

E. Peterson.

Algharjutused

Eesti keele õigekirjutuse ja
kirjaseadmise õppimiseks. *

Kolmas trükk.

Hind köidetult 20 kop.

Oestima toolidp. Post. Abiandm. Seltsi kirjastus.
Tallinnas, Runne uul. N 3.
1910.

ARM

A-84417

€. Peterson.

Tähendusleks III. trüki kohta.

Algharjutused

Cesti keele õigekirjutuse ja kirjaseadimise õppimiseks. *

Kolmas trükk.

„Algharjutuste“ tarvitamine koolides on Riia Operatonna Kuratori Nõukogu poolt 3. märtil 1908 a. lubatud.

RAAMATUKOOL / 1508/81333

Tallinnas, 1910.

Cesti kubermangu kooliõpetajate Wastastikkü Abiandmise Seltsi kirjastus.

Puhas kaju läheb „C. l. kooliõp. W. M. Seltfile“.

E. Peterson

Arhiivkogu

Otsus Riia Õpekonna Kuratori Nõukogu protokollist 3. märtsil 1908 a.

Eelolew õperaamat on sellel sihil kokkuseatud, et lastes kirja-
tähelepanemist äratada, nendele arusaadawalt õigestkirja algõpetusi anda
ja praktiliselt alg-healte õpetust, sõna- ja lauseõpetust läbi minna ja
neid õpetada esimesi lühikesi kirjatöösid kokkuseadima. Materjal, mida
raamatukirjutaja täiesti tunneb, on mõistlikult ja sihikindlalt mahutatud
ja kolme aasta jaoks määratud, §§ 1—13 on esimese aasta tarwitada,
§§ 14—51 — teise aasta jaoks, lhklg. 81—119 on kolmandale aastale.
Õigestkirja seaduste õppimine on kahe esimese aasta jaoks, aga kolman-
dal aastal korratakse seda ja hakatakse lühikesi kirjatöösid kokku-sea-
dima, kuna sel ajal ka sõna õpetust korratakse. Eesti keele õigestkirja
iseäraldused on järjekindlalt läbi mindud.

u 30519937

TARTU ÜLKOOLI
RAAMATUKOGU

ARHIIVKOGU

1910

Tähenduseks III. trüki kohta.

Algharjutuste II trüff on koolides tarvitada lubatud, jellepärast ei ole ka III trüffis muudatusi ette võetud.

See trüff ilmub Eesti kubermangu kooliõpetajate Wastastikku Abiandmise Seltsi kulul, ja puhas kasu läheb Seltstile, nõnda et raamatu tarvitamine Seltsi toetab.

Üleüldse on raamatu tarvitamise juures järgmist joowida:

- 1) Ainult siis on neist harjutustest kasu, kui enne nad ära seletatud ja läbi loetud saavad.
- 2) Üleüldse seadused tulewad pärast seletust ja harjutust meelde panna.
- 3) Igat harjutust tuleb kirjutuse=raamatust (hestist) pärast lugeda, kus juures lapsed läbiwõetud õigekirja seadusi seletawad, kui jeda tarwis läheb.
- 4) Pärast harjutuste läbi wõtmist tuleb alles proowi etteütlemisi toime panna, milles aga kuidagi wiisi neid õigekirja iseäraldusi ei tohi olla, mis lastele weeltuttawad ei ole.
- 5) Kirjaseadmiste harjutuste eel käib ifka näitlik õpetus ehk juunõnalik seletus. Selle kofkuwõte on kirjalised tööd.

G. P.

Esimene jagu.

Eesti keele trüki- ja kirja-tähed.

A a, B b, D d, E e, G g,

Aa Bb Dd Ee Gg

H h, I i, J j, K k, L l, M m,

Hh Ii Jj Kk Ll Mm

N n, O o, P p, R r, S s,

Nn Oo Pp Rr Ss

T t, U u, W w, Ä ä, Ö ö,

Tt Uu Ww Ää Öö

Š š, Ŧ ŧ, Ü ü.

Šš Ŧŧ Üü.

§ 1. Tähed ja healikud.

1. Ülesanne: Kirjuta järgmised sõnad ära ja tõmba paksult trükitud tähtedele joon alla!

Madu. Gewa. Jida. Otto. Udu. Nädikas. Dõnes.
Hõpif. uürnit.*)

2. Ülesanne: Kirjuta tähed, millele jooned on alla tõmmatud, üksteise järele wälja!

Nõnda: A, a, E, e, jne.

Pea meeles: a, e, i, o, u, ä, ö, ü, on täishealikud.

Tähendus: Healikuid meie kuuleme, tähta aga näeme ja kirjutame.

Pea meeles: Täht on healiku tähendamise märk.

3. Ülesanne: Kirjuta „Eugemise raamatust“ № ümber ja tõmba täishealikutele joon alla!

4. Ülesanne: Kirjuta järgmised sõnad ära ja tõmba paksult trükitud tähtedele joon alla!

Babel. Dawid. Georgi. Hurjah. Jagaja. Kirik.
Leili. Maimu. Nina. PAPA. Reinuwader. Seltjimees.
Tiit. Walwaja.

5. Ülesanne: Kirjuta tähed, millele joon alla on tõmmatud, üksteise järele wälja!

Nõnda: B, b, D, d, jne.

Pea meeles: b, d, g, h, j, k, l, m, n, p, r, f, s, t, w on umbhealikud.

Tähendus: Täishealikuid räägime meie lahtise suuga wälja, umbhealikuid aga healeriistade kottupuutumise läbi. Et umbhealikuid healte järele raske on wäljarääkida, seepärast kutsume meie neid nimele järele. Nõnda: b on be, f on fa, r on är jne.

Pea meeles: Eesti keele oma sõnades ei kirjutata mitte ialgi „b“, „d“, „g“ sõnade algusele.

Tähendus: Babel, Dawid, Georgi, Berlin, Daniel, Gustaw on wõõra-keelsed sõnad.

*) „ü“ ära loe mitte „üi“!

6. Ülesanne: Kirjuta „Lugemise raamatust“ №..... ära ja tõmba umbhealikutele joon alla!

7. Ülesanne: Loe ära-kirjutatud sõnu tähtede, healte järele!

8. Ülesanne: Kirjuta peast mõni pähä-õpitud laul (tükk) ära ja tõmba täishealikutele üks, umbhealikutele aga kaks joont alla!*)

9. Ülesanne: Kirjuta järgmised tähed ära!

A a, B b, D d, E e, G g, H h, I i, J j, K k, L l, M m, N n, O o, P p, R r, S s, T t, U u, W w, X x, Y y, Z z.

10. Ülesanne: Õpi ära-kirjutatud tähed ülewalewas järjes pähä!

Pea meeles: Ülewalewat 23 tähte kutsutakse Eesti keele tähestikuks.

11. Ülesanne: Loe ja kirjuta Eesti keele tähestikku peast.

12. Ülesanne: Kirjuta järgmine tükk ära ja tõmba üks-teise kõrwal seiswatele täishealikutele joon alla!

1. Koer haujub. 2. Galp ei tea, mis ta kõneleb. 3. Tulu jõi õuna. 4. Nusta halli pead, tummarda tulu pead. 5. Nõu on enam kui jõud. 6. Suwel on jões leige weji. 7. Kaks näub; wäskas möögib; lammas määgib; linnu poeg piutsjub; kuff laulab. 8. Silmadega näeme; jalgadega käime. 9. Sja hiiidis poega. 10. Sõela elu on waewaline. 11. Taewa wõlwel käiwad pilwed. 12. Toal on katus peal.

Pea meeles: Kahte üks-teise kõrwal seiswat isesugust täishealikut kutsume kaksiktäishealikuks, (uu, ee jne. ei ole kaksiktäishealikud).

13. Ülesanne: Kirjuta peast ehk raamatust mõni tükk ära ja tõmba kaksiktäishealikutele joon alla!

*) Sõna „pähä“ kirjutatakse ka „pähe ja päha“. Õigem taju on aga „pähä“, sest: suu — suhu, maa — maha, soo — soho ja pää (pea) — pähä, aga ei tunagi — pähe ehk päha.

§ 2. Kirjamärgid.

14. Ülesanne: Öpi kirjamärgid kirjutama ja nimetama!
. punkt, : koolon, , komma, ; semikoolon, ! hüüdmisemärg, ? küsimise märg, — mõttekriips, „“ jutumärgid, „“ haffawad „ lõpewad, || ehk O klambrid, § paragrahw, * ehk ✦ lijamärg, ' lühendusmärg.

15. Ülesanne: Kirjuta järgmine tükk ära ja tuleta iga kirjamärgi juures tema nime meelde!

Raks külameest.

(Jakob Lamm).

„Tere, Toomas!“ — „Tere, Tõnu!“

„Kuidas elad?“ — „Kurbe sõnu

kuuled, kulla sõber, paha!

Põletasin talu maha:

Särele ei jäänud notti;

Nüüd ma kannan kerjakotti!“

„Kuidas nõnda? . . . Nali — naljaks!“

„Nõnda neh! Säin päris paljaks!

Sõulu ajal sõime, sõime . . .

Karjajaagu*) kapiist tõime . . .

Etš ta iffa pähä haffa . . .

Wõtsin küünla, lätsin lassa

Sõbustele tooma toitu . . .

Küünal kuffus, tõstis loitu:

Peastsin elu küll, kuid puhas

Kõik mu warandus on tuhas! —

Kuidas käib nüüd sinu käsi?“

„Wader, wiletus ei wäsi!

Räed, et olen ilma jalust,

Pole enam õiget alust.

*) Wiina.

Et jäin elama, on ime!
Puskarit †) ka proovijime
Sõpradega jõulu ajal . . .
Tuju tõuseb topsti najal:
Sattusime seltsis jooma.
Keldrisse siis õlut tooma
Kõmpisim ma küünla walgel;
Polnud kindlust enam jalgel . . .
Et ei tõuseks tulekahi,
Kustutasin ära tahti.
Keldri trepp küll üles leidus, —
Aga pimeduse peidus
Tont mind trepilt tõukas alla . . .
Salad enam teed ei talla!"

"Oma süü tõi halba teile!"
Sõber Suhan sõnas neile,
"Pole imestada waja,
Et sai ühel tuhaks maja,
Teisel kargud koormaks teel!
Salata te' wist ei taha:
Tõobmul küünlaga on paha, —
Pimedus on pahem veel!"

§ 3. Sõnade järkudesse jagamine.

16. Ülesanne: Kirjuta järgmine tükk ära!

Me=si=la=ne ja kär=bes.

Me=si=la=ne o=li õi=e kal=lal ja i=mes mett. Kär=bes
kel=le ni=nas=se mee lõhn tõu=sis, len=das ta juur=de.
Me=si=la=ne kü=sis: „Mis ja o=me=ti päew ot=sa teed?
Ma näen sind ü=hest ko=hast tei=se len=da=wat, a=ga jul

†) Odaw wiin.

po=le ei fär=gi teh=tud, e=ga mett for=ja=tud!" Kär=hes
was=tas: "Mi=nu töö on wä=ga lai=a=li=ne! Kord pean
ma siin, kord seal o=le=ma, jel=le=pä=rast ei saa ma mit=te
o=ma töö=de=ga wal=mis!" "Tõ=si, tõ=si!" jō=naš me=ši=
la=ne, "keš lii=ga pal=ju for=ra=ga et=te wō=tab, see ei saa
o=ma=ga ii=al=gi lõ=pu=le!"

Pea meeles: Seda jagu sõnast, mida meie ühe suu
liigutusega ära ütleme, nimetatakse sõna järguks ehk
silbiks.

Pea meeles: Järk algab sõna sees ikka ühe umb=
healikuga. On aga sõna sees 3 täishealikut kõrwu, siis algab
viimase täishealikuga järk peale. (Kaie — Kai-e jne.).

17. Ü l e s a n n e: Lahuta järgmised sõnad järkudesse!

a) Mešilane, rebane, labidas, hobune, sadul, aabits,
äfiline, dōnes, äi, lai, ema, ija, ilus, õigus, rohi, ujaja,
tegija, müüja, lugeja, tõin, ei, wōi, mis, kui.

b) Targad, kaldad, helled, filmad, kõrwad, kappjad,
wanfer, Gestimaa, eestlane, kõrtsmik, kortjud, sirklid,
tärklis, korsten, julpsti, järk, kalts, kõlks.

d) Einnad, kullid, tammed, herrad, kasjid, kannud,
wurrud, pillid, ammed, kannid, onnid, kellad.

e) Öue, laua, faiad, nõuaksid, jõnate, leiame, käiame,
wōiak'in, leiaks, uued, kuued, liia, hieele, wueele, tuuakse,
iaalgi.

Pea meeles: Lühikene „s“ kirjutatakse üksnes järgu
lõpule, (järgu hakule ja sisse tuleb aga „f“).

18. Ü l e s a n n e: Lahuta järgmised sõnad järkudesse ja pane
„s“ „f“ õieti kirja!

Sisalik, kass, saba, sest, siis, eestlane, Eestimaa, kasu=
kas, püss, müts, sõrmus, sõstrad, laastama, laasima, laskma,
lasksin, tõtsin, kõrtsid, kõrtsmik, korsten, korstnad, tüssama,
püsti, püstand-aid, püssid, kassid, oskama, ostsin, süst, pistma,
west, westitasku, wesiweski.

19. Ülesanne: Kirjuta „Lugemise raamatust“ mõni Ladina tähtedega lükk ära ja pane „s“ „f“ õieti kirja!

Pea meeles: Kokkupandud sõnu lahutatakse järkudesse nagu lihtsõnu, millest nad kokku on pandud.

20. Ülesanne: Lahuta järgmised kokkupandud sõnad järkudesse.

Täheuurijad, eluiga, peaalune, poeesine, tõestija, išeärane, töötaja, õppif, õraegadel, jäääärne, teehitajad, weelajad, maaalused, luu-uuristaja, ehaaeg.

Pea meeles: Ühest reast järku teise peale üle viies tuleb tähele panna, et ühte tähte, kui ta ka järgu sünnitab, ei lahutata mitte sõnast ära, nagu: i-sa, e-ma, õu-e, waid: isa, ema, õue.

21. Ülesanne: Lahuta järgmised sõnad nõnda ära, nagu wiiksid ja järkusid ühest reast teise üle!

Saga, emaga, rauaga, lauaga, inimene, ilwes, iganes, asuma, ihaldama, kōie, kaie, Maie, wõiamene, nõua, laiad, maiaš, murima, ääres, eided, hane, õud, õued, õied, luuaga, hūied, müia, müija, wiia, wiija.

Täis- ja kaksi-täishealikute õigekirjutus.

§ 4. Lühikesed ja pikad täishealikud. Tutvustamine nime-, tegu- ja omaduse-sõnadega.

22. Ülesanne: Cõmba ärakirjutades lühikestele täishealikutele üks, pikkadele aga kaks joont alla!

1. Saan joob.
2. Adam oli esimene inimene.
3. Hobune jookseb.
4. Puu kasvab.
5. Taar on hapu.
6. Wend jõõb kaali.
7. Kali on seesama jook, mis taar.
8. Laanes kasvavad puud.
9. Pudul on wee-riist.
10. Rist

on hana peal. 11. Pood on fauba-koht. 12. Töö
fiidab tegijat. 13. Piina loeb raamatut. 14. Piip
suitsseb. 15. Lammas määgib farjamaal. 16. Rebane
wiis fana ära. 17. Oma feedab kõögis jööki. 18. Kuuri
all magab meie kuri foer Muri. 19. Wenemaa juurem
jõgi on Wolga. 20. Gestimaa tähtsam linn on Tallinn.
21. Käi, küüt ja Punu, wao peal! 22. Saige juuga
ei saa süüa.

Pea meeles: Lühikene täishealik kirjutatakse ühe,
pikk aga kahe täishealikuga.

23. Ülesanne: Wasta kirjalikult ühe sõnaga ülesande
№ 22 järele!

Kes joob? Kes oli esimene inimene? Kes jooftseb?
Mis kaswab? Mis on hapu? Kes jöök kaali? Mis on
teesama jook, mis taar? Mis kaswawad laanes? Mis
on wee-riist? Mis on hana peal? Mis on fauba-koht?
Mis on pood? Kes fiidab tegijat! Kes loeb raamatut?
Mis suitsseb? Kes määgib? Kes wiis fana ära? Kes
feedab kõögis jööki? Kes magab kuuri all? Mis on
Wenemaa juurem jõgi. Mis on Gestimaa tähtsam linn?
Kes käib wao peal?

Pea meeles: Sõnad, mis asja tähendawad on nime-
sõnad. Elusa asjade kohta küsitakse „kes“?, eluta kohta
„mis“?

Tähendus: Nimesõnu ei pruugita kõnes mitte alati muutmataalt
„kes“ eht „mis“ küsimises, waid muudetult ka teistes küsimistes;
nagu: hobune, hobuse, hobusega; hobune (kes) joob; hobuse (kelle) jook
on wefi; meie sõidame hobusega (kellega). „Hobuse, hobusega“ on nii-
sama nime-sõnad, nagu „hobune“, sest et need sõnad asja tähendawad.

Pea meeles: Sõnadega wäljaüteldud mõtet millegist
asjast nimetatakse lauseks.

Pea meeles: Inimeste, loomade, maade, jõgede, jär-
wede jne. nimed kirjutatakse suure tähega. (Pärisnimed).

24. Ülesanne: Kirjuta № 22 ülesandest kõik nimesõnad
välja, mis muudetud on, ja pane igaühe järele tema
„kes- mis-“ muude!

Nõnda: Kaali — faal; Laanes — laan; Puud — puu jne.

25. Ülesanne: Kirjuta № 22 ülesandest kõik pärisnimed wälja!

Harjutused.

1) a — aa.

26. Ülesanne: Kirjuta joone asemele ük's ehk kak's a^o, nagu healiku pikkus seda nõuab!

1. Mehel on h-be. 2. E-ps loeb -bitj-t. 3. N-ine on mehe -hi. 4. -der on põlluriist. 5. W-n-sti l-sti h-igetele -drit. 6. S-ff lend-b. 7. Suurt w-ti futjut-fje -miks. 8. S-b on pehme puu. 9. N-isku läinud h-w on p-h- p-r-nem-. 10. Wend -w-s liin-s om-le me f-uphje. 11. K-li f-be on m-gus jüü-. 12. Mõni w-n- inimene on weel õige f-be. 13. T-fune riie on f-re. 14. Mees niid-b l-iem- f-re kui n-ine. 15. Koer fr-bib. 16. Wihm- j-j-b fr-bin-l. 17. Kui puud r-iud, siis l-ngeb l-it. 18. Tg- w-nem -rm-st-b om- l-ft. 19. N-bri wälj- pe-l on hull n-br-šid. 20. P-di on woodis. 21. P-dig- šidit-fje. 22. S-b-s on j-l-s. 23. Šo-buse j-b-s on p-lju jöhwisid. 24. W-li riiet! 25. Šü-gijel puhub w-li tuul. 26. Müts on pe-w-ri. 27. Mõni futjub w-n- meest f- w-rifs.

27. Ülesanne: Kirjuta № 26st ülesandest kõik nimesõnad wälja ja pane igahеле tema „kes- mis“ muude järele.

Nõnda: Mehel — mees; habe — habe; laps — laps; aabitjat — aabits jne.

Pea meeles: Järgmised sõnad kirjutatakse „h-ga: habe, haige, hagu, hagan, hais, hale, haraline, hari, haab, haamer, haaw. (Kirjuta iga sõna paar korda ära!)

2) i — ii.

28. Ülesanne: Kirjuta joone asemele üks ehk kak's i^o ja tõmba nimesõnadele joou alla!

1. W-l- kaswab põllu peal.
2. W-l-d on terajest tehtud.
3. T-na, E-ja, M-na, W-u ja T-u on na-sterahwašte u-med.
4. T-na on pehme.
5. E-našt tehtakse r-et.
6. E-na fedrab l-nu.
7. P-me ei näe.
8. Lehmannab p-ma.
9. K-lu-kala elab Tall-una all meres.
10. Pu-d lõhutakse k-rwe ja k-ludega.
11. Süg-je -lmad on w-lud.
12. Mõne maja fatušel on w-lud.
13. Puud on õues r-das.
14. Lehekülje peal on hull r-daj-d.
15. K-r-fu torn-otsas ajub r-st.
16. Nuga on lõ-ger-ft.
17. K-sakala l-ha on lu-ne.
18. Üra tee k-ja!

Pea meeles: Järgmised sõnad kirjutatakse „h“-ga: **higi, hilja, himu, Hindrek, hiidlane, hiiglane, hiilgama, hiinlane, hiir.** (Kirjuta iga sõna mõni kord ära!).

3) e — ee.

29. Ülesanne: Kirjuta joone asemele üks ehk kaks e-d ja tõmba nimesõnadele joon alla!

1. Üra ol- -d-w.
2. Madam ja -wa -lastwad -d-ni aias.
3. E-biga p-l-m- p-ju.
4. -ma k-dab kõõgis -ru- -l-nt.
5. R-d- on nädali fuu-s pä-w.
6. Misjugune t- ei tolma?
7. W-t-.
8. P-t-r ja E-na on inim-št-nim-d.
9. T-fus p-astis m-id patust.
10. R-d-liga mindak- pööningul-.
11. W-r- farw on punan-.
12. Kandilin- asi -i w-r-.
13. Nõõril on k-r-, la-wal k-r-.

Pea meeles: Järgmised sõnad kirjutatakse „h“-ga: **hea, heal, hein, heli, helmes, heering.** (Kirjuta neid sõnu mõne korra ära!).

4) u — uu.

30. Ülesanne: Kirjuta joone asemele üks ehk kaks u-d ja tõmba nimesõnadele joon alla!

1. K-ri kher ha-g-b.
2. K-ri all as-wad p-d.
2. P-ri lehwib laewa peal.
4. Sepp p-rib ra-a sisse a-k-.
5. M-ri -rišeb.
6. T-lif jahwatab jah-.
7. T-nap- died lõhnewad mag-šasti.
8. T-l p-h-b.
9. Kewade t-lef toob -t el-.

10. T-le t-l- on j-r. 11. Ka j-red mehed j-rewad.
12. R-rt ei f-le. 13. Meie räägime j-ga. 14. Soia
oma h-led f-rja kõne eest! 15. S-mal on wiha.

Pea meeles: Humal, huul, hulk, hunt kirjutatakse „h“-ga. (Kirjuta iga sõna mõni kord ära).

31. Ülesanne: Wasta kirjalikult 30da ülesande järele ühe sõnaga järgmiste küsimiste peale ja pane iga wastuse järele komma, lõpuks aga punkt!

Mis teeb (teewad) koer? puri? sepp? Muri? tuulif?
õmapuu-died? tuul? juured mehed? Mis teeme meie juuga?

Pea meeles: Tegu tähendawaid sõnu kutsutakse te-
g-u-sõnadeks. Tegu-sõna järele küsitakse: „mis teeb (tegi)
asi“, ehk „mis asjaga tehtakse“?

Täheendus: Ka tegusõnad muudawad kõnes oma lõppuõid; nagu: mina
firjutan, sina firjutad, tema firjutab, meie firjutame, teie firjutate, nemad
firjutawad, meie ei firjutanud, teda firjutati, tahan firjutada, firjutatakse
jne. Tegusõna muutmata fuju lõpp on ma, nagu: firjutama.

32. Ülesanne: Wasta kirjalikult 26da ülesande järele järgmiste küsimiste peale, pane iga wastuse järele punkt ja lõmba tegusõnadele joon alla?

Mis teeb laps? Mis tehti wanasti haigetele? Mis
teeb haff? Mis tehtakse waadiga? Mis tegi wend? Mis
teeb mees? Mis teeb koer? Mis teeb wihm? Mis ja
teeb puuga? Mis teeb laast? Mis teeb iga wanem?

Nõnda: Laps l o e b aabitjat jne. . . .

33. Ülesanne: Pane järgmised tegusõnad nõnda kirja, et
neude lõpuks „ma“ tuleb!

Kirjutasin, lugesin, jagan, tulim, kutsume, näen,
weame, istuüte, kadunud, jooksin, maalime, kuttuda, õppides,
määritakse, käisite, sõitnud. Nõnda:

Kirjutasin — firjutama.

Lugesin — lugema jne.

34. Ülesanne: Kirjuta järgmine harjutus ära ja tõmba paksult trükitud tähtedele joon alla!

Kirjutama.

Laps räägib

Lapsed räägivad

enestest: mina kirjutan;

enestest: meie kirjutame;

teistest: sina kirjutad;

teistest: teie kirjutate;

teisele kolmandast: tema kirjutab.

teistele kolmandatest: nemad kirjutavad.

35. Ülesanne: Muuda niisama järgmisi tegusõnu:

elama, tulema, laulma, seisma, jooksuma, kuulma!

5) o — oo.

36. Ülesanne: Kirjuta joone asemele üks ehk kaks o d, nagu heeliku pikkus seda nõuab, ja tõmba tegusõnadele jooned alla!

1. S-heinad on f-redad. 2. K-rest tehtakse wõid. 3. Tuli ei põle t-res puus. 4. Smires linnas on t-redad majad. 5. K-ra seija n-rus! 6. K-red inimesed on röömsjad. 7. Mõni ma g a b n-riial. 8. Gma f-rib piima. 9. K-rt naist kutjutakse n-rifuks. 10. K-li-h-wi peal mängivad lapied. 11. Tuuleh-g wiis h-ne katuse ära. 12. Pisse h-p lõhub ka tugewama tamme. 13. Sõe wesi h-wab merde. 14. Hea peremees h-iab -ma h-bust h-lega.

Pea meeles: Järgmised sõnad kirjutatakse „h“-ga: hobune, hoidma, hoowama, hoog, hool, hoone, hoop, hoow. (Kirjuta neid sõnu mõne korra ümber!)

6) ä — ää.

37. Ülesanne: Kirjuta järgmine harjutus ära, tõmba tegusõnadele joon alla ja pane tähele, misfugustesse sõnadesse ää, äe ja ea kirjutatakse!

1. Nädikas on hapu. 2. Jaan äestab põllu äärt. 3. Sepp seisab ääsi ees. 4. Pää on libe. 5. Mõni kutsub vinaft jäärats. 6. Pääsukeste saba on kääride nagu.

7. Suurt oherdit futsutakse käämriks. 8. Tõde kääru jä-
 rele kääneb ennast weji. 9. Metsa-sõstrad on lääged. 10. Sügisel puhub tuul lääne poolt. 11. Lammast määgib.
 12. Määri jaapaid, miidu määndab weji naha ära!
 13. Kohus määras wargale nuhtluse. 14. Ära nääguta,
 parem õpeta! 15. Mõnel pool futsutakse naifewenda ka
 nääliks. 16. Nääripäewal algab uus aasta. 17. Üks
 pääsufene ei too veel kewadet. 18. Wiletjat ja wäifest
 futsjume rääbafaks. 19. Nääbis on räime juurune
 kala. 20. Poisid leidis ruffist räägu peja. 21. Näägi,
 mis tõde on! 22. Wihma järele tilguwad räästad.
 23. „Eäärane mulk“ on ühe näitemängu nimi. 24. Eääst
 imeb werd. 25. Tapul on wäänded. 27. Kubu tõmma-
 takse wäädiga fiini. 27. Wäära furjus ära! 28. Mõnel
 firiful on mitmekordsed wäärid ehk foorid. 29. Aus nimi
 on enam wäärt kui juur riffus. 30. Tõde peal ära wää-
 ruta lootjifut!

T ä h e n d u s: Pikkafid täishealikuid räägitakse mõnel pool kassiktäishealikutena,
 nagu: aa räägitakse ua, ää — ea ehk eä, öö — öe, ee — ie, üü — üö;
 nagu: maa — muu, määre — meare ehk meäre, pööjas — põejas, mees
 — mies, töö — tüü, wool — wuol jne. Sellepärast —

Pea meeles: Pikad täishealikud kirjutatakse Eesti kirjakeeles puhtalt, s. o. aa (mitte ua), ää (mitte ea), öö (mitte öe), üü (mitte üö).

Pea meeles: Sõnad hea, heal, pea, peal, seal, teal, seadma, teadma ja peasema kirjutame „ea“-ga, sõna päew ja äestama kirjutame „äe“-ga.

Pea meeles: Järgmised sõnad kirjutatakse „h“-ga: häbi, häda, häwitama, hea, heal.

38. Ü l e s a n n e: Kirjuta harjutus ära, pane kriipsu asemele
 ää, ea ehk äe, nagu õigekirja seadus nõuab, ja tõmba
 tegusõnadele joon alla!

1. Hapu, kui -dikas. 2. Tõde fallas on f-ruline.
 3. Sulane -stus põllu p-l. 4. Talwel katab j- jõgesid
 ja järwesid. 5. K-na fraan lahti! 6. Päifene läheb l-ne

poole looja. 7. S-d t-rid loitavad hästi. 8. Siinud on l-ged marjad. 9. Pammaš hakkas m-gima. 10. Ara m-ri raamatuid! 11. R-ri p-wal on suur püha. 12. Peipit järwest püütakse r-biseid. 13. Eotit w-rus, wesi tuli sisse. 14. T-dus on palju w-rt. 15. Kalamehed kannawad pifa s-rega saapaid. 16. R-gi iffa lahede h-lega. 17. E-duse-t-dmine on igale inimesele väga tarwis. 18. Üks lind see lendas siit ja s-lt ja tõstis kurwa h-lt. 19. Teesus p-stis meid patust. 20. S- on s-l elada, kus inimesed s-dust austawad. 21. P-sukene jõob s-ska ja muud nutufaid. 22. Meie u-me filmadega. 23. Laifit koolilaps j-b teistest maha. 24. Suwel teewad inimesed färgi w-l tööd. 25. Targal lapsel on lugemine juba wiie aastajelt f-s.

39. **Ülesanne:** Wasta kirjalikult alamal seiswate küsimiste peale 38da ülesande järele ühe sõnaga, pane iga sõna järele komma ja lõpule punkt!

Misjugune (misjugused) on äädikas? Jõe kallas? Jiniikas? Misjugune püha on Nääripäew? Misjuguise healega pead ja rääkima? Misjuguist healt tõstis lind? Misjugune koolipois jäb teistest maha? Misjugusel lapsel on lugemine wiie aastajelt käes?

Pea meeles: Asja omadust tähendawaid sõnu kutsutakse omadusesõnadeks. Omaduse sõnad wastawad küsimise „missugune?“ peale.

Täheendus: Rõnes tulewad ta omadusesõnad muudetult ette, nagu: tark, targad, tarkade, targem jne. See ei keela neid aga omadust tähendamast.

7) õ — õõ.

40. **Ülesanne:** Kirjuta järgmine harjutus ära, pane tähele, mis sõnadesse õõ ja õe kirjutatakse ja tõmba omaduse sõnadele joon alla!

1. Eoimal on tõõlus kaelas. 2. Pea-lõõm wõtab juuksed ära. 3. R õ õ r film, f õ w e r jutt. 4. K r õ õ t on naisterahwa nimi. 5. R u m a l a d poisid armastawad

- lööpida. 6. Löö lööritab. 7. Lööts puhub tuult. 8. Soome
sepalt tellis Kalewipoeg omale mõõga. 9. Matiga mõõdame
wilja. 10. Tuli hõõgab. 11. Mõned linnud teevad oma
pesad õõnstate puude sisse. 12. Lained õõtsutavad laewa.
13. Kitjas jaabas hõõrub jala katti. 14. Üstel on
põõnad peal. 15. Kewadel kuuleme metsast ja pööstikust
lindude röömust laulu. 16. Rööst piim on rammus.
17. Seiswale weele tuleb sõõn peale. 18. Lina-sõõ-
retest keerutatakse paela. 19. Lehmi sõõrutab piima.
20. Ma olen maa peal wõõras.

Pea meeles: Sõnadesse nõel, sõel ja hõel (tige)
kirjutame „õe“.

Pea meeles: Järgmised sõnad kirjutatakse „h“-ga:
hõbe, hõel, hõim, hõõgama, hõõruma.

41. Ülesanne: Kirjuta kriipsu asemele õõ ehk õe, nagu
seadus nõuab, ja tõmba omaduse-sõnadele joon alla!

1. Kana k-rutab. 2. Löö l-ritamist kuuleme kewadel.
3. Weis on k-lusega seinä küljes kiini. 4. W-ra waral
ei ole õnnistust. 5. Ka furjusel jaab m-t täis. 6. Mõnel
inimesel on peas k-ma. 7. K u m a l a d ja h a l b i d a r m a s -
tawad l-pida. 8. Paljud piijukesed linnud teevad oma
pesad puude -njustesse ja p-jastesse. 9. Sõjamees kannab
m-ka. 10. Minu - nimi on Kr-t. 11. Sepad puhu-
wad l-tjadega tuult. 12. Sügijel l-tjuwad külmad tuu-
led. 13. Tõus ja m-n on üksnes juurte merede ääres
näha. 14. Süsi h-gub ahjus. 15. Mõni ei joo r-ska
piima. 16. Poisi kuuel on p-nad peal. 17. Tuul -tjutab
merd. 18. S-laga ei too keegi wett. 19. - n-l läks
katti. 20. K u r j a d inimesed on h-lad.

8) õ — öö.

42. Ülesanne: Kirjuta kriipsu asemele üks ehk kaks õõ,
nagu healiku pikkus seda nõuab, ja tõmba omaduse-sõna-
dele joon alla!

1. K-gis feedetakse mitmesugust f-fi. 2. Haige inimese rinnad r-gisewad. 3. -sine t- on raske. 4. Hea meister teeb tubli t-. 5. Wanaaegsed w-d on kirjud. 6 -li on libe. 7. -line tuli meile -majale. 8. K allid w-slemad on heast ja pehmest nahast tehtud. 9. -piku ilust laulu kuulame heameelega. 10. Kui ja f-d, siis tee ka t-d! 11. R-riid on peeneid ja jämedaid. 12. See-fusega poodi faks r-mlit ristipruusje.

43. Ülesanne: Kirjuta 42st ülesandest kõik nime-, tegu- ja omaduse-sõnad kolme weergu välja!

Nõnda: Nimesõnad: Tegusõnad: Omadusesõnad:

föögi	feedetakse	mitmesugust
jööfi	rõgisewad	haige
inimese jne.	jne.	jne.

Pea meeles: „h“ kirjutatakse hõõwel.

9) ü — üü (üi).

Täheendus: Mõnel pool räägitakse pita üü asemel üi, nagu: müür—müir, tüür — tüir. Kirjakeelde on aga üü suurema tarwituse saanud.

44. Ülesanne: Kirjuta kriipsu asemele üks ehk kaks üü, nagu õigekirja seadus seda nõuab, ja tõmba omaduse-sõnadele joon alla!

1. R-ri noaga ei saa lõigata. 2) T-ri on mees-terahwa nimi. 3. Linnas on palju m-ra ja fära. 4. S-da tuksub. 5. R-d tehtakse linajest riidest. 6. K-rakal on raske käia. 7. Ara ole f-damik! 8. Suwe ööd on l-hikesed. 9. T-rimees juhü laewa. 10. P-a õiglaselt elada! 11. R-d on talwe. 12. -rniit maksab korteri eest -ri. 13. T-ri tuli m-ri tööst, tahtis lõunat f-a. 14. Sa anna andeks meie süüd, nõnda kui meie andeks anname oma f-dlastele! 15. -ks ei ole -htigi. 16. Kontide sees on loomadel pe h m e -di. 17. Pifne h-ab, maa m-diseb.

45. Ülesanne: Kirjuta 44st harjutusest kõik nime-, tegu- ja omadusesõnad kolme weergu wälja!

Pea meeles: „h“ -ga kirjutatakse järgmisi sõnu: hülge, hüüdma ja hüüd. (Kirjuta neid sõnu igat ühte kolm korda!)

§ 5. Mõned iseäraldused täishealikute kirjutused.

Pea meeles: Lühendatud sõnades „ma“ — (m⁽ⁱⁿ⁾a), „sa“ — (s⁽ⁱⁿ⁾a), „ta“ (t^(em)a), „nad“ (n^(em)ad) ja veel „ja“ ning „ka“ tarwitatakse ühte „a“^d, ehk seal küll pikk „aa“ kuulda on.

46. Ülesanne: Kirjuta kriipsu asemele **α** ehk **αα**, nagu seadus seda nõuab!

1. E- ei j- h-ige käeg- tööd teh-. 2. M- olen m-mees. 3. Ig- inimene t-h-b jüü- j-d-. 4. N-d t-h- w-d tem-g- kõneled-. 5. S-n on t- nimi. 6. K-rel on k- poisi nimi. 7. Si- j- em- on meie w-nem-d.

Pea meeles: Lühendatud sõnades „mu“ — (m⁽ⁱⁿ⁾u), „su“ — (s⁽ⁱⁿ⁾u) ja veel sõnas „ju“ tarwitatakse ühte „u“^d, ehk küll pikk „uu“ kuulda on.

47. Ülesanne. Kirjuta joone asemele **xx** ehk **xxx**, nagu tarwitus nõuab!

1. M- kod-maa lei- ole m- maa, f-i (Eestimaa).
2. E- j- on j- jüdamel mõõd-p-. 3. Su- j-s on f-l ham- bad.
4. M- el- on m- ülem wara. 5. Sõ-a j-, Sõ-l-ke!
6. -s l-d pühib p-hta toa. 7. T-a on parem, f-i wiia.
8. K-sep-d põlewad praginal. 9. Ka-a kaj- on f-r.
10. M- ifamaa, m- õnn ja rõõm!
11. Muga ja, m- marjake!
12. E- h-letel tö-õf- tån- S-mala poole. 13. S- wide- wif on lõpn-d.
14. T-le käes põleb t-li j-remat hooga.
15. K-sel on waigu hais j-res. 16. Pifemale pifem, j-re- male j-rem tüff.
17. E-remat peame kõik.

48. Ülesanne: Kirjuta ülesannetes N° 46 ja 47 kõik nime-, tegu- ja omadusesõnad kolme weergu wälja!

§ 6. Tõsa-harjutused.

Tähenäus: Paljudes kohtades räägitakse u, i ja ü tumbledalt wälja. Wäga laialt tuttaw sõna „toome“ räägitakse just kui „tuume“. Niisama on lugu ka sõnadega: joome, poome jne. „Seel“ räägitakse „fiil“ ja n. e.

Pea meeles: Lühikene tume „u“ kirjutatakse „u“-ga, pikk aga „oo“-ga.

49. Ülesanne: Kirjuta kriipsu asemele **u** ehk **o**, **uu** ehk **oo**, nagu seadus nõuab!

1. Teesus p-di risti-p-sse.
2. T-li ei põle t-res p-s.
3. E-la t-s on la-a peal.
4. T-, k-i ja j-a tahad!
5. Ära t-jeda, mida t-a ei tule!
6. Täna näen weel wete w-d, h-mme on m-l paljad r-d.
7. T-, j-, T-k-fene, T-k-l kena kapa-fene.
8. T- hüttab pillite!
9. W-dis magawad inimesed.
10. M- isamaa m- õnn ja rõõm.
11. Mõned töömehed saawad palgats m-na.

Pea meeles: Lühikene tume „i“ kirjutatakse „i“-ga, pikk aga „ee“-ga. (Nagu „isa“, aga ees.)

50. Ülesanne: Kirjuta kriipsu asemele **i** ehk **e**, **ii** ehk **ee**, nagu seadus nõuab!

1. K-l lendab.
2. K-l on juus.
3. Lootj-k sõuab w-l.
4. W-l on t-raf-ist t-htud.
5. T- p-al ärg- r-elge.
6. Ma- ja ka- on tütarlast- n-m-d.
7. W-l on j-omadus, et ta talw-l ära külmab, aga tal on ka w-l j-omadus, et ta auruks wõib muutuda.
8. E-na kaswab jüg-j-l.
9. P-truus ütles T-sujele: „E-n on h-a -lada, j-a t-me kolm maja!“
10. Adam ja -wa -lastiwad -d-ni a-as.
11. T-le, t-le, kurekesejed, üle metsja, maa; ifka, ifka lõuna poole, kus -gipti-maa! 12. Laudadest p-üt -mal asub juur flasji-tahwel.

Tähenäus: Mõnel pool räägitakse pika „öö“ asemel pikk „üü“ (mitte üi); nagu: „öö töö“ räägitakse „üü tüü“, sellepärast:

Pea meeles: Lühikene „ö“ ja pikk „öö“ kirjutatakse „ö“, ja „öö“-ga, pikk tume „ü“-aga „öö“-ga, „üi“ kirjutame „üü“-ga.

51. **Ülesanne:** Kirjuta kriipsu asemele **ö** ehk **öö**, **ü** ehk **üü**, nagu seadus nõuab!

1. Ara **t**-hi kõvasti.
2. **-t-** on wäsitaw.
3. Kes **t-d** ei tee, see **t-a** ei saa.
4. **R-d** on ilusad **t-g**ise ilmad.
5. **R-di** kantakse juwel.
6. **T-ri** teeb **m-ri t-d**.
7. **E-**, mis **t-ps**; räägi, mis tõde.
8. Inimese elu on **-rifene**.
9. **R-ri** waga ei saa ka peeniksest **n-ri** katki lõigata.
10. Ara **fäi t-rus**.
11. **R-gis t-ps**etakse ja teedetakse.
12. **R ri pörand puhtaks!**
13. Pane **w-w-le** ja mine **t-le!** Ara **l-, l-ja** saab ise ka **l-a!**

§ 7. Kaksiiktaishalikute õigekirjutus.

52. **Ülesanne:** Kirjuta harjutus ära ja tõmba seal teisele kaksiiktaishalikule joon alla, kus ta **pikk** kuulda on, aga kirjas mitte kahekordselt tähendatud ei ole!

1. Oma tegi **Türile** me **kuue** käitse.
2. Eutaga pühitakse **toa** pörand puhtaks.
3. **Ei** meie tea, mis **honne** päew wõib tulla.
4. Hiiedes pidas wana Eesti rahwas pühajid.
5. Ara tee ialgi paha!
6. Sde kudus omale meed niied.
7. Üle wiie wersta ei **fäi** inimene tunnis ära.
8. Mõni inimene on ka **kuue** jõrmega.
9. Minu wäikene wend on **nüüd** **kuue** kuune.
10. Tamme tahab juma.
11. Viia joomise järele tuleb waejus.
12. Kooli toas on palju laudu.
13. Lõõ lõõritab.
14. Mõu lõõb jõu üle.
15. Mu on enam kui suur wana.
16. Koo-rest teeme wõid.

53. **Ülesanne:** Kirjuta kahte weergu № 52st ülesandest kõik need sõnad, kus kaksiiktaishalikud sees on: ühte pane need, kus esimene pikalt on kuulda, teise aga need, kus wiimane küll pikk kuulda on, aga pikalt ei ole kirjutatud!

Nõnda: me, kuue, ju. toa, ei, tea ju.

Pea meeles: Kaksiktäishealikutest ei kirjutata teist mitte iialgi kahekordselt, esimest aga alati, kui see pikk kuulda on. (Ei ole mitte tarwis kirjutada: auu, waid au, mitte nõuu — waid nõu jne.)

§ 8. Rordamiseks.

54. Ülesanne: *) Pane wahelejäänud täishealikud ümberkirjutades dieti kirja!

J×Xl×l×Xl.

1. M×t×l×n t×w×ft×l×w×lt,
S×d×j×n×m×d t×n×t×l×j×lt,
R×d×t×n×m×t×l×r×m×g×,
R×d×t×h×n×m×n×t×l×t×.

2. -ks l-ps -n t-n j-nd-n-d,
K- -mm-ft -j-ft t-t-d;
E- k-n-s -l-s l-pj-f-
-n t- r-m j- k-ll-s -m.

3. E- -n j- -sf-nd J-j-s Kr-ft,
K-s t-h-b -t- h-d-l-ft;
E- -n j- -m-st-g-j-
K-s t-d w-b p-t-ft l-n-st.

55. Ülesanne: Pane wahelejäänud täishealikud ümberkirjutades dieti kirja!

-l-s -l-d, -j-m.

1. M×ng× l×s m×g×d×l×,
L×l×rn× h×l×!
W×tf× ll×r×p×hj×
l×ll×h×lg×j×!
W×tf×, k×d×s×j×f×rl×b×
g×b×l×h×l×f×w×!
J×j×s×h×df×ll×rg×:
l×s×l×d, j×m×!

*) № 54 ja 55 ülesannet ei wõi laska mitte enne firjutada, kui lapsed neid laulusid peaft ei mõista.

2. W-ff-, m-tj-d p-lw- p-l-
T-ftw-d l-tw- -hf-f-s,
K-lg-, f-d-s f-j-f f-h-b
E-hf-w-t-s l-ht-d-s!
W-ff-, j-d, j-rw-d l-fw-d
M-tj-s w-rw-nd-f-g-!
T- j-s h-df- m-tj- p-le:
-l-s -l-d, -j-m-!

3. W-ff-, r-hf- r-f-s h-ll-b
-hf- n-rm- u-lw-d-l,
T- w-l- t-t-b -nd-
R-hf-t f-f- j-g-j-l.
W-lj-p-d- -fst- -tj-s
H-lgw-d -nd-d -l-g-!
T- j-s h-df- -l- n-rm-:
-l-s -l-d, -j-m-!

4. W-ff- f-rj- l-st-p-d-
E-h-r-ff-s l-p-f-s!
K-lg- f-rj-l-st- l-l-
W-st-h-lj-s w-j-f-s.
W-ff-, f-d-s f-rg-l w-lw-l
T-w-s h-lg-b j-n-g-!
T- j-s h-df- t-w- p-l-:
-l-s -l-d, -j-m-!

(Dr. M. Weste).

56. Ü l e s a n u e: Tähenda wähelejäänud h e a l i k u d ü m b e r -
kirjutades ülesse!

1. Xabe on meXe a-, nina meXe näg-. 2. Xagu-
dega fõ-tatse reXe aXjusid. 3. Xaganad on fergemad,
fu-wili. 4. Eõ- Xaigus tapab waXel Xobuße ära.
5. Ninaga meie Xaistame, kõrwadega f-leme. 6. Xale
on näXa, fu- lapjed oma wanemaid e- a-šta, ega nende
fõna e- f-le! 7. P-de ofjad on Xaraliised. 8. W-ife

×ans on ×ea poiss. 9. Sea×arjastest te×tasse riide-
ja s-pa=×arjasid. 10. ×angi futjub mõni ka puritaks.
11. ×aab on p-, ×aaw aga on inimese i×u sisse lõiga-
tud ehk raiutud weel paranemata wigastus. 12. Enne-
wanasti futjuti ×aamrit wafaraks. 13. ×äda ei anna
×äbeneda! 14. Kewadised külmad ×äwitawad putukate
munad ära. 15. ×ea ×ele ×eal ×elijeb ×ästi. 16. Nais-
tera×wad kannawad faelas ×elmeid. 17. Tee tööd
×igiga, siis s-d ×imuga! 18. Kes ×ilja tuleb, s- ilma
s-b. 19. ×iidlane on ×iimur-m-s, ×iiglane aga on kan-
gelane. 20. ×iinam-lt toodasse t×eed. 21. ×iire waen-
lane on faks. 22. ×obune ta×ab ×ead ×ooljat ×ari-
mist ja ×oidmist. 23. Glu×oonete ees e×t taga on
×arilikult ikka ×oowiruumid. 24. ×õela ×mled ×üüa-
wad ×ooplemise jõnu. 25. Püisjepp ×õmweldab. 26. ×umal
×uifas ojasja, fäbi fuffus faldaeßja. 27. ×üüd on ×ea
nimi. 28. Meie meredes elab weel ×ulga kaupa ×ül-
geid. 29. Kuidas metsja ×üüad, nõnda wastu ×elgib.
30. Kulb on kallim, kui ×õbe. 31. Sugulasi futjutasse
ka ×õimudeks.

57. Ülesanne: Kirjuta 56st ülesandest kõik nime-, tegu-
ja omaduse-sõnad kolme weergu wälja!

Nõnda:

Nimesõnad: Tegusõnad: Omaduse sõnad:

Habe

tõetasse

fergemad.

mehe

jne.

jne.

jne.

§ 9. Kergelt-kuuldaw „e“-healik kahe täishealiku wahel ja täishealiku järel.

Pea meeles: Kergelt kuuldaw „e“ kahe täishealiku wahel
kirjutatakse „j“-ga. (Nagu: poja, koja, maja jne., mitte aga poea,
koea, maea). Sõnast „a e d“, kirjutame aga „a i a, a i a d“ jne.

58. Ülesanne: Kirjuta kriipsu asemele õige healik!

1. Sa-u a-al on paha tööd teha. 2. Tuli poega jälle ko-u. 3. Tu-ud ei too tulu. 4. M-alugu räägib maailma rahwaste käefäigust. 5. Me-e a-as kaswab wäga hull wilja puud. 6. Wa-a ko-u poole reisida. 7. Pa-u ei ole puu, ega pu-us pööjas. 8. Laulu ka-a kõlas kau-gele. 9. Soldat on jö-amees. 10. Pa-al on kaan peal.

59. Ülesanne: Kirjuta tuttawa korra järele eelolewast tükkist kõik uime-, tegu ja omaduse-sõnad wälja!

60. Ülesanne: Kirjuta kriipsu asemele i ehk j.

Pea meeles: „j“ ei seisa iialgi umbhealiku ees.

1. Ära se-ja se-na na-al. 2. -ja õpetus mõ-ub po-a peale. 3. Kas on ma-as ma-aloom. 4. Me-e -ja õuna-a-as on süg-se a-al a-awah-d wäl-as. 5. Wa-a ho-bune wa-a külge k-nni j-duda. 6. Sa-ale-b on magus süüa. 7. Sa-a rublane on juur raha. 8. Habeme-a-a-a-as -ja habeme maha. 9. G-la -stus-te te-e a-as -a-a-as-te magust juttu. 10. Ka-e -a Ma-e on teie maja -n-mesjed. 11. Saul kä-s nõ-a juures. 12. Me-e ho-ame elawa -umala poole.

Lähebndus: Mõnel pool ei räägita täishealiku järel seiswat i-d mitte puhtalt wälja, waid jarnastatakse teda e-ga, nagu teine = teene, wõime = wõeme, käime = käeme, naine = naene jne., sellepärast:

Pea meeles: Jäab täishealiku järel seisaw „e“ sõnamuutmisel ikka „e“-ks, siis kirjutame teda ka „e“-ga, läheb ta aga wahel „i“-ks, siis „i“-ga. (Nagu naine — naist, laine — lained jne.)

61. Ülesanne: Kirjuta kriipsu asemele i ehk e, nagu tarwis on!

1. Wa-se elu on wa-waline. 2. Pa-fed näewad nalga. 3. Konf jöob ra-ja liha. 4. Te-ne ei näe te-se jüdamesje. 5. Kõ-ge juurem wara on waga jüda. 6. Wanasti tarwitati ta-la. 7. Ta-was on fõrges. 8. Mehe abi on

na-ne. 9. Tuulega on merel juured la-ned. 10. La-ne jookseb la-ne järel, wete woode weeretusel. 11. Õ-ge jõda ei wäriſe. 12. Kalamees tõi õ-ge juure kala koju. 13. Ka-ne elab kafinasti. 14. Iſa ostis laadalt me-le wõ-gu ruuna. 15. La-muſõnad haawawad jõdant. 16. Meie oleme nime-ka-mud. 17. Õde läks ka-wule wett tooma. 18. Tuhase maa peal kaſwab na-ris hea-meelega. 19. Hamm na-ris oma iſa. 20. Iſa to-dab po-ga. 21. Eõ-da laſa üle jilla! 22. Sõdsad on wa-muſt wa-ſed.

62. **Ü l e s a n u e:** Kirjuta celolewast tükist tuttawa korra järele kõik nime-, tegu, ja omaduse-õnad wälja!

63. **Ü l e s a n u e:** Kirjuta kriipsu afemele **i, e** ehk **j**, nagu ſeadus nõuab!

1. Me-e õe Ka-e po-a nimi on -uhan. 2. -umal walmiſtas Nadamale na-je. 3. Mõned lapſed on õ-ge ma ad. 4. Sõmadega me-e nä-me, jalgadega kä-me. 5. Uuemal a-al kaſwatataſe õ-ge pal-u looma-na-rid. 6. Laada kub-aſt kütjwab mõned ka nu-akub-aſs. 7. Üra tee te-jele liiga! 8. Kõ-ega ſeome koorma-d kiini. 9. K-s wa-ſ-l-annab, ſ- la-nab Jumalal-. 10. Kulu tul- -a la-nu le-b e-keſta kaa. 11. La-w jõ-tis la-ne-tel tä-e hooga edaſi. 12. Sepp kä-ab firweſt kä-a peal. 13. Pinnades on juured ma-ad. 14. Iſa a-aſ õunapuu a-aſ te-ſepere taadiga lõbuſas tu-uſ kõ-k jelle a-a magu-ſat -uttu.

64. **Ü l e s a n u e:** Kirjuta eesolewast tükist tuttawa korra järele kõik nime-, tegu- ja omaduse-õnad wälja!

S 10. Täis- ja kaſſittäis-healikute pikkuse wälted.

Tä h e n d u s: Kui meie täis- ja kaſſittäis-healikuid kõnes tähele paneme, ſiis kuuleme, et neid alati mitte ühekaua wälja ei räägita, waid wahel pike-malt, wahelt lühemalt, nagu: ladu, laada kaup, püſſi laad, — tegin püſſile laadi. Meie kuuleme täishealikutel 4 pikkuse wälde.

	I	II	III	IV
a)	sada	jaada minema	heina jaad	pani heinad jaadu.
o)	tore	toores puu	noor inimene	läks woori
u)	kuri	kuuri uks	puu fuur	pane puud kuuri!
i)	wilu	wiili pea	wiil wiilib	anna wiili!
e)	weri	pall weereb	leer	läks leeri.
ä)	käru	kääri pära	äär	ihub käärijid.
õ)	kõlu	kõslub	rõõm	teeb rõõmu.
õ)	kõha	nõõrid	nõõr	lõikab nõõri.
ü)	nüri	müüri äär	müür (aga: müür)	teeb müüri (aga: müüri).
au)	faunad	ei ole	faun	fööb fauna.
õi)	lõimed	ei ole	lõi	fedrõb lõime.

Tähe n d u s: Kolmas wälde tuleb üksnes ühe järgulistes sõnades ette. Kaksik-täishealikutel 2-st wäldet ei ole. Kaksitäishealikute juures lähed healerõhk teise healiku peale. Mitmed, kes III ja IV wälte wahet hästi ei kuule, loewad neid mõlemaid üheks wälteks, mis läbi ainult kolmest wältest räägitakse.

65. **Ülesanne:** Kirjuta „Eugemise raamatust“ №..... ära ja tähenda täis- ja kaksitäis-healikute kohale numbridega ära mitmendad pikkuse wältes igauks neist seisab!

3 4 1 1 1 1 2 1

Nõnda: K l a a s. Klaasi walmistatakse liiwast jõe.

Umbhealikute õigekirjutus.

Tutwustamine lihtlause liikmetega ja teiste kõneajadega.

§ 11. „b“, „d“ ja „g“-healik „f (s)“ järel ja ees.

66. **Ülesanne:** Tõmba ära kirjutades seal p, t ja k le joon alla, kus nad f (s) ees ehk järel b, d ja g na kuulda on.

1. Lapsed laulawad. 2. Kapsas kasvab õue aias.
3. Westi taskud on wäikejed. 4. Pange mütsid pähä!
5. Kasti faaned on kumerad. 6. Kusti on poisi nimi!
7. Cesti-maa — mu ijamaa! 8. Laske lipud lehwida.

9. Ta ei oska veel kümnet käsflu. 10. Sga inimene armastab wäikest last. 11. Mõista, mõista, mis see on: eest kui ora, keskelt kui tera, taffa lai kui labidas. 12. Wisituid saapad läigivad hästi. 13. Üffinda on fuures metjas õudne käia.

Pea meeles: 1) „f (s)“ järele ei kirjutata mitte iialgi „b“, „d“ ja „g“, waid „p“, „t“ ja „k“. 2) Ka „f (s)“ ette ei kirjutata harilikult „b“, „d“ ja „g“, kui need pehmed on kuulda, waid „p“, „t“ ja „k“.

67. Ülesanne: Pane ümberkirjutades waheljäänud tähed õieti kirja!

1. Rammusa maa peal kasvawad lo-sakad puud. 2. Lindito-sid on laudade sees. 3. Ka-ju õieti elada! 4. Pa-sud me-sad on kis-jate loomade elu-ase. 5. Sfa os-is poef-wi-si to-si. 6. Mo-si koeral on müri nina. 7. Diißtus on ko-ju haigus. 8. Paju wi-sad on paen-dumad. 9. „Eas-e la-sed müü juurde tulla!“ käs-is Seesus. 10. Wu palwe tõus-u taewasje. 11. Siir is-uh lõ-sus. 12. Gej-lased armas-amad kas-e.

§ 12. „D“- ja „g“- healik „h“ järel.

Pea meeles: Ka „h“ järele ei kirjutata mitte „d“, ega „g“ healikut pehmelt, waid „t“ ja „k“, nagu „uhke“ (mitte) uhge), lehte (mitte lehde) jne.

68. Ülesanne: Kirjuta joone asemel kohane täht!

1. Ta ei oska veel üh-e, ega kah-e lugeda. 2. Sü-gise õõsel on väga palju täh-a taewas näha. 3. Kui töö teh-ud, siis magus puhata. 4. Puh-as toas on armas elada. 5. Teh-e tööd ja näh-e waewa. 6. Uh-us ajab upafile. 7. Ohitada on ras-em, kui lõh-uda. 8. Mõnes jões on palju wä-h-i. 9. Koer ajas tõh-u taga. 10. Raf-on väga tib-e puu. 11. Säh-e ja sõõge! 12. Kase

pah- on kirju. 13. Ole hffa lah-e kõigi vastu. 14. Ke-
wadine õh- on fosutaw. 15. Üks pole üh-igi! 16. Ära
wih-a oma wenda! 17. Ah-i on Eesti weejumal.

§ 13. Alus ja ütlus.

69. Ülesanne: Wasta kirjalikult järgmiste lausete järele:
mis on need asjad, millest igas lauses räägitakse?

1. Kooliõpetaja loeb. 2. Koolipois õpib. 3. Põllu-
mees künnab. 4. Koer haugub. 5. Hobune jookseb.
6. Tuli põletab. 7. Päikene paistab. 8. Wihma sajab.
9. Lehm on koduelajas. 10. Lill õitjes. 11. Tahwel
on must.

Nõnda: Kooliõpetaja, koolipois jne.

Pea meeles: Asi, millest midagi räägitakse, on lause
alus; alus wastab küsimiste „kes“, „mis?“ ehk ka wahel „keda,
mida?“ peale; nagu: wihma sajab, lund tuleb jne. Wastab alus
küsimise „kes, mis?“ peale, siis kutsutakse teda kõik-alu-
seks, „keda, mida?“ küsimise peale aga — osa-aluseks.

70. Ülesanne: Pane waheljäänd tähed ümberkirjutades
ülesse, tõmba alustele joon alla ja iga aluse järele klambri
wahel pane kohane küsimine!

Nõnda: S ü d a (mis) t u s s u b j n e .

1. S ü d a t u - s u b . 2. D m a w i - s a d p e - s a w a d .
3. P a i n e d l a - s u w a d . 4. K a - s a s o n a i a w i l i .
5. K u u s - o n p u u . 6. P u u o - s a d o n x a r a l i s e d .
7. K a h e t s a d a s . 8. P i i w a t u i s - a s . 9. L e i b
k ü - s e b . 10. P a l a w u s n ä r - s i t a b . 11. T u u l t p u h u s .
12. W i l j a k a s w a b w ä l j a l . 13. W a n e m a t e r ö ö m o n h e a d
l a - s e d . 14. S e i - s e o n a r w . 15. S a l o m o n
o l i t a r t k u n i n g a s .

71. Ülesanne: Wasta kirjalikult celolewa 70da ülesande
järele, mis on seal alusest öeldud?

Mis ja ütled jiidamest? witsjades? lainetest? kappajst? kuusest? ofstest? rahest? liimast? leimast? palamusest? tuulest? wiljast? lastest? seitsmest? Salomonist?

Pea meeles: Seda, mida meie alusest ülele, nime-tatakse ütluseks. Ütlus wastab küsimiste: „mis teeb alus? mis on alus? missugune on alus?“ peale. Sõnu „on, oli, olnud“ kutsutakse side meks.

Täheendus: Ütlus võib ka kahest sõnast koos seista. Nagu: Tema läks ära („läks ära“ on ütlus). Mina nägin und („nägin und“ on ütlus.) Dõpiku laul teeb meid rõõm jaks („teeb rõõm jaks“ on ütlus).

72. Ülesanne: Täienda ümberkirjutades wahel-jäaunud tähed ülesse, tõmba ütlustele üks, aga sidemetele kaks joont alla ja iga ütluse järele pane kohaue küsimine klambri wahel!

Nõnda: 1. Warased õunad ei ole küpjed (mis-fugused?) jne.

1. Warased õunad ei ole kü-jed. 2. Xõõwel on terariij-. 3. Xaganad on wiljast Xoopis fergemad. 4. Xelmed on ümmargused. 5. Xäda õpetab. 6. Kas Kalewipoeg oli Xiiglane? 7. Xõbe on wafef- kallim. 8. Wahel kos-ab me-s was-u. 9. Xaab on pun. 10. Ku-ju külaline tuppa! 11. Xiire waenlane on Iõks. 12. Wi-ji saapad ära! 13. Kell ti-fub. 14. Xaige la-s juri ära. 15. Duis-ab. 16. Müris-a s.

Täheendus: Lausest võib wahel alus puududa, nagu: „witsji saapad ära“, aga alus „jina“ on fergesti mõista. Lauses „tuistab“ ei olegi alust. Peale selle mõimad laused olla: jaatawad ja eitawad, nagu: „mets kostab wastu“, „mets ei kosta wastu;“ jutustawad, nagu: „häda õpetab;“ küsiwad, nagu: „kust ja tuleb?“ ehk hüüdwad, nagu: „tule siia!“

Pea meeles: 1) Sõnadega wäljüteldud mõtet mille-gist asjast kutsutakse lauseks.

2) Laused on: jaatawad, eitawad, jutustawad, küsiwad ja hüüdwad.

3) Jutustawa lause otsa kirjuta punkt, küsiwa otsa — küsimise-märk ja hüüdwa lause otsa — hüüdmise-märk.

4) Lause alust ja ütlust kutsutakse lause pealiigeteks.

5) On lauses üksnes alus ja ütlus sidemega, siis sünnib lihtlause.

6) Ei ole lauses alust ka mitte mõista, siis on niisugune aluseta lause:

73. **Ülesanne:** Pane kirjamärgid ära kirjutades kohaselt ülesse, tõmba sidemele joon alla, aga aluse kohta kirjuta a, ütluse kohta ü, iga lause järele tähenda aga klambrisse, mis seltsi ta on!

Nõnda: Hunt on metsloom (jutustaw jaataw lause) jne.

1. Kus elavad metsloomad —
2. Kas ija sõitis wälja —
3. Dere hommikut —
4. Sulab —
5. Pilwitab
6. Tule siia —
7. Ilusad olivad juwe ilmad —
8. Mina olen koolilaps —
9. Kaugele ja sõidad —
10. Mine magama —
11. Tahwli peale kirjutatakse kriidiga —
12. Sulega kirjutatakse —
13. Musta oma wanemaid —
14. Lind lendas ära —
15. Ei kõif ole saama päewad —
16. Kõif on aga jõoma päewad —

§ 14. Ainus ja paljus, Olewik ja minewik, „B“, „d“ ja „g“-healik „f (s)“ ees.

Tähendus: Sõnu tarwitame meie ainuses ja paljuses: ainuses siis, kui meie ühest räägime, nagu: „wend künnab“, paljuses aga, kui jutt hulgast on, nagu: „wennad künnawad“.

Teeguõnu wõime meie nõnda tarwitada, et meie temaga praeguse aja, mida olewikuks kutsutakse, tegewust tähendame, nagu: „mina kirjutan“, aga ka nõnda, et meie temaga mööda läinud aja, mida minewikuks kutsutakse, tegewust tähendame, nagu: „mina kirjutasin“.

74. **Ülesanne:** Pane järquised uine- ja omaduse sõnad paljusesse ja tõmba wiimasele tähele joon alla!

Siia, ema, kana, kana, walge, hobune, rebane, inimene, punane, siinine, kollane, leige, muist, laud, tahwel, raamat.

Nõnda: M i n u s: P a l j u s:
 ija ijad jne.
 hobune hobused jne.

Pea meeles: Nime- ja omaduse-sõna paljuse lõpp on „d“.

75. Ü l e s a n n e: Kirjuta allolewad omaduse-sõnad paljusesse ja pane tähele, kus **b, d, g** „f“ ette alale jääwad!

Nüüdne, aegne, raudne, urbne, põudne, ileliigne, moodne, färgne, jõudus; aga: ärgas, märgas, hõlbus, tõrges.

Nõnda: M i n u s: P a l j u s:
 Nüüdne Nüüdjed jne.
 Jõudus jõudjad
 Aga: Ärgas ärkjad
 märgas märkjad
 hõlbus hõlpijad
 tõrges tõrkjad

Pea meeles: 1) Nime- ja omaduse-sõnade lõpu muut-misi kõnes kutsutakse k ä ä n a m i s e k s.

2) Tuleb omaduse-sõnade lõpu „ne“ eelolewa **b, d**, ehk **g** järele käänamise läbi „f“, siis jääwad **b, d** ja **g** „f“ ette alale.

T ä h e n d u s: Meie toimetame oma tegewust praeguses ajas, näituseks: mina magan, söön, joon jne. On see tegewus aga möödas, siis ütleme: mina magasin, söön, jään jne.: Aeg, mis praegu käes on, kutsutakse o l e w i f u k s, mööda läinud aeg on aga m i n e w i t.

76. Ü l e s a n n e: Kirjuta harjutus ära ja tõmba paksult trükitud tähtedele jooned alla!

Õppima.

O l e w i t:	M i n e w i t:
Mina õpin.	Mina õppisin.
Sina õpid.	Sina õppisid.
Tema õpib.	Tema õppis.
Meie õpime.	Meie õppisime.
Teie õpite.	Teie õppisite
Nemad õpiwad.	Nemad õppiswad.

Pea meeles: Tegusõnade muutmist kutsutakse pööramiseks.

77. Ülesanne: Täienda järgmisi sõnu!

jooksa: hüppama: laulma: kirjutama: rehkendama:

Dle w i f:

Mina jookš . . .	hüppa . . .	laula . . .	kirjuta . . .	rehkend . . .
Sina jookš . . .	hüpp . . .	laul . . .	kirjut . . .	rehkend . . .
Tema jookš . . .	hüpp . . .	laul . . .	kirjut . . .	rehkend . . .
Meie jookš . . .	hüppa . . .	laul . . .	kirjut . . .	rehkend . . .
Teie jookš . . .	hüppa . . .	laula . . .	kirjut . . .	rehkenda . . .
Nemad jookš . . .	hüppa . . .	laul . . .	kirj . . .	reh . . .

M i n e w i f:

Mina jookš . . .	hüppas . . .	laulš . . .	kirjutas . . .	rehkendas . . .
Sina jookš . . .	hüppas . . .	laulš . . .	kirjutas . . .	rehkendas . . .
Tema jookši . . .	hüppa . . .	lauli . . .	kirjuta . . .	rehkenda . . .
Meie jookši . . .	hüppas . . .	laulš . . .	kirjutas . . .	rehkendas . . .
Teie jookš . . .	hüppas . . .	laulš . . .	kirjutas . . .	rehkendas . . .
Nemad jookš . . .	hüppas . . .	laulš . . .	kirjutas . . .	rehkendas . . .

78. Ülesanne: Pööra minewikus järgmisi tegu-sõnu ja pane tähele, missugune täht „s“ ette alale jääb!

Hüüdma, püüdma, teadma, seadma, hoidma, sõudma, jõudma, nõudma, andma, kandma, küündma, leidma, wõidma, hoidma, murdma, loodma; aga: jootma, kõitma, kartma, lootma, täitma, sõitma, wõitma.

Nõnda:

Muutmata kuju:

M i n e w i f:

h ü ü d m a Minus: Mina hüüdsin, sina hüüdsid, tema hüüdis.
 Plus: Meie hüüdsime, teie hüüdsite, nemad hüüdsiwad.
 jne.

Aga:

j o o t m a Minus: Mina jootsin, sina jootsid, tema jootis.
 Plus: Meie jootsime, teie jootsite, nemad jootsiwad.
 jne.

Pea meeles: Tuleb tegusõnade lõpu „ma“ eelolewa „d“ järele pööramise läbi minewikus „f“, siis jääb „d“ „f“ ette alale.

79. Ülesanne: Pane ümberkirjutades waheljäänd tähtede asemele kohased tähed, aga aluse kohta **α**, ütluse kohta **ii**!

1. Mina hüü-sin me-ja poole! 2. Sina piüü-sid kalu. 3. Meie wõi-sime wantri ära ja jõi-sime linna. 4. Sina wõi-sid omale loofiga uue nra. 5. Nende wanaija on weel rau-se terwiſega mees. 6. Müü-se ae-sed inimejed elawad paremini, kui wana-ae-sed. 7. Warao waewas Iſraeli rahwaſ-ülelii-se tööga. 8. Seda tea-siwad Moofes ja Naron. 9. Nemat tah-siwad rahwaſ-ära-peas-a. 10. Põu-jel ajal ei kaſwa wili jõu-ſas-i. 11. Moo-sjad riided ei ole alati jün-jad kanda.

12. Koid teewad puu-asjad wahel üsna ur-seks. 13. Sal-ſaj- puu-ſang läheb katti. 14. Häſ-i tõusnud leiwad on fär-sed. 15. Nebane tuli war-jel wiijil kanade jürde. 16. Kahekor-jelt keerutatud lõng on tugewam.

17. Ur-ja ja mär-ja mehe täes edeneb töö jõu-ſasti. 18. Ta on wäga tör-ja waimuga laps. 19. Pui-ſad kannawad leh-i. 20. Sina loo-sid heinamaad ja loo-sid wett ſealt maha laſ-a, aga ſealt ei tulnud üh-igi wälja. 21. See aſi läks hõl-ſasti läbi.

§ 15. Weniwate umbhealikute kõwaduse wälged.

Täheendus: Kui meie umbhealikuid kõnes tähele paneme, siis märkame, et nad pehmelt ja kõwemalt kuulda on, niisama nagu täishealikud nende pikkuſes. Nagu: lina kaſwab, linna müür, linn paistab, läſſin linna. Reis sõnades on ſelgeſti 4 iſeſugust kõwadust kuulda. Paljud ei tee wahet 3-a ja 4-a kõwaduse wahel, nagu: „linn“ ja „linna (läſſ)“ ja loewad ſeda üheks kõwaduseks.

80. Ülesanne: Poe ja kirjuta järgmisi sõnu!

Umbhealik:	III			
	I	II	III	IV
l	wali	walli kraaw	wall	mängi palli!
m	fama	fammin	famm	anna fammi!
n	lina	linna maja	linn	läts linna.
r	wara	warre	wurr	lätsis wurru.
š, šj, šs.	šasi minema!	šasši film	šasš	šöödan šasši.
h	ohafas	(ei ole)	oh	(ei ole.)
w	awar	(ei ole)	(ei ole)	(ei ole.)
j	maja	(ei ole)	pruugil.)	

Pea meeles: l, m, n, r, f (s), b, w ja j kutsutakse weniwateks umbhealikuteks. Weniwate umbhealikute l, m, n, r ja f (s)¹ on neli kõwaduse järku, mida kahel wiisil kirjutatakse: p h m e (1. kõwadus) tähendatakse ühe l, m, n, r ja f (s)^{2a}, k õ w a d (2. 3. ja 4. kõwadus) aga kahega, kui nad täishealikute wahel, ehk ühejärgulise sõna lõpul lühikese täishealiku järel seisawad. H - k õ w a d u s t ei tähendata ialgi ülesse; „w“¹ ja „j“¹ kõwaduse järkusid ei ole.

81. Ü l e s a n u e: Täheenda ärakirjutades numbritega (1, 2, 3, 4) weniwate umbhealikute kohale nende kõwaduse järgud ära!

1. Põll tuleb pifa ilu järele. 2. Hobune jookšis talli. 3. Ära narri narri! 4. Šasši minema! 5. Šasši filmad hülgawad böšel. 6. Dummad ei kõnele. 7. Šöida šammu še šilla. 8. Kannuga kanname wett. 9. Šase šasši šise wesi panna! 10. Šäh, ja šöö! 11. Šahja liha ei anna šupile rammu.

Pea meeles: Peenendusi ei tähendata kirjas mitte ülesse. (Nagu: „hobuse tall“ ja „lamba tall“ jne.)

§ 16. Ase-sõna.

82. Ü l e s a n u e: Wasta kirjalikult 1) kuidas ütleks Jeesus euse kohta: „Jeesus on maailma walgus?“ 2) Kuidas ütleks seda jünger Jeesusele? 3) Kuidas ütleks sellest teine jünger teisele?

Sõnad mina, sina, tema on asesõnad. Asesõnu tarwitame nime- ja omadusesõnade asemel, sellepärast wastawad nad nendesamade küsimiste peale, mis nime- ja omaduse-sõnad. Asesõnad on weel: meie, teie, nemad, minu, sinu, tema, nende, see, ise, oma, kes, mis jne.

83. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära, tõmba asesõnadele jooned alla ja tähenda weniwate umbhealikute kõwadused ära!

1. Mu kõige kallim laulu heal on minu teisrile.
2. Sul' olen end annud suu südamega. 3. Kel kuffur, sel kohus; kel wägi, sel wõimus. 4. Oma ema on igauhele kõige kallim. 5. Teine ei näe teise südamesse. 6. Kes tegi? 7. Sje tegin. 8. Mõista, mis see on: Sje igerit, agerit, aga istub istme peal?

Pea meeles: Lühendatud asesõnades: „minul“ — m⁽ⁱⁿ⁾ul, „sinul“ — s⁽ⁱⁿ⁾ul, „temal“ — t^(em)al, „kellel“ — ke^(lle)l, „sellel“ — se^(lle)l, „millal“ — mi^(lla)l kirjutame lõppul ühe „l“.

Pea meeles: h^{ga} kirjutatakse: halastama, hall (külmetanud kaste), hall, halatu (waewane), haljas, hallias, hallikas. (Kirjuta neid sõnu mõne korra ümber!)

§ 17. I — II.

84. Ülesanne: Pane ärakirjutades wahetejäänud tähed õieti kirja ja tõmba asesõnadele joon alla!

1) 1. Wa-i ta-we ritub wi-japuid. 2. Hea pere-mees Xa-astab oma looma pea-e. 3. Wi-ane riie joojen-dab. 4. Tee tööd ja pa-u Sumalat. 5. Lapsed mängi-wad pa-i. 6. Xa-atu on waewane. 7. Pa-i jees pes-tafje pefu. 8. Hobune on ta-is. 9. E-ias läks tu-ije wanfriga taewasje. 10. Ta-inn on Gesti-kubermangu suu-rem -inn. 11. Xõbe on ha-jas. 12. Wõ-ad on wõõra oma. 13. Hobune ta-ab rehte. 14. Ke-e-wägi, se-e-wõi-mus. 15. Jä-e on, kui inimene mee-ega jä-e kurja teeb. 16. Ka-i ei o-e ka-is jooft. 17. Ra-i ajab naerma. 18. Mušta Xa-i pead.

2) 1. Su- ajab pi-i lõhki. 2. Pa- weereb. 3. Su- ei pea teisi juma-aid o-ema e-awa Juma-a kõrwa-. 4. Wana rahwas arwas, et metjas Xalliad, metja waimud, e-awad. 5. Pi- tu-eb pifa i-u järe-e. 6. Ke- tiffub. 7. Ke- fuffur, je- kohus: ke- wägi, je- wõimus. 8. Ku- on kuri tiskuma. 9. Märtsi kuu- on kolmkümmend päewa, je-samal kuul on ka Paastu=Maarja=päew. 10. Se- kaup- leb poes. 11. Ta- fargab siis, kui ta- heamee- on. 12. Si-a o-i mäe a- Xa- maas. 13. Mi- on ju- hea tööd teha? 14. Siis, kui ju- hea terwis on. 15. Kü- o-i i-us meie tänawune Xeina-aeg! 16. Wee pea- seisab saju aja- wihma wu-. 17. Xallifa wesi on kü-m.

§ 18. Määruse-sõna.

85. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära ja pane klambritesse kohased küsimised.

Ülewel (?) pea kohal sõnawad pilwed, all (?) asub must maa. Laula, laula lahkesti (?), elu koidul hellaste (?). Täna (?) on ilus ilm.

Pea meeles: Sõnu, mis tegewust koha, wiisi ja aja poolest ära määravad, kutsutakse määruse-sõnadeks. Määrusesõnad wastawad küsimiste: „kus, kust, kuhu, kuidas ja millal“ peale.

86. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära ja tõmba määruse-sõnadele jooned alla!

1. Dõpik laulab ilusasti. 2. Hobune löi taffa ülesse. 3. „Homme, homme, mitte täna“, nõnda laisjad räägiwad. 4. Ülesse, ju rõõmu poole! 5. Üles, üles, hellad wenna- nad! 6. Gest kui ora, keskelt kui kera, taffa lai kui labi- das. 7. Kure healed haledasti hüüdwad, koju poole nemad ruttawad. 8. Ta jättis oma töö lohafile.

Pea meeles: hga kirjutatakse: hallitama, häll, helbe, hell, hele, hõlm, hull.) (Kirjuta neid sõnu mõne korra!)

§ 19. Sõnade lõpud „le“, „li“ ja „la“.

87. Ülesanne: Tõmba määruse sõnadele ärakirjutades joon alla ja pane klambrisse kohane küsimine!

1. Andke Sumalale (kellele?), mis Sumala ja Keisrile (?), mis Keisri kohus on! 2. Palwe ajal seijawad inimesed põlwili (kuidas?) 3. Loomadele (?) antakse Xallitanud leiba. 4. Oma wiis lapsi hällile (kuhu?). 5. Surunud kalad seijawad selili (?). 6. Lammastele (?) antakse tihti joolast. 7. Haige magab küljeli (?). 8. Tule Xelbed lendawad wahel õige kaugele (?). 9. Mu kallim juri ja kadus kalmula. 10. Kui kurwastuise tuumila kõik lootus närtjimas, siis sõudwad sõnad palwena mu rinnus palawas. 11. Õde tõi jõogi lauale (kuhu?). 12. Lind lendas fatusele (?).

Wastab sõna küsimise „millele“ kellele?“ ja ka „kuhu?“ peale, siis on tema lõpuks „le“ (mitte lle), wastab ta aga küsimise „kuidas?“ peale, siis „li“ (wahel ka le), Lõpp „la“ kirjutatakse ka ühe „iga“.

88. Ülesanne: Täienda pooleli jäänud sõnu, tõmba määruse sõnadele joon alla ja pane klambrisse kohane küsimine!

1. Mis ühe- (?) hea, see teise- (?) halb. 2. Wanter läks ümber ja kukkus külje- (?), siis aga wajus kummu- (?). 3. Ara Xoia kuu Xõlmajid lohaki- (?)! 4. Anna waeste- (?), kui sul on, jest tea: kes waese- (?) jagab, see laenab Sumala- (?). 5. Sga toit ei ole kõhu- (?) mitte hea. 6. Üks roomab kõhu- (?) ehk ma o - (?) 7. Ara anna pilli Xullu- (?). 8. Noa põlwe- (?) kuu- lutas Sumal weeputust. 9. Paljud palwetawad põlwi- (?) maas. 10. Koer oli oma täpa- (?) pinna sisse ajanud. 11. Laps roomab täpu- mööda maad. 12. Xell ema tõstab ta oma põlwe-, paneb ta pörand- (?) maha ja laheb täia. 13. Laps aga kutub täpu- (?), siis wajub nina- (?), ajab aga jälle ülesse põlwi- (?) ja wiimaks

on n a g u e n n e g i j a l u - (?). 14. Tala- (?) taabas,
kää- (?) kinnas. 15. Ma kõnmin sinu pinna- ja uinun
sinu rinna-, mu kaminis Gesti ijamaa! 16. Ma nutan
nukrašt nurme-! 17. Su jumalitu jume- koiit fertib
kumama. 18. Paps lastis kütaki- (?), siis langes pika- (?).
19. Pika- sõna- (?) läheb palju ruumi.

§ 20. m — mm.

89. Ülesanne: Pane waheljäänud tähed õieti kirja!

Pea meeles: hga kirjutatakse hammas, haampalk,
hämariik, homme, hommik, humal!

1) 1. Kõwa fui tu-ma Xa-as. 2. Ta-edest jaa-
wad tugewad Xaa-palgid. 3. Minu e-a ni-i on G-a.
4. Ka-iga jõe-e-pead. 5. Sügisel on wabel wäga
tu-edad il-ad. 6. Tõ-u on Xärja ni-i. 7. Koidu ees
on Xo-iful iffa Xä-arif. 8. La-as määgib. 9. Sa-al
kasmab metjas. 10. Xo-e tuleb teele minna. 11. Pääst
la-ab töö ajal. 12. Ka-a on kosutaw toit. 13. Jeesus
sündis Betle-as. 14. Xu-al on wiXa.

2) 1. Ta- on kõwa piim. 2. Pi-, pa-, kellad löö-
wad. 3. Tru- põrises. 4. Le- on juur paju. 5. Weste
ta- tõstab wett. 6. Ku-i-ka- läheb hõlpsasti katti.

§ 21. Arwu-sõna.

90. Ülesanne: Täienda sõnu ja pane klambritesse kohased
küsimised:

1. Meie maal on kaks (mitu?) juuremat li-a: Talli-
ja Tartu. 2. Mina olen kolmas (?) koolilaps. 3. Rää-
dalas on seitse (?) päewa, kuus on neli (?) nädalat ja
aastas on kaksteistkü-end (?) kuud. 4. Rädala seitsemes
(?) päew on laupäew, esi-ene (?) on aga pühapäew.
5. Eulepea matjab kolm (?) kopikat.

Pea meeles: „Sõnad, mis küsimiste „mitu“ ja „mitmes“ peale wastawad, on arwu'sõnad.

Pea meeles: hga^m kirjutatakse: hang, häniline, heering, hind, hing, hunsak. (Kirjuta neid sõnu mõne korral)

§ 22. n — m.

91. Ülesanne: Pane wahclejäänud tähed õieti kirja ja tõmba arwu'sõnadele joon alla!

1) 1. Kollast li-awästriffu kutjutakse Xä-ilijeks.
2. Sja sõitis li-a. 3. Ei-ud laulawad. 4. Kaewu wi-a küljes ripub foot. 5. Ki-as on käes. 6. Pa-e üks ki-i.
7. Xariliku Xeeringa naela Xi-d o- kahesja ku-i kümme kopikat. 8. Uffe Xi-ged tehtakse rauast. 9. Ara wa-u walet. 10. Ka-a mu-eb. 11. Ka-u sees on kali, to-i sees õlut. 12. Liha praeb pa-i peal. 13. Lapsed mä-giwad ka-idega. 14. Mi-u õdede nimed on A-a ja Mi-a. 15. Kufel on jalgade küljes juured ka-used. 16. Ka-gil on ri-us. 17. Ki-as tussub jüda. 18. Di-a on pehme. 19. Si-a pead oma isa ja ema austama. 20. Xei-a Xa-gul o- kolm ehk neli Xaru.

2) 1. S- jul, kui kardad Jumalat. 2. S- o- õrn, ta murdub pea. 3. To- o- wee tarwis. 4. Ko- o- lombi mooska-t. 5. D- o- pisuke-e elumaja. 6. Pudeli peal o- pu-. 7. Kaewu wi- fergitab wee wälja tõmbamist. 8. Talli- on juur li-. 9. Raamat ei ole mitte laste mä-gu ka-. 10. A- o- naisterahwa nimi. 11. Pa- o- ahjus. 12. Klaas-ka- läheb hõlpsasti katti. 13. Kerglast uhket i-imeist kutjutakse Xu-jakaks.

Pea meeles: hga kirjutatakse järgmised sõnad: harak, hark, haridus, harm, herra, hõre. (Kirjuta neid sõnu paar korda ümber!)

§ 23. Ees- ja taga-sõna.

92. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära ja tõmba jämedalt trükitud sõnadele jooned alla!

1. Laua peal on tindi-pott. 2. Peale Tõulu tulewad Näärid. 3. Ilma rahata ei saa elada. 4. Mina elan oma isa juures. 5. Maja taga kasvab kast. 6. Pimedat meetakse kätt pidi. 7. Wastu tuult on raske käia. 8. Wihm jadas afnate pihta.

Täheendus: Need lühikesed sõnakesed: peal, peale, ilma, juures jne. määravad asjade wahkorda ära; nagu: sõna „peal“ näitab, et tindipott asub laua peal, aga laud on tema all. Ilma selle sõnata on mõimata mõista, kuidas laud tindipoti vastu seisab.

Pea meeles: Sõnad, mis asjade wahkorda ära määravad, nimetatakse ees- ehk taga-sõnadeks, sest et nad wahel nimesõna ees, wahel taga seisawad. (Nagu: Peale kauba, kauba peale).

Täheendus: Paljud ees- ja tagasõnad wastawad nimesõnaga ühendatult käärimiste: „küs, kuhu ja kust?“ peale, nagu: Tindipott on laua peal (kust?); pane tindipott laua peale (kuhu?); võta tindipott laua pealt (kust?) ära!

§ 24. r — rr.

93. Ülesanne: Täienda ära kirjutades sõnu ja tõmba ees- ja taga sõnadele joon alla!

1) 1. X-a-af kädistab aiateiwäs. 2. N-a na-i koe-a! 3. Minu pä-ast ä-a mu-etje! 4. Mu-u peal kasvab -ohi. 5. Suu-est X-aamadest jääwad X-a-mid jä-ele. 6. Mu-u jees ei saa loomad jüüa. 7. Tõ-e jees on weji. 8. Sellel X-e-al on Xõbe-Xabe. 9. Wiis ja põis läkijwad ko-a õlekõ-ega reijima. 10. N-a nae-a na-i! 11. X-a-iduse jä-ele ijunewad kõif. 12. Niisfeid kutsutakse mõnel pool ka wa-udeks. 13. He-a on isand. 14. Su-ma wastu ei ole -ohtu. 15. Kes ei mu-a, oma walu, oma waewa, see mõib ju-a, see mõib ju-a! 16. X-a-giga wõe-

tasse ka-tohvlid ülesse. 17. Suwel on jääsed ja pa-mud loomade kallal. 18. Maake-a kessel on tuli.

2) 1. Dõjo- on linnu nimi. 2. Ka- ei -äägi õigust. 3. Wanke- sõidab mu-inal tee peal.

Pea meeles: h^{ga} kirjutatakse: hassetama, hasweldama, husaar (üks selts ratsawäe soldatid). (Kirjuta neid sõnu mõne korra!)

§ 25. Side-sõna.

94. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära ja tõmba paksult trükitud sõnadele joon alla!

1. Hobune ja lehm on koduloomad. 2. Enne loe, siis õpi pähä! 3. Mida warem, seda parem. 4. Niihästi fina kui ka mina oleme inimesed. 5. Ole hea ja aita, muidu saad ja laita.

Lähendus: Sõnad „siis“, „ja“, „mida“, „seda“ — kirjumiste peale ei wasta. Nendega seotakse mõtteid ja sõnu üksteisega.

Pea meeles: Sõnu, mis üksikuid sõnu kui ka lauseid teine-teisega ühendawad, kutsutakse side-sõnadeks. Side-sõnad on: ja, ning, kui, nii hästi, ehk, wõi, ei, kas, mida — seda, siis, muidu, sest, et, sellepärast et, aga, küll, siisgi, ometi, waid, eks, ega jne.

95. Ülesanne: Täienda sõnu ja tõmba sidesõnadele joon alla!

1. Eht küll rikkal palju raha, siisgi on ta meel ka paha. 2. Waimaks sündis suurem häda, sest et kofk ei kuulnud seda. 3. Kas ju jõuab kewade? 4. Ets ja Xeida, karjane, armu oma lamba peale? 5. Parema karta, kui kahjatseda. 6. Paljuks patuisele tarwis läheb! 7. Ega kõik mahu marjamaale! 8. Wanataat ei wastanud midagi, waid ohkas. 9. Isa ning ema on meie wanemad. 10. Enne mõtle, siis ütle! 11. Kirjad ja laisad karjapoisid Xassetawad koxeri loomade peale. 12. Ema Xasweldas lõnga ära. 13. Maanid ja Xusaarid on ratsawäe soldatid.

§ 26. „s (s)“ — „š“, „šf“. Lõpp „sfe“.

96. Ülesanne: Täienda sõnu, tõmba lõpu „sfe“le joonu alla ja pane sinna järele klambrisse kohane küsimine!

Pea meeles: Sõnad, „mis, kes, kas, kus, ses“ ei kirjutata mitte kahe „ss“-ga.

1) 1. Ka-i minema! 2. Ka-i silmad hiilgavad öö-el. 3. Tõ-i tõu-eh, wale wajub. 4. La-e ta-i si-e we-i panna. 5. La-ide see-t jooime kohwi. 6. Me-i on maia magu-am roog. 7. Tahimees läks pü-iga metsa. 8. Suwine tuul puhub ta-a. 9. Lõng lät-ja-i. 10. Ara-ja-i juust-eid. 11. Pra-imine teeb inime-e wae-eks. 12. „Mu järel!“ hüüab Tee-ufe, „kõik ristirahwas käige!“ 13. Säne-el on pikad kõrwad. 14. Wa-ing on suur sega-du-. 15. Pru-akad armastawad sooja. 16. Ka-akad sõi-dawad ofawa-ti.

2) 1. Se- sündame- ei a-u arma-tu-, fu- tgedu-el ruumi on. 2. Ka- ka- on ka fi-kuja elaja-? 3. Ku- su wara on, seal on ka -u -üda. 4. Ta on äfiline nagu pü-. 5. „Ku-, ku-!“ hüüdis ema lapsele. 6. Pa- on elami-e luba-täht. 7. Lo- on suur tore maja. 8. Kalo- on kummi-king. 9. Pabero- põleb. 10. Koo- õitseb.

3) 1. Hobune uppu- oja-e (fuhu?) märja mäta-te wahele. 2. Tee-us lät- taewa-e (fuhu?). 3. Wesi wee-re- filma-e (?). 4. See ei puntu asja-e (?). 5. Üle-e (fuhu?) su röömu poole! 6. Reinuwader, rikas isand, pani koogid taldriku-e (?); furg pani koogid fruuši-e (?), toidud piffa pudeli-e (?). 7. Meie maa metsade-e (?) asub wäga harwa mõni lõuna-maa loom.

Pea meeles: Kuuleme küsimise „kuhu“ peale sõna lõpul „sfe“, siis kirjutame seda „sf“-ga.

97. Ülesanne: Kirjuta joone asemele „f“ ehk „sf“, nagu tarwis!

1. Kooli-poi- pandi e-ime-e-e rea-e i-tuma. 2. Mit-me-e maja-e toob aasta küll rõõmu, küll kurbtu-t. 3. Tõed woolawad ka- järwede-e ehk merede-e. 4. Einnud teewad oma pe-ad õõn-ate-e puude-e, puude of-adele ehk pöö-aste-e. 5. Reba-e jaba on suur ja karwane. 6. Soo-e ja raba-e teeb kurg oma pe-a. 7. Soo-e ja raba-e maa peal ka-wab sammal. 8. Sumal löi inime-e ene-e näo järele. 9. Täne-e pealmi-ed mokad on lõhki. 10. Dö-el on pime. 11. Mine töö-e! 12. Taewa- tõmba- ene-e pilwe-wine-e. 13. Meie sõidame Tõulu- onule küla-e. 14. See poeg on läinud ija-e. 15. Ija-ed loomad on fageda-ti tugewamad, kui ema-ed.

§ 27. Hüüd-sõna.

98. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära ja tõmba sõnadele, mis äkiliste tundmuste awalduseks tarwitatakse, jooned alla!

1. Hurjah, hunt tuleb! 2. Oh, kui raske on mu päewad! 3. Krapsti, kargas kajs hiire kallale. 4. Tõmbas katti — ka-fäär! 5. Sääh, jõõ! 6. Ait üma — ijale, ait üma — emale!

Sõnu, mida äkiliste tundmuste awaldamise tähenduseks tarwitatakse, kutsutakse hüüdsõnadeks.

99. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära ja tõmba hüüdsõnadele jooned alla.

1. Hõisja, pois, nüüd hakkab elu! 2. Hei, wennad, tulge jüa! 3. Tutulut, karia pasun. 4. Einnäe inimest! 5. Prants, kanges karia pasun. 6. Täna, iffa täna, ääri neil forda peafs minema! 7. Dot, oot, ja igawene wõrukael! 8. Kes käskis jeda teha! 9. Põis läis lõhki ka-plauht 10. Sulpsti, kuffus kiwi wette. 11. Oma, ae, tule jüa 12. Summ, summ, jumiseb sitikas.

Pea meeles: Hüüdsõna järele kirjutatakse komma, wahel ka hüüdmisemärk.

§ 28. Kõne-jagude kordamine.

Pea meeles: Eesti keeles on 9 kõnejagu:

1. Nimesõna,	wastab küsimiste:	kes, mis? —	peale.
2. Omadusesõna,	"	"	misjagune
3. Tegusõna,	"	"	mis teeb, tehtakse? jne. peale.
4. Ase sõna,	"	"	kes, mis, misjagune?
5. Arwusõna,	"	"	kui palju, (mitu) mitmes? peale.
6. Määrusesõna,	"	"	kuidas, kust, kus, kuhu, millal?
peale.
7. Ees- ja tagasõna.		—	—
8. Side-sõna.		—	—
9. Hüüdsõna.		—	—

100. Ülesanne: Kirjuta 10 sõna igast kõnejaoast ülesse!

101. Ülesanne: Kirjuta tükk ära ja pane iga sõna taha klambrisse tema nimi kõne-jagude järele!

Teekäijad ja koerad.

Kaiks sõpra kõndiswad külas õhtu eel

Ja asjalikku juttu ajasiwad teel.

Seal äkist' haugatada

Seaks armas lähem õuekoerake;

Ta järel teine, kolmas, ja siis karjasse

Seal jooksis kofku koeri weerand jada.

Üks sõber tahtis kiwi wõtta, wijata.

„Wend, jäta!“ kostis teine rahuga,

„Ma koeri tean; sul tühi waewa fulu,

„Ei haukujate suid ja nõnda julu,

„Waid läh' me edasi! Sest tuleb enam tulu!“

Ta tõsi! Sülda kümme sai'd nad edasi,

Käis mõni ükfit auh! weel harwasti,

Ta lõppeks kadus koerte kija koguni.

Kui kadedad, mis aga iial näewad,

Kõik ära laitwad põhjani, —

Eiis astu aga julgest' edasi:

Las' hauguwad, küll wiimaks waiti jääwad.

Rõnda: Teekäijad (n. j.), ja (j. j.), koe =
rad (n. j.) jne.

§ 29. Weniwad umbhealikud üksteise kõrwal ja b, d, g ehk p, t, f ees.

102. Ülesanne: Tõmba ümberkirjutades kõwalt-kunul-
dawatetele weniwatele umbhealikutele joon alla ja pane
tähele, kuidas neid üks-teise kõrwal ja b p, d t, g k
ees kirjutatakse!

1) 1. Mis fuld, ei karda tuld, ega waju wäfte. 2. Lam-
bad on kasulised loomad. 3. Mitu korda kolm on üheksa?
4. Laske lipud lehwida! 5. Jeesus suri risti sambas.
6. „Kuldne Kalewite kodu“, laulab laulik. 7. Kolme-
kordne lõug on kõwem, kui kahelikordne. 8. Raieistiku maa
on wäga tändline. 9. Kõmbluse-õpetus räägib, kuidas meie
elama peame. 10. Kewadel on õht wärste.

2) 1. Kus inimene ei tee autud tööd. 2. Kaus
on laua peal. 3. Oma walas leeme kausi. 4. Põis
läks lõhki. 5. Koolipois õpib. 6. Mitu koolipois on
teil koolis? 7. Noosi õis on ilus. 8. Sea nina otsas
afub kärjs. 9. Palju pöršsaid, wedel jõom. 10. Sol-
datid läksiwad marsšides linnast läbi. 11. Härja-wäršide
liha on magus ja pehme. 12. Tõrs on suur toober.
13. Peenikene, kui õle-tõrs. 14. Luua wars läks katti.
15. Hobuse wars jookseb emale järele. 16. Rehe toas
on pars.

Tähendus: Nagu sellest näeme, ei kirjutata weniwaid umbhealikuid mitte
üialgi umbhealikute ette, ega järele, peale „s“, kahelikordset, nagu
kõwaduse seadus seda nõuaks. Mõnel pool räägitakse „hobuse wars“ ja
„õlle tõrs“, see ei ole aga mitte õige, sest kõwa healik ei kuku muutmises
mitte wälja, waid läheb pehmemaks. Nii on meil paljus: „hobuse
warjad“ ja „õlle tõrred“: tähendab: seal pool, kus „warjs“ ja „tõrs“
räägitakse, käib keel loomuliku seaduse järele.

Pea meeles: Ei umbhealiku ette, ega järele, — peale „s“^e, — ei kirjutata kahekordseid umbhealikuid, kui need ka kôwalt kuulda on.

103. Ülesanne: Täienda ümberkirjutades sõnu!

1. Ku- o- furi kis-uma. 2. Ku-d hülgab. 3. Ke-armaš-ab mu-da enam, fu- fu-da? 4. Mi- kü- ma-šan me-e waewa, hea e-a p-ma wa-wa, kabel kã-l ka-demisi!
5. Mitmekor-se waewa järele jõ-dis ka-ge Kalewipo-g isa talu-e. 6. Kase koor on wa-ge. 7. Ges-i rahwaš armaš-ab ka-ke. 8. „N-d on walge wãl-as! 9. E- tahad k-li mi-a? 10. Se-l omale pingi pe-l k-ru se-ga i-tuda? 11. Seda ju- weel ta-wis?“ noomis lais- poi- teis-.
12. Su-m, fu- on j- aš-el, põ-gu Xaud, fu- o- j- wõ- mus? 13. Me-e kodako-djed on kõif me-e ma-a rahwaš. 14. Iga raXwa juurem õ-etus on tema rai-ku lä-nud la-fed. 15. Targad Xo-ikum-lt tõ-wad J-susele fu-da, Xõbedat, w-rufit ja mi-i. 16. Ei se- pole rahu jüdames, fe- jüda furi. 17. Ke- faksteis-kü-end on fe-k-õõ a-g.

Pea meeles: „h“-ga kirjutatakse: halb, halg, halwama, hämblik, härm. (Kirjuta neid sõnu mõne korra!)

104. Ülesanne: Täienda ära kirjutades sõnu!

- a)
1. Ku-dne Kalewite kodu,
I-ralaš-e lõbus m-
Su-e laulab lah-elt kãgu,
N-mus Ges-i laulit k-.
 2. Sa-jad wãljad, wa-nud, o-ad
Paiš-wad pä-li jãramal;
WaXwa wanemate po-ad
Se-šwad wa-guš wãramal.
 3. E-ne la-ned la-lwad lu-ti,
Uh-elt k-lab ri-d ja ra-d,
Mehed sirutawad pü-ti,
Raputawad maha w-d.

4. Jä-e fos-wad ri-us ×ealed

Wabaduse wa-geft a-af-;

Laulikute ka-dli f-lad

Rõlisedwad kodum-ft.

b) 1. Sügijel teewad ×ä-blikud wäga palju ×ärma-
lõ-ga. 2. Mõista, mis see on: üks ×alg kütab fa×te
ahju. 3. ×alwatud inimene ei saa liikuda. 4. Ära
õpi ×alba, ega ära kiida ×alpi! 5. Riidas on palju
×algusid.

§ 30. „H“ kõwadust ei tähendata ülesse.

105. Ülesanne: Tõmba ära kirjade kõwalt kuuldawale
„h“-le 2 joont alla, aga pehmele „h“-le 1 ja täienda sõnu!

Pea meeles: Helde, hirm, hirw ja hulguma kirjuta-
takse „h“-ga. (Kirjuta neid sõnu mõne korra ära!)

1. Duha all ei taha tuli põleda. 2. Hobune hakkas
lõhkuma. 3. Mõta aken lahti. 4. Säh ja jöö. 5. Oh,
kui raske on mu päewad! 6. Noh, mis ja weel ei taha!
7. Mõni ütleb „jah“ asemel „no-neh“. 8. Kui ja lähed
jahaga põldu kündma pahaga, jala kiwid lõhuvad ju saha,
teewad jada korda enam paha. 9. Ära wihtka oma wenda!
10. Ei ma jeda tihka teha. 11. ×eldel pole ×elmeidgi
kaelas, ütleb wanasõna. 12. Wanasti oli talwe öödel
tihsti ×untide ×ulgumist kuulda. 13. Meie maa metjades
on weel wäga wähe ×irwejid leida.

§ 31. B, d, ja g kõwaduse wäldetest.

Tähendus: Ka b, d ja g-el, mida järskudeks umbhealikuteks tutsu-
takse, on niisama palju kõwaduse wälteid, nagu weniwatel, aga nende
ülesse tähendamise on teistsugune, sellepärast ei meil kõwade b, d ja g
kirjutamises ise märgid on, nimelt p, t ja f.

III

	I	II	III	IV
b.	fapi	fapi ufs	fapp	pani riided fappi.
d.	pada	poti faan	patt	tegi pattu.
g.	lugu	lufu auf	luff	parandas luffu.

Tä h e n d u s: Nagu sellest tabelist näha, kirjutatakse pehmed (I wälde) b, d ja „g“-ga, kõwad (II wälde) ühe kõwa p, t, ja „t“-ga, aga õige kõwad (III ja IV wälde, mida ka mõned ühets loewad) kahe „pp“, „tt“ ja „tt“-ga.

Pea meeles: B, d ja g-kõwaduse wäldetel on kirjas kolm wiisi, kui nad sõna sees kahe lühikese täishealiku wahel seisawad. Pehmed kirjutatakse „b“, „d“ ja „g“-ga, k o w a d — „p“, „t“ ja „k“-ga, aga õige k o w a d „pp“, „tt“ ja „kk“-ga. Ühejärguliste sõnade lõpule lühikese täishealiku järele kirjutatakse harilikult ka „pp“, „tt“ ja „kk“. Peenendust ei tähendata mitte ülesse.

Tä h e n d u s: Õigem oleks olewat, kui „kuff“, „supp“, „pott“ ühe kõra umbhealikuga saaks kirjutatud, sest et kahel ei ole seal mingisugust tähendust ei õigetirja, ega wäljarääkimise järele.

106. Ü l l e s a n n e: Tä h e n d a ä r a k i r j u t a d e s j ä r s k u d e u m b h e a l i k u t e k o w a d u s e d w ä l j a r ä ä k i m i s e j ä r e l e n e n d e k o h a l e n u m b r i t e g a ä r a! (1. 2. 3. ehk 1. 2. 3. 4.)

Nõnda: ^{4 1 2 1 1 1 1 1 1} Keppide nupud on tihti hõbedast tehtud.

1. Uha kaswab õue aias.
2. Tupe sees on nuga.
3. Pane nuga tuppe.
4. Pada on köögis.
5. Inimesed on patused.
6. Ära tee pattu!
7. Hagudega kütame ahju.
8. Sga hakatus on waewaline.
9. Kudas lükkad, nõnda läheb.
10. Paremlükata, kui tõmmata.
11. Pipp lipi peal, lapp lapi peal.
12. Kütt läks metsja, fott faelas.
13. Wikatitega niidetakse heina.
14. Kuff on majalindude kuringas.
15. Õpeta seda, kes õppida tahab.
16. Sepp taob rauda.
17. Lapjukene mängib, nukukene jüles.
18. Xapu pütipiim on Xea jüüa.

§ 32. Sihitus.

107. Ülesanne: Täienda järgmisi lauseid ülesantud küsimiste järele!

1. Mina loen (mida?)
2. Sepp taob (mida? millega?)
3. Oma andis (fellele? mida?)
4. Wend raiub (mida? millega?)
5. Puu on (millest?) fergem.
6. Damm on (millest?) kõvem.
7. Wend luges (mille?) läbi.
8. Dnu rääkis (fellele?) mida?)
9. Shtu on (millest?) targem.
10. Kajs murrab (keda?)
11. Kajs murdis (felle?) ära.
12. Rebane kutsus (felle? fellele? felleks?)
13. Wend tuli (soldatist) (fellest?) välja.
14. Ahnus ajab (felle?) wargile.
15. Mina tahan (mis teha?)
16. Piussepp tegi maja (?) walmis.
17. Pane (mis?) pähä!
18. Kutju (kes?) jüa!
19. Tema läks (mida tegema?)

Pea meeles: Sõnad, mille peale aluse tegewus läheb, on sihitus. Sihitus wastab küsimiste: „kes, mis; keda, mida; kelle, mille; kellele, millele; kellest, millest; kelleks, milleks; (kellega, millega);“ „mis teha?“ ja „mida tegema?“ peale.

§ 33. „b“ kõwadused.

b — p.

108. Ülesanne: Kirjuta kriipsu asemele **b** ehk **p**, nagu kõwadus nõuab, tõmba sihitustele joon alla ja pane klambrisse kohane küsimine sihituse järele!

- 1) 1. Wend sõitis i j a g a linna.
2. Teise pere sulane läks j o l d a t i k s.
3. Ta nimetas teda r e - a f e k s.
4. Pearättiud on j i i d i s t tehtud.
5. P e - on

TARTU ÜLIKOOLI

4*

RAAMATUKOGU

kahest fergem. 6. Meie kirjutame julgedega. 7. Sant läks fe-iga minema. 8. Iga inimene taha-elada. 9. Puiraiuja saagis juure le-a maha. 10. Ma saatsin pa-ale kirja. 11. Ta ei taha õ-ida. 12. Tule jõõma! 13. Mina lugesin raamatut. 14. Tema luges raamatu läbi. 15. Pane firitašku! 16. Hüüa wend koju!

2) 1. Ho-ufe jala otjas on ka-i. 2. Ka-i sees on riided. 3. La-ida ga kaewame kraawi. 4. La-iga pühime tolmu. 5. Keel on se-a. 6. Se-a juures rautame hobust. 7. Lu-i on walge. 8. Tõul tuli tu-eeist wälja. 9. Oma tu-a oma lu-a. 10. Koera ja-a ei ri-u maas, nagu ho-ufe ja-a. 11. Ko-a ga tõstame wett. 12. Taari ra-a on hea looma-toit. 13. PASTE li-ud lehwida! 14. Na-a sees hoitakse liha ja wõid. 15. Põhja-na-a ümber on igawene jää. 16. Eafe sant la-ale, anna wiht ka. 17. Kuufe-uu ka-ad on ferged. 18. Dõ-if laula- ilusasti. 19. Oma-uu on kajuuline -uu. 20. Uhtus ajab u-afile, ahnus kääia kää-afile. 21. Mis ja no-id, neiuene? 22. Noore nä-ud on no-edad.

Pea meeles: Wastab sihitus „keda mida“ küsimise peale, siis kutsutakse teda osasihituseks, nagu: mina raiuin puid (mida); on aga küsimine „kelle, mille?“ — siis on see „kõiksihitus“; nagu: mina raiusin puu (mille?) maha.

S 34. Tõpu „pp“ pehmenemine käänamises.

109. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära ja pane klambritesse kohased küsimised!

1) 1. Sepp (?) taob rauda. 2. Meie külas ei ole jeppa (?). 3. Sepa (?) käed on tugewad. 4. Ija mak-

sis sepale (?) töö=raha ära. 5. Sepal (?) on palju aw-
 faraid. 6. Kalewi=poeg läks Soome sepaga (?) riidu.
 7. Wend läks linna sepaks (?) õppima. 8. Sepana (?)
 elas minu wend linnas. 9. Küla rahwas laskis oma
 sepa (?) lahti.

2) 1. Sepad (?) taowad rauda. 2. Meie külas ei
 ole seppajid (?). 3. Seppade (?) käed on tugewad.
 4. Isa maksis seppadele (?) töö raha ära. 5. Seppadel (?) on
 palju wafaraid. 6. Kalewipoeg läks Soome seppadega (?)
 riidu. 7. Wennad läksiwad linna seppadeks (?) õppima.
 8. Seppadena (?) elasiwad wennad linnas. 9. Küla=
 rahwas laskis oma sepad (?) lahti.

110. Ülesanne: Kirjuta eelolewast tükist niihästi 1. kui 2.
 jaost sõna „sepp“ järgmiste küsimiste järele wälja ja
 pane tähele, misugustes küsimistes on tal üks, misu-
 gustes kaks p^d!

Niinus:		Paljus:	
kes?	Se..	Se..	ad
kelle oma?	Se..a	Se..	ade
kelle?	ad
keda?	Se..a	Se..	ajid
kessel?	Se..al	adel.

Täheendus: Nime- ja omaduse-sõna lõppude muutmist küsimiste järele ni-
 metatakse käänamiseks. Iga muude küsimises on kääne. Cesti-
 teeles muutub aga väga sagedasti käänamise juures ka sisemine healik
 ehk healikud, wahel pehmemaks, wahel kõwemaks, wahel kukuwad wälja,
 wahel tulewad juurde (nagu: lammas, lamba; põld, põllu jne.). Niisu-
 gust tei senda mi st sõna sisemiste healikute juures nimetatakse pa i n-
 d u m i seks. Niihästi käänamises, kui ka paindumises on kolm sõna
 käänet väga tähtsad, nimelt need, mis „kes“, kelle- ja keda-“ küsimiste
 peale wastawad.

111. Ülesanne: Kirjuta järguew käänamise tabel^äära, pane
 küsimisi ja käänete nimesid tähele ja tõmba aiinuses kes?
 ja keda? paljus kes? ja kelle? küsimiste sõnadele
 joon alla!

Küsimised:

1. Kes, mis?
2. Kelle, mille(oma)?
3. Kelle, mille (mis)?
4. Keda, mida?
5. Kellele, millele?
6. Kellel, millel?
7. Kellelt, millelt?
8. Kelles, milles?
9. Kellesse, millesse?
10. Kellest, millest?
11. Kellega, millega?
12. Kelleta, milleta?
13. Kelleks, milleks?
14. Kelleni, milleni?
15. Kellena, millena?

Käänete nimed:

- Nimetaw.
 Dmastaw.
 Sihitaw.
 Dsastaw.
 Maleütlew.
 Maleütlew.
 Maltütlew.
 Seesütlew.
 Sisfeütlew.
 Seestütlew.
 Kaasäütlew.
 Ilmaütlew.
 Saaw.
 Rajaw.
 Dlew.

Ninus:

- Sepp, nupp.
 Sepa, nupu.
 Sepa, nupu.
 Seppa, nuppu.
 Sepale, nupule.
 Sepal, nupul.
 Sepalt, nupult.
 Sepas, nupus.
 Sepasse, nupusse.
 (wahel ka nuppu.)
 Sepast, nupust.
 Sepaga, nupuga.
 Sepata, nuputa.
 Sepats, nuputs.
 Sepani, nupuni.
 Sepana, nupuna.

Paljus:

- Sepad, nupud.
 Seppade, nuppude.
 Sepad, nupud.
 Seppasid, nuppusid.
 Seppadele, nuppudele.
 Seppadel, nuppudel.
 Seppadelt, nuppudelt.
 Seppades, nuppudes.
 Seppadesse, nuppudesse.
 Seppadeist, nuppudeist.
 Seppadega, nuppudega.
 Seppadeta, nuppudeta.
 Seppadeks, nuppudeks.
 Seppadeni, nuppudeni.
 Seppadena, nuppudena.

Tä h e n d u s: Eesti keeles on kaks käänet, mis küsimise „felle, mille“ peale vastavad. Üks neist tähendab o m a d u ft, päraltolemist, nagu: „S e p a f ä si“ (felle?), teine on aga lause sees sihituseks, nagu: „D i s i j i n s e p a (felle?) ü l e s s i e“. Sellepärast on ta esimese nimi „o m a s t a w“, teise nimi aga „s i h i t a w“.

Pea meeles: On ühe-järgulistel sõnadel lühikese täishealiku järele „pp“ nimetavas (kes- mis-küsimises) lõpuks, siis jääb „pp“ ainult osastawasse (keda- mida-küsimisesse) ja wahel ka sisseütlewasse (kellesse- millesse-küsimisesse) alale, muidu on ainuses ikka „p“. Paljuses on kõigis käänetes „pp“ alal, ainult nimetavas (kes, mis?) ja sihitavas (kelle, mille?) on üks „p“.

112. Ü l e s a n n e: Kääna eelolewa tabeli järele küsimistes: lepp, lapp, kapp, kapp, fepp, napp, ropp, sapp, sopp, tropp!

p — pp.

113. Ü l e s a n n e: Täienda sõnu ja tõmba sihitustele joonu alla!

1. Ke-ide nu-ud on tihti hõbedast tehtud. 2. Wa-nad inimesed käiwad ke-idega. 3. Lille nu-udes on seem-ned. 4. Mis warga nä-us, see warga taskus. 5. Nu-gade tu-esid walmistatakse nahast. 6. Nuga on tu-es. 7. La-idest tehtakse põranda riideid. 8. Hüüa mind a-ahastuse päewal! 9. Kalew tuli Lindale kosja järje-sa-i faaniga. 10. Hoiä oma kõrwad ro-u laulude eest, aga niijama ka ro-ude juttude eest! 11. Lau-äewaga lõ-eb nädal.

§ 35. B, p ja pp kordamine.

114. Ü l e s a n n e: Kirjuta kriipsu asemele b, p, ehk pp, nagu kõwadus seda üdnab!

1. Rääkimine on hõ-e, wait-olemine fuld. 2. Raa-mat õ-eta-. 3. Kullasfepp hõ-eta-. 4. Si-e keel, tige meel. 5. Karu jättis kä-a pakku waele. 6. Kä-i ei kuku kännust kaugele. 7. Paul lõ-es otja. 8. Hõleku-u

faalu- pool -nuda. 9. Saige ei lastnud omale ku-u
lasta. 10. Naamatu kaaned tehtakse pa-ist, see on: kõ-
wast ja -astust pa-erist. 11. Wahel on ka-ja lehe -eal
juur ko-ar li-lifa mune.

§ 36. „B“ iseäraldused.

Täheendus: Kui meie sõnades „tuppa, kaup, karp ja toopi“ p kõwadust
tähele paneme, siis kuuleme, et seal „p“ ühefõwadune on, kirjast aga
kahel wiisil täbendatud saab. „Tupp“, kirjutame meie kahe p-ga; „toop,
faup, karp; toopi, kaup ja karp“ aga ühe p-ga. Sellepärast

Pea meeles: Pika täishealiku, kaksiktäishealiku ja
umbhealiku järele kirjutatakse üks „p“, kui seal ka kõige
kõwem „p“-wälde peaks kuulduma. Ka umbhealiku ette ei
kirjutata kahekordset umbhealikut. (Ülesanne Nõ 102).

115. **Ülesanne:** Käänajärgmisi sõnu: toop, kaup, karp,
halp, hilp, hoop, hõlp, huup? (Kirjuta neid
sõnu, millel „h“ ees on, mõne korra ümber!)

116. **Ülesanne:** Täienda sõnu, pane „b“-healik dieti kirja
ja tõmba sihitustele joon alla!

1. Üksinda on kur-elada. 2. Sulekar- on riinli
peal. 3. Teadus too- tulu. 4. Too- seija- laua peal.
5. Kau- toodi poodi. 6. Kaa- kü- ar on peawari. 7. Sa-
on wiha. 8. Su küllalt jaa-. 9. Pitsje Xoo- lõhu- ka
kõige kõwema puu puruks. 10. Kes joo-, jää- waejeks.
11. Si- li- i peal, la- la- i peal, ilma nõela pistmata?
12. See- tee- pesu puhtaks. 13. Se- tao- rauda.
14. Sam- põleb. 15. Maroni kuuw ke- õitjes. 16. Ara
tee midagi Xuu- i! 17. Xal- kata- ennast kõiksugu Xil-
-udega. 18. Laiw armastab Xõl- u elada. 19. S-etus
lõ- es juba ära. 20. Kutsu pa- a tu- a! 21. Tõ- i ta- ab.
22. U- uja hüüdis a- i. 23. Künna- uu loogad on tuge-
wad. 24. Mõned se- ad teewad ka sir- iwid. 25. Kau-
mehed tuliwad kau- adega laadale. 26. Kott on kahe jo-
-iline. 27. Sir- iga lõigatakse rukist. 28. See- i waht
on fi- e. 29. Oma tõi juure ka- aga piima tu- a.

30. Tu-akas on wiha. 31. Iga pisem maala- on põllu-
mehele kallis. 32. Hal- ilm rikub terwist. 33. Hal-
ei tea, mis ta räägi-. 34. Su jõna olgu mu jalale
lam-iks. 35. Mis Sufu õ-is, jeda Suhan ei uneta.
36. Nasta lõ-ul on Jõulu-ühad. 37. Kir- hü-as.
38. Kane- on taim. 39. Suurt kasukat kutsume tulu-
-iks. 40. Küla- kõl-a-! 41. Lau-a ja Särewere on
Paidemaa wallad. 42. Lau-äewal lähewad kooli-la-jed koju.

§ 37. „D“ kõwadused.

d — t.

117. Ü l e s a n n e: Täienda sõnu ümberkirjutades ja paue alus-
tele, ütelnustele ja sihitustele nende järele klambrisse nende
nimed!

Pea meeles: Nime- ja omadusesõna paljuse nime-
t a w a (kes-, mis-muute) lõpp on d.

1) 1. Pa-a keeb padrikus? 2. Sõ-a õues, jõrmed
riis-i. 3. Mi-u mees-, se-u aru. 4. Kee-e on nä-ali
kuues päew. 5. Sügisel on tee-e peal palju mu-a.
6. Mis teie müü- tee-e? 7. Mu-il on väga piitkese-
filma-. 8. Pee-u on poisi nimi. 9. Mõni ei jõõ pee-i.
10. Pee-i kaswad on punase-. 11. Ära jõõ se-a, mi-a
fü-a ei jõowi! 12. Snimese- on kõit pa-üse-.

2) 1. Laua-, lambi-, tooli-, pingi- ja kapi- on maja-
riis-a-. 2. Wõi-i on magamise jaoks. 3. Lehma-, lam-
ba-, hobuse-, ja sea- on kodulooma-, aga ane-, par-i-,
kana- ja kalkuni- on ko-ulinnu-. 4. Reisisa käis mi-me-
maa- ja linna- läbi. 5. Kewa-el ehiwa- en-i- me-ja- ja
aasa- uue kuuega. 6. Sun-i-, karu-, rebase- ja jänese-
on meie maa me-slooma-.

118. Ü l e s a n n e: Kääna sõnu: kütt, utt, hunt, hurt, sööt,
toit! (Kirjuta sõnad; mille hakatuses h on, paar korda ära!)

Pea meeles: Tuleb kôwa „t“ ühejärguliste sõnade lõpule pika täishealiku, kaksiktäishealiku ehk umbhealiku järele, siis kirjutatakse sinna „t“, (aga mitte „tt“), kui see ka kõige kõwem wälde on. (Sisemise „t“ kõwaduse jaoks korda seda seadust, mis „p“ kohta oli antud! Ülesanne 112).

t ja tt.

119. **Ülesanne:** Kirjuta kriipsu asemele t ehk tt, uagu kõwadus nõnab, ja tähenda alused, ütlused ja sihitused ära!

1. Igal mehel oma mõ-e.
2. Mees- tunneme tema mõ-ef-.
3. Iga e-ewõ-e tahab hool-.
4. Ära tiku teistele e-e!
5. Eõda olgu kõrwa kuulda, aga mi-e silma näha.
6. Ära -ee pa-u!
7. Kana lendas la-u munele.
8. Mi-u täh-e on Ges-i feeles?
9. Mu-ikas jookseb; la-ikas ujub.
10. Parema anda, kui wõ-a.
11. Ko-il on kaks joppi.
12. E-efo-a pandakse riided ära.
13. We-e woogudes elab kala.
14. Ujuja hüppas we-e.

d, t ja ttfordamine.

120. **Ülesanne:** Kirjuta kriipsu asemele d ehk t wõi tt, uagu kõwadus seda nõnab, ja tähenda alused, ütlused ja sihitused ära!

1. Suur-e e-ewõ-e-e järel-us on wahel jan-ifepp ja kerjako-.
2. Pa-a sõimab po-i, ühe- mus-a- mõle- ma-.
3. Ka-el on po-ist juurem.
4. Laif ei taha töö- a-a.
5. Mifs teie wõ-a-e se-a e-e, mi-a teie ei jõua kor-a saa-a?
6. Pli-i sees hoiame liha ja wõi-.
7. Kü-i-e ju-ud on tu-awad wale-.
8. Su-i ku-su-akse mõnel pool filmuüks.
9. Ko-il on terawa- hamba-.
10. Ko-i wõi fi-i on liifme-haigus.
11. Kaks püüab ro-i.

§ 38. Ühisandus.

121. **Ülesanne:** Täienda järgmist lauseid ülesantud küsimiste järele!

1. (Kellele? misjugune?) koer haugub. 2. Lehm on (misjugune?) koduloom. 3. (Misjuguse?) kääga ei saa tööd teha. 4. Sepp tagus (misjuguse?) wajaraga (misjuguft?) rauda. 5. (Kelle?) jõrm on haige. 6. (Kelle) elu on üürifene. 7. Mina olen (mitmes?) poisš fooliš. 8. Meil on (mitu?) last flasšis.

Sõnu, mida meie lauses nimesõnadele ligemaks määramiseks juurde lisame, nimetatakse lisanduseks. Lisandus wastab küsimise: „kelle, mille, missugune, mitmes ja kui palju?“ peale.

122. Ülesanne: Kirjuta järgmine tükk ära, tõmba lisandustele jooned alla ja pane klambrise kohane küsimine!

1) 1. Ei kõik ole saama päewa-, aga kõik on jõõma päewa-. 2. Puhaj- riie- pole tarwis pes-a. 3. Kõõr film — kõwer ju-. 4. Rahuliji lambai- mahub hull lau-a. 5. Teise pere Muri on wäga furi. 6. Kõik meie oleme hea- foolilapje-. 7. Esmine poisš ei ole mi-e ala-i kõige targem. 8. Minu isal on wiis las-: kolm poega ja kaks -ii-ar-. 9. Meie wana ruun on üks iga-e-pi-i hea weo-loom. 10. Lemale on isa õpe-used üks-ta-puhaš.

2) 1. Pa-si o-šaš ripub jii-i lin-. 2. Üks lin- see len-aš jii- ja jeal- ja tõš-is hale heal-. 3. Maakon- on mi-mej- kogukonnaš- koos. 4. Koeral oli kon- juus. 5. Mõnel laulul on mi-u wii-. 6. Mikš ja wii- tühja ilma e-e? 7. Lau- on looma elu-aše. 8. Tõõajal tuleb wahel enne foi-u töõšse minna. 9. Ta nägi kurja un- Xun- tah-is te-a ära nur-a. 10. Kur- ei kuule. 11. Ean- on wigane inimene. 12. Kas ja kar-a- ton-i? 13. Kii- läks me-ša, ko- faelaš. 14. Pmu-rii- on õues. 15. Kii- kao-ab. 16. Ei-e taa-i sõi-siwad linna. 17. Hobuse o-ša ees kašwab pikem karwa-u-. 19. Ta ei mõiš-a peaj- fa mi-e wii-egi luge-a. 20. Wen- wii-i šol-a-ifs. 21. Rää- sepp tarwi-ab nii-i ja nõela. 22. Räägi ifka tõ-! 23. Mõned fü-i- peamad Xur-asi-

§ 39. Lõpud t, de ja te; da ja ta; wad ja wat
ja ilma-ütlemis lõpp ta — tu.

a) Minusekosastawa lõpp „d“ ja „t“.

123. Ülesanne: Kirjuta tiikk ära, tõmba lisandustele jooned
alla ja pane klambritesse kohased küsimised!

1. Raamatud (mis?) on riikli peal. 2. Mina loen
raamatut (mida?). 3. Paganate jumalad (?) on kuld ja
hõbe. 4. Meie teenime aga elawat Jumalat (?). 5. Ta
ei mõis-a mi-e wiit (?) ja kiut (?) koftu arvata. 6. Linna
uulitsjad (?) on kiwidega faetud. 7. Tallinnas ei ole
peaegu mitte üh-e õiget uulitsjat (?). 8. Austa Keisrit (?).
9. Tisler teeb meile uut riulit (?). 10. Wend raiub
puud (?). 11. Puud (?) kasvavad metsas. 12. Pea
oma juud (?). 13. Paganad austawad päikest ja kiud (?).

124. Ülesanne: Pane küsimisi tähele ja täienda sõnu!

Minus.

Paljus.

Mis ehk kes?	Mida ehk keda?	Mis ehk kes?	Mida ehk keda?
Raamat	Raamatu .	Raamatud	Raamatuid .
Labidas	Labida .	Labida .	Labidai .
Lusikas	Lusika .	Lusika .	Lusikai .
Noor	Noor .	Noore .	Noor .
Suur	Suur .	Suure .	Suur .
Sile	Sileda .	Sileda .	Siledai .
Puu	Puud	Puud	Puid
Luu	Luid	Luu .	Lui .
Soo	Soo .	Soo .	Soi . (soosid)
Koi	Koid	Koid	Koifid
Kedel	Kedeli .	Kedeli .	Kedelid
Kõster	Kõstri .	Kõstri .	Kõstri .

Pea meeles: Kuuleme, meie ainuses osastawa-käände
(„keda?“ ehk „mida?“) lõpul „d“, siis kirjutame seda „t“, kui

ta aga mitte nimetawas („mis ehk kes“ küsimise juures) ühejärguline ei ole ja pika täishealikuga ehk kaksiktäishealikuga ei lõpe, (nagu: puu — puud (mida?) jne.), kus „d“ lõpuks on. Paljuse lõpp on ikka „d“.

125. Ü l e s a n n e: Kirjuta kriipsu asemele **D** ehk **t**, nagu seadus nõuab, ja pane klambrite wahete kohased küsimised!

1. Kar-a Jumala- (?), austa Keisri- (?) ja armas-a oma wanemai- (?). 2. Kure- (?) armastawa- soo- (?) ja wešij- maa- (?). 3. Dõõmees raiub suurt ja jämeda-puu- (?). 4. Laps ei elanu- mitte kuu-e kuu- (?). 5. Sina pea- Issanda- (?) oma Jumala- (?) armastama kõiges- oma hinges-, meele- ja wäest! 6. Tema teeb ime- (?). 7. Kõstri- (kes?) mängiwad kirjutes oreli- (mida?). 8. Sja parandas õue wärawa- (?), ka wilja-redeli- (mis?) parandas ta ära. 9. Haige otsib tohtri- (?). 10. Haigemajades on wäga palju tohtri- (?). 11. Niffa- (?) sui-je-awa- falli- sigari- (?). 12. Talwel kan-affe enam willaj-, kui liinaj- riie- (?). 13. Üra tarwita oma suu- (?) furja peale! 14. Kes tuul- (?) külwab, jee tormi lõikab. 15. Sii^d ei ole sii^d maa anne. 16. Wõta nüü- Issan-a- (?) wägewa- kunin-ga- (?) kii-a! 17. Oma ostis turu pealt naela wõi-

b) Paljuse omastawa lõpp „de“ ja „te“.

126. Ü l e s a n n e: Kirjuta tükk ära, tõmba lõppude „d“, „t“-le ja „de“ ehk „te“-le jooned alla ja pane klambrite sisse kohased küsimised! (mis? kes? mida? keda? mille? kelle?).

1. Oma puhastab piima-kausi (mida?). 2. Kausid (?) on kõõgis riuli peal. 3. Kauside (mille?) sisse wala-takse piima (?). 4. Koera (?) nina ots on külm. 5. Üra narri koera (!) 6. Koerad (?) on koduloomad. 7. Koeradel (koertel) (?) on wäga hea haistmine. 8. Seitse päewa (?) on üks nädal (?). 9. Mitu nädalat (?) on

weel jõulu? 10. Küll lähewad aga ruttu mööda päewad (?), nädalad (?) ja aastad (?). 11. Kes jõuab lugeb päewade (?), nädalate (?) ja aastate (?) aegajid (!)

127. Ülesanne: Kirjuta eelolewast tükist nimesõnad wälja ja pane nad järgmiselt küsimiste järele ülesse!

N i n u s :

P a l j u s :

Kes	ehk mis?	Keda	ehk mida?	Kes	ehk mis?	Kelle	ehk mille?
Ena		Ena		Enad		Enade	
Piima-kaufš		Piima-kaufši		Piima-kaufšid		Piima-kaufšide	
Kööf		Kööf		Kööfid		Kööfide	
Niul		Niulit		Niulid		Niulite	
Piim		Piima		Piimad		Piimade	
Koer		Koera		Koerad		Koerade	ehk koer(a)te
Nina		de
Dts		de
Koduloom		de
Saifmine	 t	 d		te
Päew	 d		de
Nädal	 t	 d		te
Jõul	 d		de
Nasta	 t	 d		te
Neg			Njad		de

Pea meeles: Paljuses on omastawal (küsimise „kelle ehk mille?“ peale) „de“ ehk „t“ lõpuks, ja „te“ siis, kui ainuse osastawas („keda ehk mida“ küsimises) „t“ lõpuks on. Lange aga paljuses „de“ eest täishealik wälja, siis muutub „d“ ka „t“-ks, (nagu: koer (a) de — koerte jne.) ehk ümberpöördult: kui „te“ ette täishealik tuleb, siis on paljuses „de“, nagu: hiit, wiit, — hiiede, wiiede jne.*).

*) Sellest seadusest täib wälja: ime — imet — imede; ja siis weel: jume, pide, rahe, ribe, wahe, wale, ware, pere, tere, kõne, mure, wihe, wine, sõre ja muud.

128. Ülesanne: Kääna järgmisi sõnu:

Maa, möö, töö, öö, meri, pere, veri, veski, redel, paber, oras, hobune, labidas, wanter, õis, hiis, suur, saar, meel, feel, wiis, kuus, kõis, leem, lumi, hein, sein, wiin, laps, sibe, iste, tütar, suur, ilus, madal, kena, must, sinine.

N i n u s:

P a l j u s:

Kes, mis? Keda, mida?

Kes, mis? Kelle, mille?

Maa Maad jne.

Maad Maade

Hiis Hiit jne.

Hiied Hiiede ehk Hiite jne.

129. Ülesanne: Kirjuta järgmine tükk ära, pane kriipsu asemel „d“ ehk „t“, nagu seadus nõuab, ja tõmba lisa-
dustele joon alla!

1. Nu-e maja-e afna- on tih-i higise-. 2. Sügisel pu-enewa- leh-puu-e lehe- maha. 3. Tema ehi-ab suur-uu- tuba. 4. Mõni kutsub leen- jupiks. 5. Linn- ajab. 6. Sellest jaab ija-e eaks, poega-e põlweks ja tütri- ele tüfiks ajaks. 7. Hein- e peal on pehme magada. 8. Sein- e (seina- e) peal ripuvad pil- i-. 9. Mitu- feel- ja räägid? 10. Tema räägib wii- e feel-. 11. Nüü- sel ajal teh- akse wantri- e telje- rauas-. 12. Ta teeb öö- läbi raske- töö-. 13. Labida- e warre- teh- akse kõwas- puus-. 14. Nuis- a halli pea-, kummar- a tulu pea-. 15. Mitme- e maa- e piiri- ulatawad mere- ega kofku. 16. Suuremal jaol wõt- me- el on augud sees. 17. Linna- maja- e fatuse- on suu- remal- ajal- pleki- ja papi- teh- ud. 18. Wika- i- e löed on puust. 19. Oma raama- u- e kaane- (kaane- e) peale ärge kirjutage peale oma nime- e muud midagi! 20. Mõne mehe mõ- e- es on väga vähe tuuma. 21. Tema ette- wõ- e- e sih- on rikkaks- saamine. 22. Kõlja- ja Taawe- wõitlejivad oma rahwa ees-. 23. Kes tuul- külwab, jee tormi lõikab. 24. Sunit ihkab wer-. 25. Mer- möö- a

õdi-awa- laewa-. 26. Mõija-e*) maja- on juure- ja
ilusa-. 27. Jaapaniriik asub saar-e (saare-e) peal.
28. Suur-e jäär-ega saabastega on tülifas käia. 29. Sja-
ema-**) sõitjavad linna ja võtjivad Eüja- Mari-
ligi.

d) Lõpud „da“, „ta“, „tu“ ja „wad“, „wat“.

130. Ü l e s a n n e: Pane ärakirjutades klambrisje eelolewa sõna
kohane küsimine!

1) 1. Unine tahab magada (mida teha?), janune
juua (?) ja nälgjane süüa (?). 2. Uneta (?) ei magata
(?), januta (?) ei jooda (?), ijuta (?) ei jõõda (?).
3. Ei tema enam looda (?) elu peale. 4. Ikka mõiks
loota (!) 5. Raske on waesjel juurt peret jõõta (?)
6. Ei seal tehta (?) tühja tööd, ega nähta (?) asjata (?)
waewa. 7. Salgadeta (milleta) inimene on jalutu (mis-
jugune?). 8. Ilma õlleta (?) ja wiinata (?) saab elada,
aga ilma leiwata (?) mitte. 9. Joodik on õnnetu (?)
inimene. 10. Üra ole nii ilma peata (?). 11. Sje
keeletu (?) ja meeletu (?), aga ilma-maa tark? 12. Waes-
jed=lapsjed on ijata (?) ja emata (?).

2) 1. Sinnud laulawad (mis teewad?). 2. Mina
kuulen lindusid metsas laulwat (mida tegewat?). 3. Re-
mad kirjutawad (?). 4. Mina nägin teda kirjutawat (?).
5. Kiriku kellad kutsuwad (?) inimesi kirikusje. 6. Sui-
mesjed kuulsiwad (?) kiriku kellasid neid kirikusje kutsuwat (?).

Pea meeles: 1) Wastab sõna küsimise: „kelleta,
milleta?“ (Ilmaütlew) ja „missugune?“ ja „kuidas?“ peale, ja on
tema lõpul „ta“ ehk „tu“ kuulda, siis on seal ikka „t“.

*) „Mõijade ja mõijate“ on mõlemad õiged lõpud, niisama nagu „wan-
rite ja wangerde ja „waraste ja wargate“. Põhjus on sõna sisemises kõwa-
duses ehk pehmuses, naga kusagil pool sõna pruugil on.

**) Eesti rahwa-keeles tarwitatakse „isa ja ema“ asemel „isat emat“, kus
lõpuks „t“ tuleb kirjutada. Nii: papat mammat, isat poega, emat titart jne.

2) Wastab tegusõna küsimise „mida ei tehta“ peale, siis on suuremalt jaolt ikka lõpp „ta“, kui mitte tegusõna kahejärguline ei ole, mille lõpu „ma“ ees pikk täishealik ehk kaksik-täishealik seisab. (Nagu: ei jooda, ei käida, ei sööda jne.).

Wastab tegusõna küsimise: „mis teewad?“ peale, siis on lõpuks „wad“, on aga küsimine „mida tegewat?“, siis kirjutame lõpuks „wat“.

131. Ülesanne: Paue kriipsu asemele „d“ healik õieti kirja ja tähenda liiaudus ära!

1) 1. Mõne- inimese- on nii ilma e-e-wõ-e-a, e-na- elus mi-agi ära ei juu-da teha. 2. Sune-u on inime- mene, kes ilma õlle-a ja wiina-a ei saa el-a. 3. Ole õnne-u was-u armuline! 4. Tumm on keele-u. 5. Sa- ha-a ei saa kün-a, labi-a-e-a kaewa-a. 6. Hoole-u kooli- laps jä-ab tiiki- õppima-a. 7. Pime ei näe, jalu-u ei käi. 8. Nõela-e-a ei saa nõelu-a. 9. Ära räägi ilma mõ-e-e-a sõnu! 10. Wana- inimese- on tih-i ilma ham- mas-e-a. 11. Isma wika-i-e-a ei saa heina nii-a. 12. Mõista, mis see on: Wile-a wilis-ab, moffa-e-a puhub?

2) 1. Ella kuulis lin-u talwel akna taga haledas-i siuksuma- ja kärmes-i siia ja sinna lendawa-. 2. Koolis loewa-, kirjutawa-, rehkendawa- ja laulawa- lapjed ja õpiwa- mitmejugu-seid teadusi. 3. Kui karn nägi mehe otjaesise peale kärbes- lendawa-, wõ-is ta juure kiwi ja wiiskas. 4. Kui ma kirjuf- möö-a sõi-sin, kuulsin ma inimesi laulwa-. 5. Seal kuulis ta ühe heale hüüdwa-: „Waat, see on inimes-e ris-iai!“ 6. Sea- lapse- kuulewa- oma wanema-e sõna.

§ 40. Kordamine.

132. Ülesanne: Kirjuta kriipsu asemele d, t ehk tt, nagu kõwadus ja seadus nõuawad!

1. Ära ole wai-, wai- räägi tõ-, kui jul digus on!
2. Mõis-a mis see on: Pu-ru pa-a pa-rifus, tüla lapse-

ümber? 3. Rau-ne ro-, tafime jaba? 4. Tuha-tu-u-lu-uli-, ja-a jarmi-,? 5. Tuwi tu-i-pi-i taemas? 6. Mi-all, teine peal, libe kala kestel? 7. Tuu- on kange kau-bamees. 8. Ko-us ilus ela-a. 9. Ka-us warjab maja wihma eef-. 10. Kewa-el ehiv loo-us en- uue rohilise kuuaga. 11. Meie loo-us olgu parem tulewif. 12. D-er on meie põllu jaa-us. 13. Tuimeje jaa-us on Jumala käes. 14. Pee-i kaswu- on punase-. 15. Kana aega pee-i maafera maailma kest-paigaks. 16. Tähe--ea-us lükkas aga jelle ümber. 17. "Ta jaa-is linnast lühijese tea-ufe, et ta mi-e maale ei sõi-a. 18. Salwa tee peal ei jaa sõi-a. 19. Lujika-teh-afse juuremal- jaol- kase puuj-. 20. Ta näi-as mulle rujika-. 21. Ka wägewa-kuninga- kar-awa- kõigewägewama- Jumala-, kuninga-e kuninga-. 22. Tuul lõõ-jub ja tungib; laew laen- ele tõ-ab; juur meri see wihajelt was-u ta wõ-ab. 23. Laew tea-is ju lainei-, kui merele tõ-is, ta tea-is, mis tegi, mis kaaja jiis wõ-is. 24. Eõõ-a näljaj-, joo-a januj-! 25. Saige ei jaa enam räafi-a. 26. Halba asju ei räägi-a mi-e teis- ele. 27. Kes wõ-ab näljaseid jõõ-a ja joo-a, see täi-ab Jumala käsku. 28. Toi-a se-a, ke-a toi-a tuleb! 29. Wõi-a furjus ära ja ehi-a en- waimu wäega. 30. Gi se-a näh-a, e- wirt tõõ-a seijab. 31. Kes tahab õppi-a, jeda just õpe-a!

§ 41. „G“ kõwadused.

133. Ülesanne: Kääua järgmisi sõnu: kukk, sukk, hakk, hark, helk, hulc, huuk, look, loik, kõik, käik! (Kirjuta sõnu, mis „h“-ga algawad, mõne korra ümber!)

Pea meeles: 1) Pika täishealiku, kaksiktäishealiku ja umbhealiku järele kirjutatakse üks „k“, kui seal ka kõige kõwem „k“-wäldel on.

2) Pandakse nime-, omaduse-, ase- ehk arwu-sõna järele

lõpp „ke“, ehk „kene“ (mehikene, sinakene, waasekene jne.) siis on seal ikka „k“.

3) Kaasäitlewa käände lõpp on „ga“ (nagu: kukega, minuga jne. Sisemise „k“ kõwaduse jaoks korda seda seadust, mis „p“ kohta oli antud. Ülesanne 111 ja 112).

134. Ülesanne: Kirjuta kriipsu asemele „g“ õiges kõwaduses ja tähenda tuttawad lauseliikmed ära!

1. Mõista, mis see on: Pi-ine poisi-e, raudsed juu-sed? 2. Nah-ait, puu lu-? 3. Must müts, loopeal? 4. Naerab a-a ei rää-i? 5. Must fu-futsub fõi-fihel-ouna fo-u? 6. Hall lammas, au-seljas? 7. Sje puu a-a Mi-nimi? 8. Kä-u fu-ub kuuse otjas, paneb fõif linnud laulma? 9. Kur-fõnnib wälja peal, raud-in-ad jalas? 10. Mis mõõ-lõi-ab luid, a-a liha ei lõi-a? 11. Raudne tä-, linane la-? 12. Son-ib kui si-a, lendab, kui lind, mör-ab kui här-? 13. Gest kui ora, kes-elt kui fera, ta-a lai kui labidas. 14. Di-er-tä-er läheb taewa minedes? 15. Paps, kuule oma wanemate käs-u! 16. Pi-ades ron-ides rändawad linnud jü-ifel meie juurest ära. 17. Kui rift on rän-, siis abi armas. 18. Pui-sär- on meie wiimane puh-e pai-. 19. Ara-kadunud poe-lä-s rais-u. 20. Naamat tahab poo-ida. 21. Paljud lapsed armastawad koo-ifid. 22. Lon-aja tarwitab far-u. 23. Sul-ede-a kirjutame, luji-a-a jõõme.

§ 42. Määrused. Harjutused „g“ kõwaduse kirjutuses. Lõpud „kas“, „if“, „gi“, „ge“ — „ke“, „gu“ — „ku“.

1. Kohamäärus.

135. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära ja pane klambritesse kohased küsimised!

1. Lind laulab metsas (?). 2. Sobu uppus ojasse (?), märja mätaсте waele (?). 3. Ma tulen taewast (?) ülewelt, häid jõõmmid toon teile sealt (?). 4. Tõmmik tuli karjast (?) koju (?).

Sõnad, mis lauses tegewust koha poolest ära määravad, on koha-määrused. Koha-määrus wastab küsimiste „kus?“ „kuhu?“ „kust?“ peale.

136. Ülesanne: Täienda sõnu, tõmba koha määrustele jooned alla ja pane nende järele klambritesse kohased küsimised!

1. Väi-ene Peeter wiis töölistele lõunat heinamaale. 2. Tee ääres nägi ta maasi-aid. 3. Ta pani sõõ-inõud maha. 4. Selle aja sees tuli metsast juurkoer ja sõi toidu ära. 5. Peeter lä-s pärast toidu juurde ja ehmatas ära. 6. Ta jooksis nuttes koju.

Pea meeles: Nime- ja omaduse-sõnade lõpp „kas“ ja „ik“ kirjutatakse „k“-ga (nagu: lusikas, punakas, rahulik, tõmmik).

g l i a l.

137. Ülesanne: Täienda sõnu ja tõmba koha-määrustele joon alla!

1. Wa-a wesi, sü-aw põhi. 2. Wa-a-a mõõdame wilja. 3. Sä-a on suur kala. 4. Tä-ud hirnuvad tallis. 5. Hobuse la-a sees on wä-a pi-ad farwad. 6. Pi-i on must. 7. Wi-id kasvavad põllu peal. 8. Si-a on kodu=loom. 9. Ti-u roomab. 10. Ti-ud annavad tuld. 11. Härjapõlmlast kutsuta-je ka pä-a-pi-u mehe-s. 12. Kell ti-jub. 13. Wi-fi jaapad ära! 14. Pi-a la-a-a hobused on ilusad. 15. Ta-used linad ma-fawad wähe. 16. Pa-ase külma-a pane tu-ewad riided sel-a. 17. Si-ul on lõua all juur habe. 18. Wana-ae-fed inimesed ei os-anud lu-eda. 19. Wõti on lu-u sees. 20. Ar-je ijeloomu-a inimesed on wä-a kartli-ud. 21. Har-faha-a fiinta-je wähe. 22. Si-u farwed on tahapoole kõwerad. 23. Lusi-as on laua peal. 24. Mura-ad kasvavad juures metjas.

2. Ajamäärus.

138. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära ja pane klambritesse kohased küsimised!

1. Sügisel (?) on ilmad vihmased. 2. Tialgi (?) ära tee furja (?). 3. Ta oli kolm päeva (?) tee peal. 4. Kuu aega (?) lamas haige woodis. 5. Banaija tuli päewaks (?) meile külasse. 6. Sulane käib iga päew töös.

Pea meeles: Sõnu, mis tegewust lauses aja poolest ära määravad, kutsutakse aja-määruseks. Aja-määrus wastab küsimiste: „millal (mil)?“ „kui kaua?“ „kui kauaks?“ ja „kui sagedasti?“ peale.

139. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära, tõmba aja-määruse sõnadele joon alla ja pane klambritesse aja-määruse järele kohane küsimine!

1. Talwel (?) sajab sagedasti (?) lund. 2. Üksford elas wägew mees. 3. Su amet olgu iga päew inimestele nende au ja wägewuse nõtrusest jutlust teha. 4. Seal tuli wäikene pois tema juurde. 5. Teineford küpjetas perenaine jälle leiba. 6. Kolm päewa waewles haige maas. 7. See haigus wõib paar nädalit kesta. 8. Peeter Suur walitses kolmtümmend kuus aastat. 9. Meie maal kestab talwe wiis kuud. 10. Tja pani poja kahels aastaks kooli. 11. Dnu tuli meile mõneks päewaks külasse. 12. Tga nädal käib meie walda firja-post.

f — ff.

140. Ülesanne: Täienda sõnu, tõmba ümberkirjutades ajamäärustele joon alla ja pane nende järele kohane küsimine!

1. Mida ilusamad ilmad kewadel, jeda ri-am löi-us sügisel. 2. Sügisel sajab enamasti i-a igal päewal vihma. 3. Terwe-s pi-a-s talwe-s wai-ivad lauli-ud-linnud. 4. Tule-ahju ajal ja jõogi aegadel lüü-a-je lo-i. 5. Sügise õhtutel murisewad talutubades wo-id. 6. Suurte tuulte aegu lähewad wahel mo-ad löh-i.

3. Wiisimäärus.

141. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära ja pane klambritesse kohased küsimised!

1. Koolilapsed peavad ilufasti (?) kirjutama. 2. Pojad ei viitsinud aida dieti (?) harida. 3. Suure wae-waga (?) ronijwad fikud jõest wälja. 4. Wana emafest sõitleb laisk tüdruk tagedalt (?). 5. Nagu post (?) seisib ta liikumata (?) paigal.

Pea meeles: Sõnu, mis lauses tegewuse wiisi ehk kombet ära määravad, kutsutakse wiisi-määrusteks. Wiisi-määrus wastab küsimiste „kuidas?“ ja „millega?“ peale.

142. Ülesanne: Täienda sõnu, tõmba wiisi-määrnstele jooned alla ja pane nende sõnade järele klambritesse kohased küsimised!

1. Wir-ad lapsed õpivad suure iju-a*) (?). 2. Söö-mata on ras-e tööd teha. 3. Laik- teeb hooletult tööd. 4. Nad leidfiwad ta juurnult maast. 5. Kui ja lähed paha-a põldu kündma jaha-a, jala-ivid lõhuwad ju jaha, teewad jada korda enam paha. 6. Ära rää-i mida-i mõtlemata! 7. Ta kõneleb nii armjasti. 8. Sa-ob ütles: „Tule minu-a aita! 9. Seal jõome tublisti mett!“ 10. Mõlemad ku-usiwad pi-ali! 11. Gulga kaupa len-dawad linnud ju-ijel soojale maale.

4. Põhjusemäärus.

143. Ülesanne: Kirjuta tükk ära ja pane klambritesse kohane küsimine!

1. Külma pärast (?) panewad inimesed sügijel afna-tele teised afnad ette. 2. Suurest rõõmusest (?) tuliwad temale pijarad filma.

Pea meeles: Sõnu, mis lauses tegewuse põhjust ära määravad, kutsutakse põhjuse-määrusteks. Põhjuse-määrus wastab küsimiste „miks pärast?“ ehk „miks?“ peale.

*) Tä h e n d u s: Siin ei tule sihitust mitte wiisimäärusega ära segada, sest et ta sihitus wastab küsimise „millega“ peale, kui ta abindu määrab, mitte aga tegewuse wiisi.

144. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära, tõmba põhjuse määrustele jooned alla ja pane nende sõnade järele klambritesse kohased küsimised!

1. Suurest laiskusest jäävad paljud waejeks. 2. Paljud teewad tööd paljalt au pärast. 3. Saanis rõõmuse tab reisimees hea lume tee pärast. 4. Isa sõitis linna last kooli wiima. 5. Minult armust wõtab Jumal meid wastu. 6. Ta läks murest halliks. 7. Lilled närtsiwad külma pärast. 8. Numalast peajt ei tea lapsed, mis nad tihti teewad.

5. Otstarbe-määrus.

Pea meeles: Sõnu, mis tegewuse eesmärki äramääravad, kutsutakse otstarbe-määruseks. Otstarbe-määrus wastab küsimise „mistarwis?“ peale.

145. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära, tõmba otstarbe-määrustele joon alla ja pane nende sõnade järele klambritesse kohased küsimised!

1. Lapsed läksiwad metsa marjule. 2. Maailma peastmises jaotis Jumal oma poja. 3. Peremees läks põllule külmama. 4. Oma kaitseks saab jänes enesele talwets walge kumme jella. 5. Lapsed on wanematele toeks wanaduses ja abiks. 6. Tint on kirjutamise tarwis tehtud. 7. Pihu täis ma mulda wiimaks kattedeks saan.

Pea meeles: Sihitus, lisandus ja määrused on lause kõrwalised liikmed.

6. Lisa-löpp „gi“.

146. Ülesanne: Pane horwemalt trükitud sõnadele lisalöpp „gi“ otsa ja iga lause liikme järele klambritesse tema nimi!

1. Üks- ei ole ilma eefimata! 2. Gesel- tuli ja sõimas löwi. 3. Kuff- armastab oma alamaid. 4. Wiisf- wist arwab, et ilma temata läbi ei saa. 5. Salg- ei taba sõna kuulda, kui inimene wastu tahtmist kuhu- le on sunnitud minema. 6. Ta ei pannud ta sõnu miks-ks. 7. Sulg- tõrgub tema sõnu ülesse kirjutama. 8. Klaas läks fat^{gi}/_{ki}. 9. Kät^{ki}/_{gi} küljest ei wõtnud ema oma fätt^{ki}/_{gi} ära.

7. Tegusõna lõpud „ge“ — „ke“, „gu“ — „ku“.

147. Ülesanne: Täienda sõnu ja tõmba tegusõnadele jooned alla!

1. Min-em üles mä-edele! 2. Nüüd teh-e kõr-eis wärawad. 3. Tul-u wõi tulist wihma, i-a peab ori or-jama. 4. Sppi-e Xoole-a, kui edasi tahate saada! 5. Eks ta Xüpa-u, kui üle kraawi tahab saada. 6. Wõt-e Xeadest inimestest õpetust!

Tähendus: Tegusõnad „mingem, tehke“ on käsklõnes; „tulgu ja hüpa“ — soowlõnes.

Pea meeles: Käsklõne lõpud on „ge“ ja „ke“ wahel ka „gem“; soowlõne lõpud aga „gu“ ja „ku“.

§ 43. Umbhealikute kõwaduste kirjutamise kordamine.

148. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära, pane kriipsu „—“ asemele kohane „b“ healik, „X“ asemele kohane „d“ healik, „?“ asemele kohane „g“ healik ja iga lauseliikme järele klambritesse tema nimi!

1. Armas ko?, ja raswamo?, jää?er on nii loll, ?ui fo?. 2. Mees piXi hinXi, fo?u ja ka-jaX üle jõe wiima. 3. Ko-aXe?a tõsXame weX. 4. KoXiXes wiiXi wili wes?ile. 5. Ü?s?i foX ei ole ilma fo-iXeXa. 6. So?uXel on suureX ha-emed. 7. PüXiXes hoiaime wõiX. 8. KellaXe ja fra-iXe helinal Xuli ?ari ?oju. 9. Sijali?u ja-a puXeneb hõl-fasXi tü?iXe?s kaX?i. 10. RaamaXu=?a-iXel on ?laas u?seX ees. 11. Ära rää?i mõXeXeXa sõnu! 12. Niia?aid inimesti kuXjuXa?se wahel riin=?u?eXe?s. 13. XuX-XuXi wasXu! 14. Pi?aX Xü?iX on ras?eX -ähä õ-iXa. 15. Talwel kanXa?se willaseiX ju?i. 16. PaljuX u?seX on ilma lu?uXeXa. 17. Õ-i lu?emise tü?iX-n-ähä! 18. Pane raamaX ka-i ja ?ääna u?s lu?u. 19. Ilma leXiXeXa pooXi?iX on wä?a wähe. 20. MufX kui muX.

§ 44. „B“, „d“ ja „g“ üks-teise kõrwal.

149. Ülesanne: Tõmba pehmelt kuuldawale umbhealikule joon alla ja tähenda lauseliikmed ära!

a) Poiss tegi enesele putkest pilli. Jättake nõõri, kui muudu ei ulata! Väisk seisab töö ajal põtkus. Pagar jõtkub jaia. Kattku haigus on üks neist kõige juurematest inimeste nihtlustest. Putk on jätkuline. Kottas lendab väga kõrgelt. Kattku umbrohi ülesse!

b) Kiitke Jehowa nime! Wiitke aega lõbusa asjadena. Niitke heinamaa puhtaks! Kandke ikka midagi head oma jüdames. Andke waestele, et neil nälg ei oleks! Hoidke endid wale prohwetite eest. Igauks hüüdku hädas Jumala poole! Teadke, et See, kes pea kohal elab, igale poole näeb! Sõudkem edasi töö radasid ja jõudkem õnnelikule eesmärgile! Wõidke endid waimu wäega ja wõitke kurjus ära! Võtku ford kadedus meie seas! Südame halbtus on halb haigus. Wanemate põlgatus toob wannet. Meie kurbtus toob tuskat. Argtus on kartus.

Pea meeles: Tulewad sõnades „b“, „d“ ja „g“ üks-teise kõrwale, siis kirjutatakse nad mõlemad kõwalt, kui ka üks neist pehmelt peaks kuulduma. Tuleb aga tegusõna lõpu „ma“ asemele „ke — ku“, siis jääb „d“ alale, kui ta enne „ma“ ees oli. (Lõpu „tus“ ette jääb ka sõna pehme tüwe healik alale).

§ 45. „B“, „d“ ja „g“ kõwadused kauge- mates sõna järkudes.

Tähendus: B, d ja g kõwadused tulewad ka kaugeimates sõna järkudes ette, nagu „Joosepi“, „ülemata“, „kuningliku“ jne. Siin aga pea meeles:

Üle teise sõna-järgu ei kirjutata lihtsõnades mitte „pp“ ja „tt“, waid p ja t; ainult „ik“ lõpus tuleb „kk“ ette, kui see õige kõwa on, nagu „kõrtsmikku“ jne.

150. Ülesanne: Kirjuta kriipsu asemel kohane täht ja pane iga lause-liikme järele klambriise tema nime!

a) **b** healik: 1. Tulu-aid kantakse talwel. 2. Ka meie maal kasvatatakse kane-it. 3. Mõni jõõb raswase liha kõrwal sine-it. 4. Wennad ei armastanud oma

nooremat wenda Joose-it. 5. Jumal pani Keeru-i Cedeni aida hoidma. 6. Siiru-ist tehtakse jušla.

b) **d healif:** 1. Ära tarfa enam õpe-a. 2. Jumal ei taha õppi-a. 3. Ära jäta oma tööd tegema-a. 4. Ära räägi mi-agi ilma mõtlemata-a. 5. Soojadel juwe-el on wahel joose-es koh-a-es ärarääkimata palju jääska. 6. Külaline jäi tulema-a. 7. Lõpma-a suur-es parwe-es koguvad aned ja pardid jäämere kallast-ele.

d) **g healif:** 1. Täna tahan teile ühe imeli-u jutu-ese tõdeli-udest asjadest rää-ida. 2. Kro-odil on sõjali-ude jeltji. 3. Ma nägin wäga imeli-u ehituse. 4. Kuni-tni-u käsi ei olnud jeda mitte palju ri-astanud: a-a i-a waataja rinda täitis ta taewali-ude tundmustega. 5. Naismi-udes kaswab tihti pi- rohi. 6. Kõrtsmi-n amet ei ole i-a ford just mitte kõi-e tululi-um. 7. Kes tulewi-u tunneb, jee elab olewi-us mõistli-u elu. 8. Med-ni-ude-s õppijatel tuleb taimedega wäga palju te-emist teha.

§ 46. Tegu-nimesõna lõpp „ja“.

151. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära ja täiendada pooleli jäänud sõnu!

Mis teen?

Kes?

Jagama	—	mina jagan	—	mina olen jagaja
Kirjutama	"	kirjuta	"	kirjutaj
Laulma	"	lau . . .	"	laul . .
Käima	"	käin	"	käija
Wiima	"	wiin	"	wiija
Õõma	"	õ . . .	"	õõ . .
Müüma	"	m . . .	"	müü . .
Caama	"	ī . . .	"	īaa . .
Jooma	"	j . . .	"	joo . .
Tegema	"	t . . .	"	teg ^e . .
Nägema	"	n . . .	"	näg ^e . .

Mid a teha?

Mina tahan jagada	Mina tahan jüü .
" " firjuta . .	" " müü .
" " laul . .	" " jaad .
" " käi .	" " juu .
" " wii .	" " teha

Mina tahan näha.

Tegijat tähendaw lõpp on „ja“, mis tegusõna lõpu „ma“ asemele tuleb; „mis teha?“ küsimise peale on lõpp „da“, „a“.

152. Ülesanne: Paue joone asemele „ja“, „da“ ehk „a“!

1. Kirjuta- firjutab, laul- laulab. 2. Saige jalaga ei saa käi-. 3. Kus tegi-id, seal nägi-id. 4. Eöö-l on piff, löö-l liihifene käi. 5. Saul käis nägi- juures. 6. Saiad on magusad jüü-. 7. Rumal wanem ei taha last kooli wii-. 8. Zumal on maailma loo-. 9. Siired on juured näri-d. 10. Wii- on see, kes wiib. 11. Eii- ksjuga kauba müü- ei saa wiimaks midagi enam müü-. 12. Käi- heinalkäi- wifat käi- peal terawaks. 14. Unine tahab maga-. 15. Maga- jagu pandaks ülesse, tõrku- jagu jüü-ks ära. 16. Kool on rahwa hari-. 17. Tema wend on tänawu soldatiks mine-. 18. Papsed on taewa- riigi päri-d.

§ 47. Healikute wäljalangemine.*)

153. Ülesanne: Kirjuta järgmine harjutus ära ja täienda sõnu!

Minus.

Paljus.

Kes eht mis?

Kelle eht mille?

Kes eht mis?

mägi

mäe

mäed

regi

re . . .

r . . .

*) Keele seaduse ja õige-kirja lihtsuse järele peaks küll tüwe-healik muut- mataks jääma. Et aga kord juba wigaselt tüwehealiku muutmine moodi on läinud, siis pidin ka jeda teed käima.

Minus.		Paljus.
Kes ehk mis?	Kelle ehk mille?	Kes ehk mis?
wägi	wä .	w . . .
lagi	la .	l . . .
wefi	w . .	we . .
meſi	m . .	m . . .
fäſi	f . .	f . . .
nägu	näo	näod
tegu	t . .	t . . .
fägu	fä . .	f . . .
ladu	la .	la . .
nuga	noa (nuu)	noad (nuad)
ſuga	ſoa (ſua)	ſ . . . (. .)
ſiga	ſea (ſia)	ſead (ſiad)
wiga	w . . ()	w . . . ()
ſüſi	ſöe (ſüe)	ſöed (ſüed)
lütſi	l . . (. . .)	l . . . (. . . .)
ſugu	ſoo (ſuo)	ſood (ſuod)
lugu	l . . (. . . .)	l . . . (. . . .)
pugu	p . . (. . . .)	p . . . (. . . .)
tigu	t . . (tio)	t (. . . .)

154. Ülesanne: Kääna küsimiste järele aiuneses ja paljuses: uba, tigu, tegu, ſugu, kogu, kubu, unga, tõſi, lugu!

Pea meeles: Kukuwad käänamise läbi sõna seest b, d, g ja ſ wälja, siis muutub järeleſisaw i—e^{ks} ja u—o^{ks}, niisama ka eelolew i—e^{ks}, u—o^{ks} ja ü—ö^{ks}.

155. Ülesanne: Kirjuta järgmine harjutus ära, täiendades sõnu eelolewat wäljakukkumise ſeaduſt tarwitades ja tähenda lause liikmed ära!

1. Igal inimesel on ſ××ſ hambad.
2. Hein kasvab ſ××ſ.
3. Abrahami ſ××ſt tuli maailma õnnistus.
4. Kirikus on palju inimesi f××ſ.
5. Sled on f××ſ f××ſ (fubu—fogu).
6. Nädalal on f××ſ töö-päewa.
7. Sa× f××ſ (fubu) on palju jämedaid offi f××ſ

(fogu). 8. P××d kaswawad metšas. 9. P××d on fauplemise foht. 10. E××d (šüji) hõögawad ahjuš. 11. Wifati I××d (lūji) on p××št (puu) tehtud. 12. W×× (weši) sees elawad kalad. 13. E×a (figa) nina otšas on färšs. 14. Paranda w×ad (wiga) ära! 15. Ma leidfin jõe äärest iluša t×× (tigu) karbi. 16. Šga t×× (tegu) järele on ka palk. 17. Vinad on I××š (ligu). 18. Terawa n×aga (nuga) on hea lõigata.

156. Ü l e s a n n e: Kirjuta harjutus ära ja täiendama sõnu wäljakukkumise seadust meeles pidades.

Pidama:

lugema:

šiduma:

šlewif:

Mina p . . . n

mina l . . . n

mina š . . . n

šina p

šina l

šina š

tema p

tema l

tema š

meie p

meie l

meie š

teie p

teie l

teie š

nemad p

nemad l

nemad š

Minewif:

mina pidasin

mina lugesin

mina šidusin

jne.

jne.

jne.

157. Ü l e s a n n e: Kirjuta harjutus ära, täiendama sõnu wäljakukkumise seadust meeles pidades ja tähendama lause liikmed ära!

1. Minu wätkene öde I×eb. 2. Üra t×eta tooli najale! 3. E×e (lood) sees on kolm šolotnikku. 4. Kuhu ša p×ed (pugema), kui ša kuhugile ei pease! 5. Laadal on šauba=p×ed (poob) r×as (rida). 6. Kõiega š××me (šiduma) šoormaid finni. 7. P×a (pidama) meeles, miš ša I×eb (lugema)! 8. Laud on šõõgi ja×šš (jagu). 9. Kašš šarjub: nä×, nä×! 10. Oma nä× (nägu) järele lõi šumal inimese. 11. Šehm läšš la×ta. 12. Oma la×tab (lautama) lõnga. 13. Šõnnif la×tati

(laotama) wälja peale laiali. 14. Sepp ta×b (taguma) randa. 15. Harjaga j×eme linu. 16. S×e (jugema) pea ja mine kooli! 17. T×as (tuba) on j×e, kui ahi on f×etud (fütma). 18. Hobune käib wa× (wagu) peal. 19. Wa× on tore lind. 20. Linu l××tatakse (ligunema) seiswa w×× (west) sees.

§ 48. Prugitawamad wõõra-keele tähed.

- F, f** on wenefeele ϕ , (fõwa w).
Franklin, Frankfurt, Freiburg, Afrika.
- B, v** — wahel ϕ , f, wahel — w.
von Freiberg, Venus, Viktor, vivat, Vojs, Billingen.
- C, c** — e, i ja ä ees kui tj , a, o ja u ees kui k .
Circus, civil, centimeter, Carl, Cäsar, Confucius, Cicero.
- Z, z** — tj : Zinzendorf, Franz, Polizei, Zintenhof.
- X, x** — ks : Xeres, Xruzifix Alexander, Max, Felix.
- Qu, qu** — kw : Quinta (5-es klass). Quinquagesima, Quajja.
- Y, y** — $ü$, i : Ypsilon, Cyrus, Ceylon, Hyazinth, Hyäne.
- Sch, sch** — sh : Schiller, Schubert, Tschernigow.
- Sh, sh** — sch : Schutowski, Schitowir, Koshewnikow.
- h** — hh (x): Friedrich, Tschchow, Charkow, Koch.
- d** — ff : Dr. (doktor) Eck; Glücksburg; Landeck, Kock.

Tä h e n d u s: Wäga soowida on, et wõõra-keelised nimed wäljarääkimise järele Eesti keeles jaatjwad ülesse tähendatud. Nii Frenklin (mitte Franklin), Neels (mitte Walles), Dshon (mitte John), Foor (mitte Faure), Schekspiir (mitte Shakespeare) jne. Selle läbi jääts wiltune wäljarääkimine tõrwale, mida muudu nimelt kaswatatakse.

§ 49. Hüüe.

Peale lause pea- ja kõrwaliste liikmete on lauses weel sõnad, mille poole kõne on pöördud. Niisuguseid sõnu kutsutakse **h ü ü e** teks. Nagu: Tule siia, Kaarel! Sõna „Kaarel“ on **h ü ü e**.

On hüüe lause alguses, siis kirjutatakse tema järele komma ehk hüüdmisemärk. On ta lause lõpul, siis kirjutatakse tema ette komma ja järele hüüdmisemärk, küsimise korral aga küsimisemärk. Seisab hüüe lause keskel, siis on tema ees ja järel komma.

158. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära, tõmba hünnetele jooned alla ja pane kirjamärgid õieti ülesse!

1. Laps õpi hoolega 2. Mis ja magad mehitene lamad laiska lõuneeni 3. Tere hommikust Mikkel 4. Sumalime kaarel 5. Plus oled ijamaa 6. Oh Sumal juured on ju teod 7. Kiida nüüd Isjandat miriti jüda 8. Tulge kofku küla lapjed 9. Raugelt ja küla-mees tuled

§ 50. Rokkuwõetud lause.

159. Ülesanne: Võta järgmised laused, millel ühised liikmed on, kokku ja pane ühiste liikmete wahete komma, wiimase kahe wahete aga „ja“.

1) Sja on meie perekonna liige. Ema on meie perekonna liige. Wend on meie perekonna liige. Öde on meie perekonna liige.

2) Koolilapsjed loewad. Koolilapsjed kirjutowad. Koolilapsjed rehkwendawad. Koolilapsjed laulawad.

3) Nasa peal õitsewad walged lilled. Nasa peal õitsewad punasjed lilled. Nasa peal õitsewad sinisjed lilled. Nasa peal õitsewad kollasjed lilled. Nasa peal õitsewad kirjud lilled.

4) Lapsjed õtšiwad metsas maasikaid. Lapsjed õtšiwad metsas waarikaid. Lapsjed õtšiwad metsas mustikaid.

5) Inimesjed elawad maal. Inimesjed elawad alewites. Inimesjed elawad linnades.

6) Mina pean puhtasti kirjutowama. Mina pean selgesti kirjutowama. Mina pean ilusasti kirjutowama.

7) Tema elas Inglismaal. Tema elas Prantsusemaal. Tema elas Hispaniamaal. Tema elas Italiamaal. Nõnda: Tema elas Inglis-, Prantsuse-, Hispania- ja Italia-maal.

8) Metjas kasvavad mitmesugused puud, nagu: lepad, kased, männad, kuused, haavad ja pajud.

Laused, milles mitu ühist lause liiget ette tuleb. kutsutakse kokkuvõetud lauseks. Kokkuvõetud lause ühiseid liikmeid lahutatakse üksteisest kommade läbi ära, kahe viimase wahel tuleb aga komma asemele „ja“. Kordab end aga üks kokkupandud sõna pool mitu korda, siis kirjutatakse see viimase sõna külge, esimeste taha tehtakse aga ühenduse märgid.

160. Ülesanne: Kirjuta 3 lauset, millel 2, 3 ühist alust, ütlust, lisandust, silitust, koha-, aja- ja wiiski-määrust on!

161. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära ja pane kirjamärgid õieti ülesse!

1. Sobused lehmad lambad ja sead on koduloomad. 2. Aned pardid kanad ja kalkunid on kodulinnud. 3. Ma laulan mättal mäe peal ja õhtu hilja õues. 4. Mees pidi hundi sõnu ja kopsad üle jõe wiima. 5. Kewade juwi sügise ja talwe on aasta-ajad. 6. Sina pead oma isa ema õdet ja wenda armastama. 7. Hea laps austab oma wanemat teenib teda kuuleb tema sõna ja peab teda armsaks ja kalliks. 8. Lapsed tõuske püsti pange tähele ja ütelge järele, mis kooliõpetaja kõneleb. 9. Kes hoiab peremehe maja kaitseb tema karja ja ajab temale metjas linda? 10. Tema jündimise kasvamise elamise ja surma paif oli Wiljandi linn. 11. Meie maa laulu lindudest on tähtsamad ööpik kuldnoff räästas ja lõo.

1. Tule siia Tiit 2. Kes on haawikuemand 3. Ma olen koolilaps 4. Isa ema wend ja õde on meie maja inimesed 5. Hurjah hunt tuleb

§ 51. Lause liigete kordamiseks.

1. Sõnades avaldatud mõte millegi asja üle — on **lause**.
2. Asi, millest lauses räägitakse on — **alus**.
3. See, mis alusest üteldakse on — **ütlus**.
4. Alus ja ütlus on — lause **pealiikmed**.
5. „Dn“ „oli“ „olnud“ jne. on — **side**.
6. See, mille peale lause aluse tegemine läheb on — **sihitus**.
7. Nimesõna ligemalt äramääraja on lause — **liiandus**.
8. Sõna, mis tegemise kohta, viisi, aja, põhjuse ja eesmärgi poolest ära määravad on — **lause määrused**.
9. Sihitus, liiandus ja määrused on lause — **kõrvalised liikmed**.
10. Lause, milles mitu ühist liiget, — on **kokkuvõetud lause**.
11. Sõna, mille poole lauses kõne on pöördunud, — on **hüüe**.

K ü s i m i s e d : Mis kirjutatakse jutustama lause otsa? Mis küsiva, hüüdva lause lõppu? Mis kirjutatakse ühiste lause liigete wahel? Kuidas kirjutatakse kokkuvõetud lauses märgid, kui üks pool kokkupandud sõnast kordab? Kuidas on siis kirjamärkidega lugu, kui sõna „n a g u“ järele ühised liikmed kordavad?

§ 52. Sõnade kokkukirjutamine.

162. **Ülesanne:** Tõmba „Lugemise raamatust“ ära kirjutades kokkukirjutatud sõnadele jooni alla! (Kampmanni L. r. № 174, 239, 145 jne. Jakobsi. L. r. №.....).
163. **Ülesanne:** Kirjuta ümberkirjutatud tükist kõik kokku kirjutatud sõnad välja!

164. Ülesanne: Kirjuta järgmised sõnad kokku!

Salg+wäraw, käsi+jari, sõrm+finnas, fooli+maja, selg+rood, wass+raha, raud+wõru, pere+mees, isa+maja, silgu+pütt, wilt+kübar, laulu+pidu, kirjutuše+laud, tindi+pott, mere+westi, meele+paha.

Pea meeles: Nimesõnu kirjutatakse siis kokku: 1) Kui nad ühte mõistet tähendawad ja mõlemad nimetawas (kes, mis-muutes) seisawad; 2) kui esimese sõna peale rõhk langeb ja ta mitte teise lisandus ei ole, waid üheskoos nimetawat nõuawad (küs.: kes? mis?).

Täendus. Pane tähele: Mis waras? — Hobusewaras (foos).
Kelle päitsed? — Hobuse päitsed (lahus).
Mis mees? — Meremees (foos).
Mille lained? — Mere lained on suured (lahus).
Mis maja? — Wallamaja (foos).
Mille (telle) maja? — See on walla maja (lahus).

165. Ülesanne: Kirjuta järgmised sõnad kokku!

Püha+wain, rohiline+rähu, mustjas+rohiline, wana+isa, sinikas+hall. noor+mees, sini+film, westi+hall, tuli+punane, furt+tumm, furi+tahtline, tõe+näoline.

Pea meeles: Ka omadusesõnu kirjutatakse nimesõnadega kokku, kui nad ühte mõistet tähendawad ja esimene sõna mitte teisele lisanduseks ei ole.

166. Ülesanne: Kirjuta tükk ära ja pane sõnad seal kokku, kus seda mõte nõuab!

Iga wana isa ei ole weel mitte wana isa. Walla pere mehed ehitasiwad omale tuli uue fooli maja. Sotten-totid on Afrika maa mets mehed. Kassiis täis healikutest ei kirjutata teist mitte kase fordselt. Temale tuli tee peal tema wana isa ehk isa isa wastu. Baat kadus mere lainetesse. Suur tükkide paugud kostawad peni koormate laugusele. Meie kohus on üks teist armastada. Maa alused on naha haigus. Kõige suurem wee elajas on walas kala. Meie walla wanem mees on Dooma pere pere mees Diit. Teda waliti walla wanemaks. Sügisej

puudenwad puude lehed maha. Kõlmadel kewade, juwe ja jügiſe öödel on tihti walfjas hall külmetanud kaſte ford maas, mida öö hallaks kutjutakse. Wifer kaares on ſeitſe iſe juuſt wärwi.

Tähe n d u s. Wäga ſoomitaw oleks, kui ſõnad kingiſſepp, kullasſepp, Soosjaare, Jürisson jne., kus kõwa „s“ kookupandud ſõnades kuulda on, ta tähe „si“ga ſaakſimad kirjutatud; ſest iſe aſi on „kullaſepp“, iſe aga „kullasſepp“.

167. Ü l e s a n n e: Kirjuta harjutus ära, lõmba teguſõnadele ja muudetud teguſõnadele joon alla ja pane küſimisi tähele!

Meie S n n i ſ t e g i j a (keſ?) on meie kõige ſuurem e e ſ t k o ſ t j a (keſ?). Pane etteütlemiſt (mida?) hoolega tähele! Hoolas t ä h e l e p a n e m i n e (miſ?) wiib koolilapſe kangele. W ä h e m u n e w a t (miſjuuſt?) kana ei peeta kana. Tüffi ä r a k i r j u t a d e s (tuidas?) pane tähta hoolega tähele! Ta r ä ä g i b, nagu lahtitehtud (miſjuuſeſt?) raamatuſt. Kas ſee on ſee ü l e s l e i t u d (miſjuuſe?) raamat? Raamat, miſ ei ole ülesſe leitud (miſ t e h t u d?), tuleb ülesſe leida (miſ t e h a?). Täna tahan teile natukene ette ütelda (mida t e h a?). Tema haſſas ä r a m i n e m a. (miſ t e g e m a?). Tema ä r a m i n e m i n e (miſ?) ei toonud kellegile tulu. Tänaſes ette üteldud (miſjuuſe?) tüſis on wähe wigajid.

Pea meeles: Jääb teguſõna muutmise läbi ikka teguſõnaliseks, s. o. wastab küſimiste: „miſ teha, miſ teinud? miſ tegi? mida tehes?“ jne. peale, ſiis ei kirjutata teguſõna eelolewa sõnaga mitte kokku; muutub aga teguſõna nimesõnaliseks (tegija, tegemine), omadusesõnaliseks (tehtud, tegema) ehk määrusesõnaliseks (tehes, tehtult), ſiis wõib teda eelolewa sõnaga, mille peale rõhk langeb, ühte kirjutada.

168. Ü l e s a n n e: Kirjuta järqmises tükis, eelolewat ſeaduſt meeles pidades, ſõnad kokku!

Ära peſtud kõrte otſas ei ole enam teri. Nuffid on juba ära peſtud. See aſi jai läbi räägitud. Läbi

räägitud tüff ei taha enam läbi rääkimist. Tee käimine väsitab nii mõnegi ära. Ära sulatatud raud on medel. Dõpiku laul on kaugele kõlaw. Eugeja lapsed läksiwad juba kofku. Raamatut lahti lüües ära rifu lehta ära! Lahti lüües teretawad pungad meid fewadel wärskte lehtedega. Ei ju seas ei pea leitama õnne andjat, ega seda, kes lausub, ega nõida, ega walu wõtjat, ega seda, kes küsib nõia käest, ega teadma meest! Kaupmees ei pannud tähelegi, mil raha kott maha kukkus. Maha kukkudes saawad lapsed wahel väga haiget. Ülesse ärgates ära medele enam woodis! Ülesse tõusnud õnnis tegija on meie elu lootus.

Pea meeles: Arwusõnades kirjutame arwud 11—20-ni ja kümned kokku.

169. Ülesanne: Kirjuta järgmisi arwusid sõnadega!

15, 11; 23; 48; 91; 102; 112; 136; 1438; 11,538; 146,857; 1,618,444.

§ 53. Jutumärkide tarwitamine.

170. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära ja pane jutumärkide kirjutamist tähele!

Seesus ütles: „Mina olen maailma walguš.“

„Mina olen maailma walguš,“ ütles Seesus.

„Mina olen,“ ütles Seesus, „maailma walguš.“

Pea meeles: Wõõra kõne kirjutatakse jutumärkide wahela.

171. Ülesanne: Kirjuta „Eugemise r.“ №..... ära ja tõmba wõõra kõnele joon alla!

172. Ülesanne: Kirjuta järgmine tükk ära ja pane jutumärgid õieti ülesse!

Mešilane ja kärbes.

Mešilane oli õie peal ja imes mett. Kärbes lendas ta juurde. Mešilane kõhe küsimine: Mis ja teed terwe

päewa otja? Lendad ja küll palju, aga kas ja ka mett korjad? Selleks ei saa ma aega, vastas kõrbes. Kord olen siin, kord seal, kord waatan teiste tööd, kord sügan tiima ja puhastan nina! Niisuguse asja jaoks ei jää mul aega! Muidugi ei saa ja siis mett korjata, vastas meilane, kui ja niisuguse tühja toimetustega oma aja ära raiskad. Kõrbes naeris ja lendas minema.

Pea meeles: Wõõra kõne kirjutatakse jutumärkide wahele. On wõõra kõne ees kirjutaja sõnad, mis eneses „ütles, rääkis, sõnas, vastas, lausas jne.“ sisaldawad, siis pandakse nende järele kolon, mille järele wõõra kõne suure tähega algab. On kirjutaja sõnad wõõra sõnade wahel, ehk järel, siis lahutatakse neid kommadega wõõra kõnest ära. Ka ajalehtede, raamatute ja iseäraliste märkustega sõnu kirjutatakse wahel jutumärkide wahele, nagu: — Ma loen „Sakalat“, — (kus juures nimed suure tähega algawad). Ta sai „Wambola“ läbi. Joodik armastab wa' „kibedat“.

173. Ülesanne: Täienda järgmisi lausesid puuduwate kirjamärkidega!

Üks ütles öö piff; teine ütles päew piff; kolmas — üks öö, kui päew. Di jah ütles isa ilus on ta küll.

Tere hommikut ütles mulle külamees tänawas vastu tules. Dled ja mul küll aga ka asjamees! Ma ostsin omale Edu poest Dr. Hurdi Isamaa pildid.

Pea meeles: H-ga kirjutatakse haewastama, hagijas, haistma, hakkima.

§ 54. Suure algustähe tarwitamine.

Pea meeles: Suure algustähega kirjutatakse:

- 1) Uus rida ja sõna punkti järele.
- 2) Luuletuste iga uus rida.
- 3) Inimeste, linnade, maade, jõgede, loomade jne. nimed.
- 4) Liignimed, nagu: Jaan Madisson, Peeter Suur, Joann Wali jne.

5) Riigiwalitsetjate au-nimed ja nende kohta käiwad ase-sõnad, nagu: Keisri Herra, Keisri Proua, Keisri Herra Oma sõnad jne.

6) Kirjades — asesõnad ja ameti aunimed, nagu: Sina, Teie, Kõrgeaulik jne.

7) Wõõra kõne esimene sõna koloni järele, nagu: Tema ütles: „Tule ära“!

8) Ajalehtede ja raamatute nimed, nagu: „Koit“, „Wambola“.

9) Jumala kohta käiwad nimetused, nagu: Looja, Armastus jne.

Pea meeles: H-ga kirjutatakse harjuma, haukuma, heitlema, helpima, hõiskama, hoog, hõõgama. (Kirjuta neid sõnu mõne korral!)

Lisa I.

1. Lause-ühendus.

174. Ülesanne: Kirjuta harjutus ära ja tõmba alustele ja iitlustele jooned alla!

1) Päikene weereb metsa ladwalt alla poole, ja õhk läheb jahedaks. Tema tera kaob ära, ja tuule õhk jääb waikselt. Lehtede jahijemine lõpeb ära, lilled ei liigu enam, ja milli wäljal jääb firtgelt seisma. Lindude laul waikib, kõik healed kaowad ära, ilm uinub unesse.

2) Kõik on kaduw, ka inimene kaob. Öppimine on raske, aga tema toob tulu. Õhk temal küll raske on öppida, fiiiski läheb ta edasi. Mitte teistele ei öpi meie, waid meie öpime ijeenestele. Waata ette, muidu kufub maha! Küll jookfin, fiiiski jään hiljaks.

Täheendus: Nagu neist lausetest näha, on iga punkti wahel mitu ijeisemat lauset ühendatud, mis ühist mõtet awaldawad. Nad on komaade läbi lahutatud. Seesugust lausete liitmist kutsutakse lausete ühenduseks.

Pea meeles: On lühikesed ühist mõtet awaldawad pealaused lauseühenduses koos, siis kirjutatakse nende wahel komma.

Täheendus: Ritemate lauseühenduste üfifuid pealausedid lahutatatie ka semikoloniga, nagu: Ruff laulab; tedre kudutab; hobused hirnuwad rehe all. Niisugusel korral on punkt ka kohane kirjutada.

2. Lauseliitus.

Ääritused:

1. Kaugelkäija on palju näinud. (kes? alus.)
Kes kaugel käinud, see on palju näinud.
2. Jeesus on } patust peastja. (kes on? ütlus.)
 } see, kes patust peastis.
3. Mina kuulsin } isa haigusest. (millest? sihitus.)
 } , et isa haige on.
4. Seal olewal majal on neli akent. (Misfugusel? lisandus.)
Majal, mis seal on, on neli akent.
5. Suitsu juures on tuld. (Kus? koha määrus.)
Seal, kus suits on, on tuld; ehk: seal, kus suitsu,
on ka tuld; ehk: kus suitsu, seal tuld.
6. Täie kõhu ajal ei maitse toit. (Millal? ajamäärus.)
Siis, kui kõht täis, ei maitse toit.
7. Kännu moodi kasvab võsu. (Kuidas moodi? viisimäärus.)
Kuidas käänd, nõnda võsu.
8. Tema õpib targaks saamise pärast. (Miks pärast?
põhjuse määrus.)
Tema õpib sellepärast, et targaks jaada.
9. Lapsed läkfiwad metsa marjule. (Mis tarwis? eesmärgi
määrus.)
Lapsed läkfiwad metsa selle tarwis, et marju noppida.

Täheendus: Sünnib lihtlause ühest liikmest (aluselt, ütlusest jne.) terve lause, siis nimetatakse seda kõrwaliseks lauseks, mis lahusseistes suuremalt jaolt küsimine on (kus suits on? kes patust peastis?) ja ise seiswalt olla ei wõi. Riisugust lausete kokkupanemist kutsutakse lauseliituseks (kogulauseks).

Pea meeles: Kõrwaline lause lahutatakse pealausest kommade läbi.

Pea meeles: H-ga kirjutatakse huikama, huisk, huitma, hukatus, hunnik, huwitama, hüppama, hurtsik.

175. Ülesanne: Paue kirjamärgid kohaselt ülesse ja täienda sõnu!

Ei ole kõik kuld — mis hülgab. Kes kannatab — see kaua elab. Sinna — kust ta tuli — ei lähe ta enam tagasi. Anna pill hullu kätte — hull ajab pilli lõhki. Ega sa seda ei tee —

mida sa räägid. Kuhu tuul tuiskab — sinna hang sünnib. Kui
 ×aige ×aevastab — siis saab ta terveks. ×agijas on see koer
 — kes jäneseid ajab. Nina ×aistab — kõrv kuuleb. Kus liha
 ×akitakse — sinna koguvad kärpsed. Kui tuul puhub — siis süsi
 ×õgab. Kui ×üppad — siis võta ×oogu! Ara ×õista enne
 — kui õhtu on. See — kes kurjaga ×eitleb — saab temast
 võitu. Koer — kes ×angub — ei ×arju waguši olema. Kui
 ei saa ×elpida — siis rüüpa! Kuidas metsa ×uikad — nõnda
 wastu ×üüab. Kui jää wäljas — siis ×uisk jooksmas. Keda
 ×uwitab ×uitmine — see läheb ×ukatusese wastu. Mida suu-
 remad sõniku ×unifud — seda suurem wiljasaak. Ara ×irwita
 ×urtfikut — ta seal elawad inimesed.

3. Kõne-jagude jaotus.

I. Nimesõna:

A. 1) Pärinimed: Jaan, Jüri, Kai, Pärnu, Wolga, Muri,
 Bunu jne. — on üksiku isiku oma nime.

Tähenäus: Pärinimed kirjutatakse suure tähega. ■

2) Sugunimed: hobune, lehm, koer, tool, sulg jne. on asjade
 seltskondade nimed.

3) Kogunimed: kari, ware, keres, kool jne. on kogude nimed,
 mille ükfit jagu ise nime kannab.

4) Ainenimed: piim, raud, liim, tangud jne. — on asjade
 nimed, mille ükfit osa terve asja nime kannab.

B. 1) Meelelised — mida meeltega tunneme: laud, tuul, hais,
 helin jne.

2) Mõttelised — mida mõistusega aruajame: Jumal, armas-
 tus, surm jne.

II. Aseõna:

1) Isiklised aseõnad: mina, sina, tema, meie, teie, nemad.

2) Enesekohalised " ise, ennast, oma.

3) Näitawad " see, niisugune jne.

4) Siduwad " kes, mis, misugune jne.

5) Küsiwad " kes, mis, misugune, määrane, kumb?

6) Umbarwulised " keegi, ei keegi, mõni jne.

III. Arwusõna:

1) Põhiarwud: üks, kaks, kolm jne.

2) Kordarwud: esimene, teine jne.

3) **Murdarwud:** weerand, pool, neljandik jne.

4) **Hindarwud:** üheline, sajaline jne.

Tä h e n d u s: Raks viimast liiki (3 ja 4) ei ole enam mõtte poolest arwu-
sõnad, waid arwusõnalised nime- ja omaduse-sõnad.

IV. Määruse-sõna:

1) **Koha määruse-sõnad:** all; ülewel, üfewelt; siin, siia, siit;
seal, sinna, sealt jne.

2) **Aja määruse-sõnad:** täna, homme, eile, juba jne.

3) **Kombe ehk wiisi määruse-sõnad:** ilusti, heasti (hästi), usti-
nasti jne.

4) **Arwulised määruse-sõnad:** üksi, kahekesi, kolmekesti jne.

5) **Umbarwulised määruse-sõnad:** natuke, palju, pisut, wähe jne.

6) **Taatawad määruse-sõnad:** jah, ja — jah, no — neh, muidugi,
täitsa jne.

7) **Eitawad määruse-sõnad:** ei, ei mitte, mitte sugugi jne.

V. Ees- ja tagasõnad:

A) Muutmatad:

1) **Omastawa** (kelle, mille) **ees:** alla, läbi, peale, üle jne.

„ „ „ „ **taga:** alla, läbi, kaasa, kaudu, kohta,
peale, pärast, jne.

2) **Osastawa** (keda, mida?) **ees:** enne, fesk, piffi, wasta,
wastu, pärast, mööda (müda) jne.

Osastawa (keda, mida?) **taga:** pidi, mööda (müda).

3) **Seesüttelewa** (kellest, millest?) **taga:** alla, ilma, läbi, mööda,
peale, pärit, saadik, üle, ülesse.

4) **Alaltüttelewa** (kellelt, millelt?) **taga:** pärit.

B) Muudetawad.

a) **Alaleüttelewas**, **alalüttelewas** ja **alaltüttelewas**.

Omastawa taga: alla, all, alt; poole, pool, poolt; wahela,
wahel, wahelt jne.

b) **Sisjeüttelewas**, **seesüttelewas** ja **seestüttelewas**.

Omastawa taga: ette, ees, eest; hulka, hulgas, hulgaft;
juurde, juures, juureft; ümbere, ümber, ümbert jne.

VI. Sidesõna:

1) **Ühendawad:** ja, ning, niihästi — fui.

2) **Harutawad:** ehk, wõi, kas — ehk, kas — wõi, ei — ega.

- 3) Wõrdlewad: mida — seda.
- 4) Tingiwad: siis, kui, muidu.
- 5) Põhjendawad: jest, sellepärast, sellepärast et, jest et.
- 6) Teisendawad: aga, ehk, küll, et küll, ehk ka, siisgi, ometi, waid.
- 7) Küsiwad: kas, wõi, ehk, ega.

VII. Süüdsõna:

- 1) Kõõmu awaldawad: hõisja, trallalaa!
- 2) Kurbtust " oh, oi-oi!
- 3) Wiha " eh, oot-oot!
- 4) Tänu " aitäh, aittüma, ole terwe!
- 5) Imestamist " tohoo, oh:hoo! Waat, wat!
- 6) Kääskimist " säh, wõta, aas, tpruu, nõõ!
- 7) Hurjutamist " hurjah!
- 8) Parastamist " paras, säh, na-na!
- 9) Looduse heali awaldawad: sulpsti, plauhti, fäuhti, wilksti, firtsirr, ka-kärr! jne. jne. jne.

VIII. Tegusõna:

- 1) Sihilised on niisugused, mille tegemus kõnes millegi asja peale läheb, nagu: kirjutama (mina kirjutama kirja), lugema, raiuma jne.
- 2) Sihita on niisugused, mis kõnes enese järele mitte sihitust ei nõua, nagu: jurema, magama, seisama, olema, pidama, saama jne.

4. Käänamisest, pööramisest ja sõnade paindumisest.

Täheendus: Nimes, omaduse, ase- ja arwusõnade lõppude muutmist küsimiste järele nimetatakse käänamisest, tegusõnade muutmise on aga pööramine. Käänamise ja pööramise juures käib sageasti ka sõnade paindumine ühes, nagu: kuld — kulla; õppima — õpin jne. Sige kirjas on niihästi sõnade lõpud, kui ka paindumine tähtsad.

Paindumise järele on Eesti keeles kahte sellist sõnu käänamises ja pööramises: 1) paindumata sõnad: a) pe h m e d, b) k õ w a d, 2) Painduwad sõnad: a) pe h m e n e w a d, b) k õ w e n e w a d.

Pea meeles: Paindumata pehmed ja kôwad käänetawad sõnad sünnitawad l. käänatuse.

N ä i t u s:

Paindumata sõnad:

1. Käänatus.

a) p e h m e d:

Käänded.	Nime-s.	Omad.-s.	Me-s.	Arvu-s.
Nimet.	fana fanad	edew edewad	mõningas mõningad	fahessa fahesjad
Omast.	fana fanade	edewa edewate	mõninga mõningate	fahessa fahesjate
Ost.	fana fanasid	edewat ed. waid	mõningat mõningaid	fahesjat fahesjaid
Sihit.	fana fanad	edewa edewad	mõninga mõningad	fahesja fahesjad
Maleütl.	fanal fanadel	edewal edewatel	mõningal mõningatel	fahesjal fahesjatel
Maleütl.	fanale fanadele	edewale edewatele	mõningale mõningatele	fahesjale fahesjatele
Maltütl.	fanalt fanadelt	edewalt edewatelt	mõningalt mõningatelt	fahesjalt fahesjateelt
Seesütl.	fanas fanades	edewas edewates	mõningas mõningates	fahesjas fahesjates
Seesütl.	fanast fanadest	edewast edewatest	mõningast mõningatest	fahesjast fahesjatest

jne. jne.

b) k õ w a d:

Nimet.	uhkus uhkused	walge walged	niihugune niihugused	miljon miljonid
Omast.	uhkuse uhkuste	walge walgete	niihuguse niihuguste	miljoni miljonite
Ost.	uhkust uhkusi	walget walgeid	niihugust niihugusid(seid)	miljonit miljonid
Seesütl.	uhkusest uhkustest	walgest walgetest	niihugusest niihugustest	miljonist miljonitest

jne. jne.

Üleüldised seadused:

1) Pehmetel sõnadel on paljusel o m a s t a w a lopp „de“, kui see kolmas järg on: fanade, merede jne.; siis aga „te“.

kui ta lihtsõnades neljandasse ehk wiiendasse järku lähed, nagu: lusikate, õpetajate jne.

2) Paljuse osastawa lõpp on **sid**, **id**, **si** ja **seid**, nagu: kanasid, edemaid, rohilisi ja hobuseid.

3) Lõpeb sõna „ne“ga, ja on tema ees rõhuga järk (rohiline) siis on paljuse osastawa lõpp „si“ (rohilisi), on aga „ne“ ees rõhuta järk (ho(bu)ne), siis on „seid“ (hobuseid).

4) Kõwadel sõnadel on paljuse omastawa lõpp **te**, nagu: walgete, selgete uhkete prohwetite jne.

5) Lõpewad paindumata kõwad sõnad „us“ peale ja on nad kahejärgulised, siis on paljuse osastawa lõpp „si“, nagu: rahwus — rahwusi, walgus — walgusi.

6) Minuse osastawa lõpp on **t**, siis aga **d**, kui selle ees kõwa weniw umbhealif seisab, nagu: meri — merd, weri — werd.

7) Paljuse osastawa lõpu „sid“ asemel tarwitatakse ka **u**, **e** ja **i**, nagu: kanasid — kanu, munasid — mune, omasid — omi.

Painduwad sõnad.

a) pehmenemine.

II. Käänatus.

Käänded.	Nime-s.	Omaduse-s.	Uhe-s.	Arwu-s.
Nimet.	põld (kõwa)	halb (f.)	igauks (f.)	kolm (f.)
	põllud (pehme)	halbud (p.)		kolmed (p.)
Omast.	põllu (p.)	halwa (p.)	igauhe (p.)	kolme (p.)
	põldude (f.)	halbade (f.)		kolmede (f.)
Osast.	põldu (f.)	halba (f.)	igauht (f.)	kolme (f.)
	põldusid (f.)	halbud (f.)		kolmesid (f.)
Sisseütll.	põllusse (p.)	halwasse (p.)	igauhesse (p.)	kolmesse (p.)
	põldudesse (f.)	halbadesse (f.)		kolmedesse (f.)
Kaasaitll.	põlluga (p.)	halwaga (p.)	igauhega (p.)	kolmega (p.)
	põldudega (f.)	halbadega (f.)		kolmedega (f.)

Pea meeles: Käänatawad nimetawast omastawasse pehmenewad sõnad sünnitawad II. käänatuse. Teises käänatuses on kõwad: ainuse nimetaw, osastaw ja wahel sisseütlew; paljuses on pehmed: nimetaw ja sihitaw.

Üleüldised seadused:

1) Teise käänatuse sõnade paljuse omastawa lõpp on „de“, nagu: põld — põldude, linn — linnade jne.; langeb aga „d“ eest täishealik wälja, nagu: saar(e)de, siis on ta „te“, nagu: jaarte, koerte jne. 2) Paljuse osastawa lõpp on „fid“, mille ajemele wahel lühendatud lõpud **u, e, i, a** tulewad, nagu: heinafid — heinu, oksafid — oksed, sõrmefid — sõrmi, silkufid — silka.

b) kōwenemine:

III. Käänatus.

	Nime-s.	Omaduse-s.	Me-s.	Arwu-s.
Nimet.	firwes (p.)	armas (p.)	kummas (p.)	kümme (p.)
	firwed (f.)	armsad (f.)	kumbad (f.)	kümned (f.)
Omast.	firwe (f.)	armsa (f.)	kumba (f.)	kümne (f.)
	firwe(s)te(f.)*	armsate (f.)	kumbate (f.)	kümnete (f.)
Djast.	firwest (p.)	armsast (p.)	kummast (p.)	kümnet (p.)
	firweid (f.)	armsaid (f.)	kumbaid (f.)	kümneid (f.)
Sisfeütl.	firwesse (f.)	armsasse (f.)	kumbasse (f.)	kümnesse (f.)
	firwetesse (p.)	armsatesse (f.)	kumbatesse (f.)	kümnetesse (f.)
Raasfauütl.	firwega (f.)	armsaga (f.)	kumbaga (f.)	kümnega (f.)
	firwetega (f.)	armsatega (f.)	kumbatega (f.)	kümnetega (f.)

Pea meeles: Käänatawad nimetawast omastawasse kōwenewad sõnad sünnitawad kolmanda käänatuse. III. käänatuses on pehmed ainused: nimetaw ja osastaw, paljuses on kōwad: nimetaw ja sihitaw, ehk on terve paljus kōwas paindes (wankrid, wankrite jne.).

Üleüldised seadused:

1) Kolmanda käänatuse paljuse omastawa lõpp on **te**; on aga sõna pehmes paindes, siis „de“, nagu: wankrite, aga wangerde; firwete, aga firweste.

2) Paljuse osastawa lõpp on „id“, nagu: firweid, pastlaid, seemneid.

176. § **Ülesanne:** Kääna järgmist sõnu: hobune, kena, luskas, habe, rohiline, uus, meri, pere, lammas, tärge, kitt, puhe, kinnas, wargus, sõgedus, sibulas, käsi, mägi, tigu, ligu.

*) Täheendus: Tuleb lõpu „te“ ette paljuses pehme umbhealik, siis on terve paljus, peale nim. ja sih. pehmes paindes. Nagu: aten — atnad, afnate eht afende, seemnete eht seemende.

Omaduse- ja nimesõna toostkäänamine.

	U i n u s:	P a l j u s:
Nimetaw	hoolas pois	hoolfad poisid
Omastaw	hoolsa poisi	hoolfate poiste
Osastaw	hoolsat (hoolasi) poisfi	hoolsaid poisja
Maleütlew	hooljale poisfile	hoolfatele poistele
Saaw	hooljats poisfiks	hoolfateks poisteks
Ilmaütlew	hoolsa poisita	hoolfate poisteta
Raasaütlew	hoolja poisiga	hoolfate poistega
Rajaw	hoolja poisini	hoolfate poisteni
Olew	hoolja poisina.	hoolfate poistena.

Pea meeles: Käänatakse nimesõna omaduse-sõnadega koos, siis jääwad omadusesõnad ilma- ja kaasa-ütlew as, raja was ja ole was käändes omastawasse, kõigis teistes käänetes saawad nad aga kohased käändelõpud.

177. **Ulesanne:** Kääna: suur tuba, kallid raamat, pehme lultg, hea inimene, uus kuu.

(1) **Pea meeles:** Niisama, nagu nimesõna omaduse sõnaga, nõnda käänatakse teda ka ase- ja arwu-sõnadega, kus asesõnad „minu, sinu, tema, oma, meie, teie, nende ja ise“ käänamata jääwad.

178. **Ulesanne:** Kääna: seesamaie aken, oma maja, ise mees, kõik maailm.

Tähendus: kõik — on paljuse nimet. ka kõik, omast. — kõigi jne.

5. Kõkkupandud arwusõnade käänamine.

	P õ h i - a r w u d:
N.	Kaks tuhat neli sada wiisteistkümmend meest.
Om.	Kahe tuhande nelja saja wiieteistkümmne mehe.
Os.	Kahte tuhandet nelja sada wiiteteistkümmet meest.
Maleütl.	Kahe tuhande nelja saja wiieteistkümmnele mehele.
Raasaütl.	Kahe tuhande nelja saja wiieteistkümmne mehega.

Pea meeles: Ainult osastawas saawad kokkupandud põhi-arwud kõik käänatud, teistes käänetes jääwad nad omastawasse, ainult wiimane saab käänatud; ilma- ja kaasa-ütlew as, rajawas ja ole was on omastawa lõpud, kui nende järele nimesõna tuleb.

179. Ülesanne: Kääna: 5611 soldatit, 46 hobust, 8 kala, 25 rubla, 58 kopikat, 191 wakka.

Kordarwud:

I. näitus.

N. Saja üheteisikümnes peatüff.
 Dm. Saja üheteisikümneenda peatüfi.
 Df. Saja üheteisikümneenda peatükki.
 Maleütl. Saja üheteisikümneenda peatükile.
 Raasaütl. Saja üheteisikümne peatükiga jne.

II. näitus.

N. Ühe tuhande kolme saja nelja kümne wiies soldat.
 Dm. Ühe tuhande kolme saja nelja kümne wiienda soldati.
 Df. Ühe tuhande kolme saja nelja kümne wiienda soldatit.
 Maleüti. Ühe tuhande kolme saja nelja kümne wiienda soldatile.
 Raasaütl. Ühe tuhande kolme saja nelja kümne wiienda soldatiga.

Pea meeles: Kokkupandud kordarwudes käänatatakse ainult wiimast, teised jääwad alati omastawasse.

Täheendus: Mõnes grammatikas on soowitud kõigi kordarwusid käänata. See ei ole kuidagi loogikalik. Teisets teeb ta teele raskets, ja kolmandats: paljudes kohtades käänab juba rahwas nõnda kordarwusid, nagu siin on antud. Miks peab siis raskemat õpetama, kui tergem hõlpsam omandada ja loogikalikult õigem on!

180. Ülesanne: Kääna: 16nes koolilaps, 4as juks, 4569as süld, 75es ülesanne!

6. Päris-nimede käänamine.

Näitus:

Nim.	Jüri Jänese	Hans Adamberg	Tõnis Mägi	Karl Oks
Dm.	Jüri Jänese	Hans Adambergi	Tõnis Mäe	Karl Oksa
Df.	Jüri Jänest	Hans Adamberki	Tõnis Mägi	Karl Oksat
Maleütl.	Jüri Jänesele	Hans Adambergile	Tõnis Mäele	Karl Oksale
Raasaütl.	Jüri Jäneseaga	Hans Adambergiga	Tõnis Mäega	Karl Oksaga
	jne.	jne.	jne.	jne.

Pea meeles: Päris-nimesid käänatatakse nagu liht nimesõnu, kus juures tähele tuleb panna, et risti-nimed käänamata jääwad, kui neid liignimedega koos käänatatakse.

Täheendus: Mõned soovivad liignimetid käänamataki tarvitada, et mitte segadust mitmesuguste liignimede kujudega sünnitada. See soov käib aga risti teele enese vastu ja on ilma ühegi loogikalise aluseta. Tuleb kirjutada **Peeter Pulgale**, aga mitte: Peeter Pulkile; tuleb kirjutada **Madis Lufikale**, aga mitte: Madis Lufikale. Tähetakse aga liignimedele muutmata kaju anda, siis peab lauset nii muutama, et nime muutmataks jääb. Nagu adresside peal: **Serrale Hans Pulk**; lugesin raamatut, mida **J. Tilk** on kirjutanud, aga mitte: „lugesin **J. Tilki** raamatut“, vaid „**J. Tilga** raamatut“; **Dr. J. Hurdi** töö, aga mitte — **Dr. J. Hurti** töö.

7. Tegusõnade pööramine.

Täheendus: Tegusõnade pööramise juures on tähelepanna:

I. Ajad:

Megasid on 2: 1) olewik ja 2) minewik. Minewikkusid on 3: 1) lihtminewik: tema küpses, 2) täisminewik: tema on küpsenud. 3) enneminewik: tema oli küpsenud.

II. Arvud ja III. isikud:

1) Arvusid on 2: ainus ja paljus.
2) Isikuid on 3 ainuses ja 3 paljuses: 1) mina, sina, tema, 2) meie, teie, nemad.

IV. Tegewik ja tehtawik:

1) Tegewik: mina küpsen, mina ei küpse, mina olin küpsenud jne.
2) Tehtawik: mind küpsetakse, mind ei küpsetata; mind on küpsetatud, mind ei ole küpsetatud.

V. Kõnewiisid:

1) Kindel kõnewiis: mina küpsen, mina ei küpse, mina küpsesin jne.
2) Kahtlew kõnewiis: mina küpseda, mina küpsenud, mina olla küpsenud jne.
3) Tingiw kõnewiis: mina küpsaksin, mina ei küpsaks.
4) Soowiw kõnewiis: küpsegu!
5) Käskiw kõnewiis: küpse, küpsege!
6) Citaw kõnewiis: mina ei küpse, ei küpseda, ärgu küpsegu, ärge küpsege! (Beale nende kuue kõnewiisi on veel 7-mes — potential ehk wõimalik k.w. ühes sõnas olemas, nimelt: tahes. Nagu: Tulgu, mis tahes. See ei ole mitte tegumäärusef. tahtes, waid ise kaju, mis mujalt kadunud on).

VI. Tegunimesõnad:

1) Tegija-ütlem:	olewif: küpseja	—	wastab küsimise peale: „kes?“
	minewif: küpsnu*)		
2) Teo-ütlem:	küpsimine	„	„
3) Tegunimesõna osastaw:	küpseda	„	„
4) „	seesütlem: küpsemas	„	„
5) „	seestütlem: küpsemast	„	„
6) „	sisjettlem: küpsema	„	„
7) „	ilmaütlem: küpsemata	„	„

VII. Tegumaduse-sõnad:

1) Ilmaütlem: küpsemata	} wastawad küsimise „misugune?“ peale.
2) Olewif: } küpsew eht
} küpseja**)	
3) Minewif: küpsnud	

VIII. Tegumäärusesõnad:

1) Olewif: küpsstes	} wastawad küsimise „kuidas?“ peale.
2) Minewif: küpsenukt	

- 1) Tähendus: Pööramises on hoolega paindumist tähele panna, mille järele ta tegusõna pööratustesse langeb. Neeraltist tulewiku tuju Gesti keeles ei ole, waid tarwitatakse olewiku, eht sünnitatakse mõdra keele järele sõna „saama“ abil, nagu: mina jaan küpsma jne. Gesticlane ütleb aga: „Ma küpsen“, eht: „küll ma küpsen“, eht: „eks ma küpse“.
- 2) Tähendus: Kui meie tegusõnade paindumist pööramises tähele paneme, siis näeme, et nad paindumise järele kolme suurde liiki langewad: 1) ühed jääwad kõigis pööramise kujudes täiesti paindumataks a) pehmeks eht b) kõwaks, nagu sõnad „jagama“ ja „laitgema“; 2) teisjed lähewad joowkõnes, käskkõne paljuses, tegunimesõna osastawas ja tegumäärusesõnas pehmemaks, nagu: „lippama“ — joowkõne: lipatu; käskkõne p: lipate; tegunimes. osastaw: lipata; tegumäärusesõna: lipates; 3) kolmandamad pehmemewad aga kindla- ja kahklewakõne olewikus ja käskkõne ainuses, nagu „lappima“ — kindlak. ol: lapin; kahklewak. ol: lapikfin; käskk. ain: lapi. Muult pisutene liik tegusõnu painduwad isewiisi. Need ei sünnita aga mitte ise pööratust, waid tulewad kui iseäraldused tähele panna. Rõnda on meil 3 käänatust ja 3 pööratust.

*) Tegija-ütlewa minewikku ei ole kõigist sõnadest. Rahwa keeles on tarwitusel — joobnu, surnu, lahtunu j. m. m. Selle juures on tähele panna, et tüwe siis ikka kõwas paindes on.

**) Sõna „küpsaja“ wõib niisama tegijat, kui ka omadust tähendada. Kuid wähe on selles, et „ja“ lõpp alalist kestwat omadust tähendab, kuna „w“ lõpp praeguse aja sündwat teo-omadust näitab. Nagu: „Tal on hirnuja hobune“ — s. o. hobune, kel wiisiks on ikka hirnuda, — aga „hirmum hobune“ on hobune, kes praegu hirnub. Niisama: muneja kana — ja muneja kana; lugeja laps — ja lugew laps.

T e g u s õ n a

Situud.	K i n d e l k õ n e w i i s .				K a h t l e w	
	Olewit.	Minewit.	Täisminewit.	Enneminewit.	Olewit.	Minewit.
J a a t a w						
Mina	jagan	jagasin	olen	olin	} jagada ehk jagawat	} jaganud
Sina	jagad	jagafid	oleb	olid		
Tema	jagab	jagas	on	oli		
Meie	jagame	jagasime	oleme	olime		
Teie	jagate	jagafite	olete	olite		
Nemad	jagawad	jagafiwad (fid)	on	olitwad		

E i t a w						
Mina	} ei jaga	} ei jagas	} ei ole	} ei olnud	} ei jagada ehk jagawat	/
Sina						
Tema						
Meie						
Teie						
Nemad						

J a a t a w						
Mind	} jagatakse	} jagati	} on	} oli	} jagas	} jagatud
Sind						
Teda						
Meid						
Teid						
Neid						

E i t a w						
Mind	} ei jagata	} ei	} ei ole	} ei olnud	} ei jagas	/
Sind						
Teda						
Meid						
Teid						
Neid						

Rujud.	Tegu-nimesõnad.		Tegu-omadusesõnad.	Tegu-määrusesõnad.
Tegijait.	jagaja	jagamu (ni-	1. Jagamata.	Kindla kõnewit
Teoitl.	jagamine	tama: lahku-	2. Olewit: Minewit:	Olewit: Minewit:
Dast.	jagada	nu, surnu,	Tegewit:	Tegewit:
Seeäitl.	jagamas	joobnu jne.)	{ jagaw	(Ei ole kõigit; ai-
Seeäitl.	jagamaft	Tehtawitu m.	{ jagaja	nult mõnel, nagu-
Sisfeitl.	jagama	jagatama	jaganud	foonult jne.
Ilmaüt.	jagamata	jagatu (ainult	Tehtawit:	Tehtawit:
		mõnest)	jagataw	jagatult (ei ole
			jagatud	kõigit).

pööramise tabel.

kõnewiis:		Tingim kõnewiis:		Käskim kõnewiis.	Soowim kõnewiis.
Täisminewit.	Enneminewit.	Olewit.	Täisminewit.	(Olewit).	
t e g e w i f .					
olla ehk	olund	jagaksin	oleksin	ja=	jaga!
olewat	jaganud	jagaksid	oleksid	ga=	jagagem!
jagauud	jaganud	jagaks	oleks	und	jagage!
		jagaksime	oleksime		
		jagaksite	oleksite		
		jagaksiwad (ks)	oleksiwad		

t e g e w i f .					
ei olla	/	} ei jagaks	} ei oleks	} ära jaga!	} ärge jagagem!
ehk ole-					
wat jaga-					
und					

t e h t a w i f .					
olla ehk	/	} jagataks	} oleks	} jagatagu!	/
olewat					
jagatud					

t e h t a w i f .					
ei olla ehk	/	} ei jagas	} ei oleks	} jagatagu!	} ärge
olewat					
jagatud					

C u l e w i k u k u j a d :			
1.		2.	
Tegewit:	Tehtawit:	See tuju on wõõrast teelest laenatud.	
a) mina jagan jne.	mind jagatakse jne.	Tegewit:	Tehtawit:
b) küll ma jagan	küll mind jagatakse	mina saan jagama	mind saada jagas-
d) eks ma jaga	eks mind jagata	jne.	tama jne.

Üleüldiselt mõiks tegusõna õigekirjutuses järgmist meeles pidada:

1) On tegusõna pööramises paindumata pehme ehk kõwa, siis on käjkkõne paljuse ja soowkõne lõpud suuremalt jaolt „ge“, „gu“, tegu = nimesõna osastama lõpp on „da“, tegu määruse = sõna lõpp on „des“. (Nagu: jagage, jagagu, jagada, jagades; laugege, laugegu, laugega, lauge des jne.).

2) On tegusõna soowkõnes, käjkkõne paljuses, tegu nimesõna osastawas ja tegu määruse sõnas pehmeus, siis on lõpud: „ke“, „ku“, „ta“, „tes“, (nagu: lipaku, lipake, lipata, lipates,) sõna sees on aga siis üks „p“, „t“ ja „k“, kui neis sõnades muutmata kujus laiks „pp“, „tt“ ja „kk“ on; (nagu: käppama — käpake, käpaku, käpata, käpates; ruttama — rutake, rutaku, rutata, rutates; hukkama — hukake, hukaku, hukata, hukates).

3) Pehmenewad aga tegusõnad, millel esimehe ja teise järgu wahel „pp“ „tt“ ja „kk“ on, kindla- ja kahtlewa = kõne olewikus ja käjkkõne ainuses, siis on lõpud: „ge“, „gu“, „da“, „des“; (nagu: õppima — õpin — õpi, õpifin, aga: õppige, õppigu, õppida, õppides; sattuma — satun, satufin, aga: sattuge, sattugu, sattuda, sattudes; tukkuma — tufun — tufufin, aga: tukkuge, tukkugu, tukkuda, tukkudes jne. jne.)

4) Minewiku lõpp „nud“ ei muuda sifemist kõwadust mitte, nagu: õppinud, sattunud, tukkunud. Niisama tuleks kirjutada ka: hukkanud, hakkanud, arkanud, julgenud, nagu seda ka paljudes kohtades räägitakse, aga mitte: hukanud, hakanud, arganud, julenud jne.

5) Tingiwa kõne olewikul on täied lõpud: „ksin“, „ksid“, „ks“, „ksime“, „ksite“, „ksiwad“, eitawas kõnes aga „ks“.

6) On mitmejärgulistel sihilistel tegusõnadel lõpp „tama“ (nagu: kirjutama, harjutama, liputama jne.), siis on tehtawiku täisminewiku lõpp „tud“ (kirjutatud, harjutatud jne.) aga tegu = määruse = sõna tegewiku lõpp on „des“, (nagu: kirjutades, harjutades jne.).

Täheendus: Oleks soowida, et ka tehtawiku täisminewiku lõpp „tud“ saaks kirjutatud, sest et rahwas seda paljudes kohtades nõnda räägib, kuna kõwal lõpul („tud“) misgijugust suuremat eesõigust selleks ei ole.

7) On tehtawikus tegusõna kolme- ja enama = järguline, siis hakkab lõpp „t“ ga peale, (nagu: jagatakse, jagati, jne. lõpetakse, armastati, õpetati jne.).

Täheendus: Soowida oleks, et tehtawiku minewiku lõpp „di“ saaks kirjutatud, kui ta neljandama järgu hafule läheb, nagu: armastadi, õpetadi jne.

8) Tehtawiku k i n d l a - kõne olewiku lõpp on „kse“, aga t i n - g i w a k õ n e olewiku lõpp on „ks“, nagu: mind õpetatakse, mind õpetataks.

T ä h e n d u s : Rahmateeles jääb niisugusel korral, kui tehtawiku „t a k s e“ lõpu ees meel silp „ta“ seisab, see wälja, nagu: mind õpetakse, mind õpetaks jne.

9) Citawa tehtawiku olewiku lõpp on „ta“, aga t e g u - n i m e s õ n a o j a s t a w a lõpp — „da“, nagu: „mind ei õpetata“, aga: mina tahan õpetada, kui „d“ healik üle teise järgu kuulda on.

10) On kahtlemas kõnes tegusõnas lõpp „d“ kuulda, siis kirju- tatakse see ikka „t“, nagu: tema jagawat, mina tulewat, jne. ehk „da“, nagu: tema jagada, magada jne., kui seal üleüldse „d“ kuulda on.*)

Harjutused.

181. Ülesanne: Kirjuta allseisaw harjutus ära ja täienda sõnu!

Meil min×i juba heinamaale. Räägita×, et seal maad jaga×. Si kõik kirju-a-a ülesse, mis küll ülesse sunni×s kirju-a-a. Meie anna× (tingiw kõne) teile küll raha, kui meil omal teda aga ole×. Peale sööki joo-a× wahel kohwi ehk theed. Nemad rää×iwa× (kahtlekõne), et meie ei mõis× weel luge-a, ega kirju-a-a. Nemad teadwa× kõnele-a, et weel ei ol-u- mitte teragi wilja jahwa-a-u-. Õpe-a-es saab inimene wahel targemaks, kui õ-i-es. Ülewal- tornist ku-uta-i suur kiwi maha. Abraham wõ-is enese-a oma 318 õ-e-a-u- mees- ja tõi Lo-i tagasi. Kui töö teh-u-, siis magus puh-a. Ainult kirju-a-es saab kirja kä-e. Heameelega armas-awa- koera- saba li-u-a-a. Si kõi-e ri-u-a-a ri-wa otja. Peale selle tul-i tu-a ja ha-a-i juttu ajama. Kui tema se-apajast mööda sõi-is, siis rau-a-i seal parajas× hobust. Wanast- õ-eta-i meie kooli-es ka jaksake×. „Ar-a-e!“ nii wahid hütüdw-a-. Ta ei ju×enud mi-e sõnagi lausa-a. Si nüü-sel ajal enam lausu-a, ega joola puh-a. Kui sa ho-iful oled ülesse är-a-nud, siis ära mi-e enam woo-is we-ele! Mina teef× selle töö küll ära, kui sa aga lasse-. Ära teda ära-a, kui ta ei taha är-a-a! Sul×nud suud ei saa enam sul-u-a. Wallamajas kirju-a-a-e noori nekrutisid ülesse. Si tema kirjuta×, kui teda ei sunnita× (tingiw kõne). Kooli min-af× juure isuga.

*) Tegusõnal on palju mitmesuguseid kujusid, mis õiget kirja seadusi wäga rohkesti. Siin ei ole aga koht neist pikemalt rääkida, sest et „Algharjutus- teks“ ei wõi neid mitte enam lugeda.

8. Sõnade sugukonnad, juur, muute-lõpp, suffiks, liitheelik, tüve, lõpp ja eessõna.

Suur jagu iga keele sõnu jünnitatakse keeles juba praugile võetud healikute kogudest. Nende tuttavate algheelikute kogude külge liidetakse mitmesuguseid healikuid ja järkusid, mille läbi uued sõnad jünnitavad. Kõik niimoodi jünnitatud sõnad on ühest *sugukonnast*.

Näituseks võtame „põlema“, „palaw“ ja „nägema“.

I. põlema ja palaw:

põl-ew

põl-enud

põl-endif

põl-etama

pal-aw

pal-awif

pal-awus

pal-awateft

uäg-ema

uä(g)-en

uäg-u

uäg-in

uä(g)itama

uä(g)-itus

uäh-tud

uäh-tus

II. nägema:

näg-emine

uäg-eja

nä(g)-oline

nä(g)-otu

ära-näg-emine

ette-nä(g)-itamine

wälja-uä(g)-itus

ära-näh-tus

Neist näitustest selgub, et kõik sõnad № I all ühest ja № II all teisest *sugukonnast* on ja et mõlemas sugukonnas üks wja algheelikuid leidub, mille külge mitmesugused healikud ja järkud pandakse, et selle läbi uusi sõnade kujusid ja kõne-jagusid jünnitada.

Pea meeles: 1) Seda jagu sõnast, mis sugukonnale aluseks jääb ja mille külge healikuid ja järkusid liidetakse, kutjutakse sõna *juureks**).

2) Käänatawate sõnade ja tegusõna isiku muudete (mina teen, sina teed, tema teeb jne.) lõppusid nimetatakse *muutelõppudeks*.

3) Healikuid ja järkusid, mille abil uusi sõnu küljelütmise läbi jünnitatakse, kutjutatakse *suffiksiteks* (jätfl).

4) Tihti on juure ja jätku wahel weel üks lisheelik, mis juurt ja jätku seob, seda wõib liitheelikuks nimetada. (Nagu: põl-e-tama, põll-u-ga, pal-a-wus jne.).

5) Seda jagu sõnast, millele muutelõpud otja tulewad, kutjutakse *tüweks*. (Nagu: kawa-d, kawa-ga jne.; põletamis-e-d, põletamis-tega jne.; sipelga-d, sipelga-te, sipelga-le jne.).

*) Selle juurede peab tähendama, et digeid juuresid paljudes sõnades ainult keeleteadlane ülesse mõistab otsida, kes healikute muutmist ja sugulaste keelesid tunneb.

6) Suffiksi ja muute-lõppu kokku kutsutakse ka lõpuks (põle-tamine, põle-tatud, pala-wikuga jne.).

7) Sõnu, mis juure ette liidetakse, nimetatakse eesõnadeks. (Nagu: ette-nägemine, ära-nähtus jne.).

182. Ülesanne: Sünnita järgmistest sõnadest sugukondade kaupa uusi sõna kujusid ja tõmba juurele jooni alla!

Kuulama, lugema, magama, unuma, kirju, hapu, sinine, siplenia, elama, käima, tõndima.

183. Ülesanne: Lahuta iga sõna sugukond järgmise tabeli juurele eesõnaks, juureks, liitheelikuks ja lõpuks.

Nõnda:

Eesõna:	Juur:	Liit- heelik:	Lõpp:	
			I. suffiks	II. muute-lõpp
üle=	kuul=	a=	mije=	ga.
	el=	u=	ka=	
		jne.		

Teine jagu.

I. Lühikesed harjutused kirjaseadmises.

184. Ülesanne: Kirjuta järgmiste küsimiste peale täielikud wastused!

1) Kes õpetab? Kes õpib? Kes kirjutab? Kes lendab? Kes haugub? Kes hirmub? Kes ammub? Kes ujub? Kes näeb? Kes mängib? Mis kasvab? Mis lõhnab? Mis õitseb? Mis woolab? Mis puhub? Mis paistab?

2. Mis on hobune? Mis on lehm? Mis on ani? Mis on laud? Mis on pang? Mis on rufis? Mis on kass? Mis on karpas? Mis on jaabas? Mis on kuub? Mis on müts? Mis on tuul?

185. Ülesanne: 1) Kirjuta wastused paljusesse! 2) Kirjuta 4 kodulooma, 3 majariista, 5 aiawilja taime, 3 kodulinnu, 8 puu, 4 riide, 5 peakatte, 5 kõrswilja nimed ülesse!

Rõnda: Sobune, lehm ja lammas on koduloomad.

3) Misjugune on tahwel? Misjugune on fritt? Misjugune on foolituba? Misjugune on foolipois? Misjugune on kass? Misjugune on koer? Misjugune on nuga? Misjugune on paber? Misjugune on tint?

186. Ülesanne: Kirjuta wastused paljusesse, kus see võimalik on!

4) Mis asjad on walged? Mis loomad on furjad? Mis asjad on teravad? Mis asjad on mustad? Mis loomad on fafulifud? Mis loomad on tahjulifud?

Rõnda: Paber, fritt ja lumi on walged jne. . . .

5) Mis teeb foolilaps? Mis teeb fooliõpetaja? Mis teeb põllumees? Mis teeb rätsjapp? Mis teeb woorimees? Mis teeb ema? Mis teeb isa?

Rõnda: Koolipois loeb, kirjutab, rehtendab, ja laulab jne. . . .

6) Keda õpetab fooliõpetaja? Keda armastawad lapsed? Keda kuulawad foolilapsed? Mida saeb jaagija? Mida joob inimene? Mida jõõb inimene? Mida forjab mesilane? Mida õmbleb ema? Mida loeb laps? Mida annab lehm?

187. Ülesanne: Kirjuta wastused paljusesse!

7) Mis tehtakse julega? Mis tehtakse firmega? Mis tehtakse noaga? Mis tehtakse hõõwliga. Mis tehtakse jahaga, äffega, rulliga?

188. Ülesanne: Kirjuta wastused paljusesse!

8) Millest on laud tehtud? Millest on jaabas õmmeldud? Millest on kumb tehtud? Millest on nuga valmistatud? Millest on julg tehtud? Millest tehtakse maja?

Millest valmistatakse joogiklaas? Millest on waagen ja fauss tehtud?

189. Ülesanne: Kirjuta wastused paljusesse!

9) Kellele annab ema leiba? Kellele tõi isa uue raamatu? Kellele andis ema heinu? Kellele andis isa faeru? Kellele andis kooliõpetaja tüki ülesse?

10) Kus kasvavad puud? Kus õpivad koolilapsed? Kus elavad kalad? Kus põleb tuli? Kus magavad inimesed? Kus kirjutavad lapsed? Kus paistab päikene, kuu ja tähed? Kus õitseb lill? Kus seisavad werstapostid.

11) Kust õpivad lapsed? Kust toob ema wett? Kust weab isa puud? Kust kukkus õun maha? Kust tulewad kirjikulised wälja? Kust saame meie wilja?

12) Millal on külm? Millal on soe? Millal sajab palju wihma? Millal õitsewad lilled? Millal paistavad tähed? Millal paistab päikene? Millal on juured tuuled? Millal teeb ema jõulu-puu? Millal lähewad inimesed kirjikusse? Millal tõusewad inimesed ülesse?

190. Ülesanne: Kirjuta ülesse, mis sa kodus suwel teed? Mis sa õnes näed? Millest on tööriistad tehtud? Mis tarwis on iga tööriist? Mis sa koolis teed? Mis teeb kooliõpetaja koolis? Mis tunnid on teil esmaspäewal jne.

II. Kirjeldused küsimiste abil.

1. Kool.

Kus teie praegu olete? (Koolis). Mis on teie kooli nimi? (—) Misjugune maja on teie kool? (Suur puust ehk kivist maja). Mitu tuba on teie koolimajas? (kolm, neli . . .) Kuidas kutsutakse õpetamise tuba? (klassiks). Kes elab koolimajas? (kooliõpetaja). Kes käiwad aga koolis õppimas? (koolilapsed).

2. Klaas.

Kus oled jina tunni ajal? (klaas). Misjugu tuba on kooli-klaas? (suur). Mitu seinat on temal? (neli). Mis on seinte sisse tehtud? (uksed ja aknad). Mitu ust ja akent on teie klaasil? Mis ripub klaasis lae all ja mis ajuvad põrandal? (lambid ja kooli-lauad). Mitmesse ritta on lauad seatud? (2, 3, 4). Kes istuvad laudade ääres? (koolilapsed). Mis asub laudade ees? (suur seinat tahvel ja õpetool). Mis ripub eespool seinat peal? (Meie Keisri Herra ja Proua pildid). Mis on teiste seinade peal? (pildid ja kaardid). Mis asub ühes klaasirugas? (ahi).

Kirjuta oma kodust niisama! Kirjuta kirikust! jne.

3. Kooli=elu.

Millal algab õpetus koolis peale? (kell 8, 9). Mis peab koolipetaja enne õpetuse algust? (palvet). Kuhu lähewad pärast jeda õpilased? (igauks oma koha peale). Kes hakkab õpetama? (kooliõpetaja). Mis asju õpetab kooliõpetaja? (lugema, rehtendama, Wene keelt, laulma, geografiat, joonistama ja looduse=lugu). Mis kella ajal lõpewad tunnid? (kella kabe) Kuhu lähed ja siis? (koju; jään kooli). Kuis käid ja koolis? (heameelega).

Kirjuta oma kodusest elust niisama?

4. Wand.

Mis asi on laud? Millest on ta tehtud? Kes teeb laudasid? Mitu jagu on laual? Mis on mõnel laual pealmise=laua alla tehtud? Mis tarwis pruugitakse laudu? Kes wärwib laudasid?

(Maja riist. Puust. Tisler. Kolm jagu, nimelt: pealmine laud, fere ja jalad. Kast. Kirjutamise, õppimise ja söömise tarwis. Maaler.)

Kirjuta niisama linealist, krihwoli topst!

5. T o o l .

Mis on tool? Mitu jagu on toolil? Mitmesugused on tooli-põhjad? Millest on tooli-põhjad tehtud? Millest on aga tooli jalad, põhja-raam ja seljatugi? Kes teeb toolisid? Mis jaoks pruugitakse toolisid?

(Maja=riist. Kolm: seljatugi, põhi ja jalad. Kõwad ja pehmed. Pruust, riidest, õlgedest, kõrjateest ja pindadest. Pruust. Tisler. Istumise jaoks.)

Kirjuta niisama **julepeast!**

6. R a a m a t .

Mis on raamat? Mitu jagu on raamatul? Millest on raamatu kaaned tehtud? Millest on raamatu lehed walmistatud? Mis on raamatu lehtedega tehtud? Mis on raamatu lehtede peal? Mis seisab iga lehekülge üllemisel äärel? Kuidas kutjutakse raamatu esimest lehte? Kes trüüb raamatuid? Kes köidab neid? Mis raamatud on sinul? Kuidas hoiab hea koolilaps oma raamatuid?

(Spi=abinõu. Kaas jagu: Kaaned ja lehed. Papiist. Paberist. Koffukõidetud. Kiri ehk trüüb. Nummer. Nimelehekõs. Trüübija. Kõitja. Lugemise-, wenekeele-, Piibli-lugude-, katekismuse-, rehkenduse ja muud raamatud. Puhtad.)

7. K l a s s i = t a h w e l .

Mis on klassi tahwel? Mitme nurgeline ta on? Misjaguseks on ta wärwitud. Mille peal seisab klassi tahwel? Millega kirjutatakse klassi tahwli peale? Millega tehtakse teda puhtaks? Kes teeb klassi tahwliid?

(Spe=abinõu. Neljanurgaline. Mustaks. Salgade peal ehk ripub seinale küljes. Kriidiga. Kääsnaga, riidelupaga ehk jänese kápaga. Tisler.)

Kirjuta niisama „**Minu wäikene tahwel.**“

8. Nuga.

Mitme jaoline on nuga? Millest on noa tera tehtud? Millest tehtakse aga pea? Mis tarwis pruugitakse nuga? Mis nuge ja tunnend? Kes teeb nugasid? Misjugune nuga lõikab hästi? Millega teritatakse nuge?

(Kahe=jaoline. Terasest. Puust, luust, jarwest, wasest ja hõbedast. Lõikamise tarwis. Laua=, tasku=, habemeaja= mise= ja puus=nuga. Sepp. Teraw (wähe). Käia peal ja kõwastiga).

Kirjuta kirwest!

9. Seina=tell.

Kus ripub seinatell? Mis jaod on temal? (Rumb= rilaud, näitajad, fere ja rattad). Mis ripub mõne tella all? (Pommid ahelate otjas). Mis jaoks on tella=näitajad? Misjugune näitaja annab tunda, misjugune minu= tuksi teada? Kes teeb ja parandab tellasid? (uurmaater).

10. Maja.

Mis on maja? (hoone). Millest on nad tehtud? Kes teeb puu=, kes kivi=majasid? Mis on maja wälimised jaod? (Katus, neli seinat ja alusmüür, ukssed ja aknad). Mille läbi läheme meie majasse? Mis on maja sisemised jaod? (Waheseinad, ukssed, põrandad, laed, ahjud, toad). Kuidas kutsutakse maja katuse=alust ruumi? Mis on tihti maja põrandate alla tehtud? Kes elawad majades?

Kirjuta looma laudast!

11. Kasj.

Mis loom on kasj? Misjugune pea, kõrwad, filmad ja juu on kasjil? Mis on kasjil nina küljes? Mis ühendab pead kehaga? Mitu jalga on kasjil. Mis on jalgade küljes? Misjuguise karmaga on tema keha kaetud? Mis karmad on kasjil? Misjugune on kasji jaba? Miski peetakse kasji?

Kirjuta oma koerast!

12. Hobune.

Kes on üks ilusamatest koduloomadest? Misjugune pea (väiklane pifapoolne), filmad (targad), kõrwad (väikesed liikuvad), kael (pikk, kumer), keha (jale), jalad (terged), ja jaba (wihu-sarnane) on temal? Mis ilustab hobuse kaela? Mis on hobusel jalgade otsas? Mis katavad hobuse keha (liihikesed filedad karwad)? Misjuguised on hobused karwa poolest (wäga mitmekesised)? Misjuguiseid hobuseid on? (Must, walge, punakas, kõrw, kollane ja kirju).

Misjugune elajas on hobune loomu poolest? (Tark). Keda tunneb ta ja mis õpib ta tegema? (Peremeest — mitmesjuguiseid kunsttükka).

Mis on hobuse toit? (Rohi, hein ja kaerad). Misjuguist wett armastab ta joogiks? (Puhas).

Mis jaoks tarwitatakse hobust? (Põllu töö — sõit).

Mis valmistatakse tema nahast ja fuhu lähewad jõhwid? (Nahkasju — jõhwi-sõelade ja wiinuli poognate valmistamise jaoks).

Misjugune koduloom on hobune (wäga kasulit)?

Kirjuta lehmasst, anest, kusest!

13. Talwe.

Mis on meie kõige külmem aasta-aeg. Millal hakkab ta peale ja mis kuuni ta kestab? Misjuguised on talwel päewad ja ööd? Kuidas soojendab päikene ja kuidas läib ta taewa küljes? Millega on maa kaetud? Mis katab jõgesid ja järwesid? Mis on sooode ja rabadega sündinud? Millega sõidetakse talwel? Mis teewad talupojad? Mis aeg on talwe lastele? Mis on kõige suurem püha talwel?

14. N e w a d e.

Mis aasta aeg tuleb talwe järele? Mis kuust mis kuuni kestab ta? Kuidas hakkab päikene paistma, ja kuhu läheb tema tee taewa küljes? Misjuguised on böd ja päewad? Mis junnib lume ja jääga? Millega täidawad end jõed? Mis ilmub põllule, aajale ja kraawi kallastele, punde otja? Kes lendawad jälle meie juurde? Kes on neist kõige esimene? Mis hakkawad linnud siin tegema? Kuhu lähewad talupojad töösse? Mis püha on kõige suurem kewadine püha?

15. S u w i.

Mitmes aasta aeg on suwi? Mis kuust mis kuuni kestab suwi? Kuidas käib päikene taewa wõlwi? Misjuguised on böd, päewad? Misjuguised on ilmad? Mis ilmub lilledede otja? Mis tulewad marja-põõsaste ja wiljapunde otja õite ajemele? Mis armastawad inimesed jagedasti oma keha jahutusjeks teha? (Supelda). Kes armastab iseäranis jeda lõbu? Mis teewad talupojad suwel? Mis suured pühad on suwe hakul? (Relipühi ja Saanipäew).

16. S ü g i s e.

Mis on wiintane aasta-aeg? Mis kuust mis kuuni kestab ta? Misjuguiseks läheb päikese paiste ja tema tee taewa all? Misjuguised on päewad ja böd? Millega on taewas tihti kaetud ja mis sajab jagedasti? Misjuguised on tuuled ja kust poolt puhuwad nad? Mis teewad rändajad-linnud (koguwad kofku) ja kuhu lendawad nad? Misjuguiseks lähewad lehed ja mis junnib nendega? Mis on lilledega jündinud? (Ura närtsinud ja kuivanud). Mis on sügisene talupoegade töö? (Wilja koristamine, rehtede

peksmine ja kõrre küind). Mis tehtakse aidades? Misju-
guseks lähemad wiimaks ilmad ja mis sajab pilvedest?
(külmaks, — rahet ja lund). Mis aeg on ligidal?

III. Sündmuste kirjeldused.*)

17. Aewadine külm.

1. Mis oli meil juba käes? Kuidas paistis päi-
kene? Mis tegiwad rõõmsad linnud? Millega katsiwad
endid puud? Kuidas pistis noor rohi oma rohilise nina
maa seest wälja, ja mis hakkasiwad juba warased lilled
walmistama? (õie-nuppused). Misjugukses riides käiswad
inimesed, ja mille üle nad kaebasiwad? (et palawus liiga teha).

2. Kuhu pööris järsku tuul? (seal pööris jne. . . .
põhja). Millesse löi taewas ja misjuguust wihma sadas ju
teisel päewal, mille jekka mis kukkus? (rahe- ja lume-kübe-
med). Mis see oli? Mis tegiwad linnud? (waikiswad).
Misjugukses läksiwad lehed puude otjas ja mis tegi lill
oma õie-tupe lehekestega? (tõmbas kottu). Mis ajasiwad
inimesed jälle selga, ja kuidas läksiwad nad wälja?
(pahase näoga). Mis oli kõik korraga kadunud? (ew. rõõm).

3. Kes tegi jeda kõik?

18. Jõulu õhtul.

1. Mis optasid ja juure iuga, sest mis lubasiwad
wanemad Jõulu õhtuks teha? (Jõulusid — jõulupuu).
Kuidas wenisiwad aga päewad? (Pikkalt). Mis oli ometi
wiimaks käes?

*) Wäga soowitaw on, et sündmuste kirjeldus jellel ajal saaks ette
wõetud, mil see tõesti käes on ehk hiljuti oli. Siin on aga paar niisugust
näitust küsimistega ülesse pandud.

Mis oli isa toonud, mis mille peale, fuhu ülesse seati? (iluša jõulu-kunje — ristjala peale). Mis tõi ema kapist wälja, ja mis hakkasite teie tegema? (minewa aastased ehted — kaunistama). Misjuguine oli puu kümnekonna minuti järele? (Dore). Mis sätendas ja jãras puu rohelistel waigust lõhnawatel okstel? (Mitmesugused hõbedast ja kuld-karrast ehted, pãhklid, manguasjad, kaunistused ja kirjud kũnnlad).

3. Mil algas aga pãris rõõm? (siis kui kũnnlad põlema pandi). Misjugušeks läks tuba? Mis oli seina ja lae peal nõha? (wiimane pišufene puru-kũbemefene). Kuhu afusite aga teie ja mis teie laulsite? (puu alla — Jõulu laulusid). Kui esimene rõõm wãhenema hakkas, mis tõi siis ema wãlja? (Jõulu kingid). Mis said sina? (Iluša raamatu). Kelle juurde jookšid ja rõõmuga ja mis ja tegid? (ema — juutelesin ta kãtt palawalt). Mis ütles aga ema? („Kaswa aga, laps, heaks inimeseks, siis teed ja sellega meie elu alatiseks Jõulu-õhtuks!“ Misjugušeks inimeseks tahad ja ka kaswada? (Heaks).

191 **Ülesanne:** Kirjuta ülewalolewa tũki jãrele oma mõõda-lãinund „Jõulu õhtust“.

Nõnda wõib koolilaps järgmist kirjeldada: „Kooli-tulet tuisuga;“ „Liu-wãljal;“ „Pãew karjas;“ „Ema haige;“ (wend, õde, isa haige). „Poes;“ „Kirikus;“ „Saadal;“ jne. kus laps oma nãgemisi ja tãhelepanemisi lũhidalt ise jutustab.

IV. Walmide jutustamine.

a) Kũsimiste jãrele.

19. Rohuširts ja šipelgas.

Mis tegi rohu-širts kõige suwe otja ja mida ta ei tundnud. Misjugušeks lãššiwad aga pãewad? Mis oli juba

käes? Mis märkas nüüd firtsufene? (Et nälg kätte mõib tulla). Kelle juurde ta tõttas ja mis ta palus? Mis küsis aga sipelgas? Mis vastas firts? Misjuguüks tööks nimetas seda aga sipelgas? (Vaisufüks). Misjuguüks jai selle üle firtsu meel ja mis ta vastas? Mis oli aga sipelga vastus?

20. S i g a.

Kus oli siga oma kõhu täis söönud? Mis oli aga weel molli jisse järele jäänud? Mida ei tihkanud siga sellega mitte teha? (Järele jätta). Mis katfus ta weel teha, aga misjuguone oli kõht? (Mii täis, et ta siputades juutäis enam alla ei lähe). Mis arwas aga siga? (Et toit halb on, mis isu ei ärata). Kuhu pistis ta kõrva ja mis tegi ta künaga?

21. Luit, haug ja wäht.

Ilma milleta ei lähe ühestöö mitte korda? (Ilma kofkuleppimiseta). Misjuguone lugu jutustab meile seda, et see nõnda on?

Mis wõtjivad kord luit, haug ja wäht ette? Mis nad tegiwad ja mis nad hakkasiwad peale? Mis tegi aga neist igauks?

Kuidas wedasiwad nad, (kõigest hingest) aga mis ei jündinud mitte koormaga? Mis ei ole meil mitte teha, aga mis meie küll teame? (Süüdistada ei saa meie neid mitte, aga et koorem wana paiga peal seisab, seda teame meie küll).

192. Ü l e s a n n e: Jutusta nõnda: „Konnade kuningas;“ (J. Piiw). „Eksteel“ (J. Tamm). „Öunapuu tamme all“ (A. Piirikiwi). „Allemjärw“ (A. Piirikiwi). „Konn ja härg“ (C. Kuusik). „Kaupmees ja madrus“ (A. Piirikiwi).*)

*) Kõik need walmid on M. Rampmanni Eug. r. I jaos, peale „Öunapuu tamme all“, mis A. Piirikiwi luuletustes on, kust weel palju ilusaid walmisid ümberjutustamiseks mõib leida.

b) Sarnastamine.

193. Ülesanne: Jutusta walmi „Jänes ja rohufirts“ järele sarnast lugu „Laisast ja wirgast koolipoisist;“ „Rebase ja wiina marjade“ järele „Karnst ja mesipuuist;“ „Rebane ja ronk liha tükiga“ järele „Sikk ja eesel heinatuustiga“ „Kukk ja perlitera“ järele „Kass ja suhkru tükki“.

V. Kirjad.

Täheendus: Lühifeste kirjeldustega ja walmide ning jutufeste ümber-jutustamisega wõiksid kirjaseadmise algharjutused lõppeda. Et aga paljud just sellega koolist elusse peamad astuma, kus neil igapäewast kirjade kirjutamist nii tihti tarwis läheb, sellepärast olen siia paar kirjaproowi ülesse pannud, mille järele koolilaps ise teisi nende sarnaseid loogu. Mitmesuguste palwekirjade jne. tegemise õpetus peab aga siit wälja jääma, sest et see algharjutuste ülesanne enam ei ole.

Kirjade kirjutamise juures tuleb järgmist tähele panna:

1) Kirjade jaoks tarwitatakse harilist postpaberit. Tuttawatele kirjutatakse harilise wäikese postpoogna peale, kõrgematele isikutele kirjutatakse kiri suurema kaustaga postpaberi peale.

2) Hüüe ehk peal-kiri (Armas sõber! Austatud herra! jne.) mahutatakse kesk lehte umbes paar sõrme alla poole ülemist lehte äärt, mille järel hüüdmismärk tuleb kirjutada.

3) Hüüde ja kirja enese wahel jäätakse umbes niisama suur wah.

4) Kirja ette, pahemale poole äärele jääb sõrmelaiune wah, mis seda suurem (kuni 2—3 sõrme) wõib olla, mida aupatlikumalt kirjutada tahetakse.

5) Esimene kirja rida hakkab natukene kaugemalt peale, kui kirja ristu.

6) Kirjutaja nimi tuleb paremat kätt äärele, nii et ristu ja allkirja wahel jällegi sõrme 2—3 laiune ruum jääb.

7) Roha- ja kuu-päewa määrus mahutatakse ristu alla järgmisesse ritta, ehk pandakse esimese lehe ülemisele äärele paremat kätt.

8) Kiri ise olgu selge ja arusaadaw, puhtasti ja wiisakalt kirjutatud.

9) Adress kirjutatakse Gestimaa piirides Gesti, aga sisemaale Veneteeles, kuhu saaja ameti- ja aunimi ja elukoht ülesse tähendatakse.

194. Ülesanne: Kirjuta järgmine kiri postpaberi peale, pane ümbriku sisse ja kirjuta adress peale!

I.

Õllilas, 17-mal jaanaril 1907.

Armas kooliwend (õde)!

Eila jõe peal lingu lastes (jookstes) olen ma enese kõvasti ärafulmetanud. Kõik minu keha on haige: liikmed valutavad ja neelamine on raske. Sellepärast ei saa ma täna mitte kooli tulla. Ole nõnda hea ja wabanda mind kooliõpetaja ees! Pärast koolitunda tule aga meile! Ma tahan heameelega teada saada, mis teile ülesse anti, sest homme loodan jälle koolis olla. Lähen ma aga ette-walmistamatalt tundi, siis ehk jään kinni, ja kuhu jääb siis meie armas liulaskmine!

Terwita ka teija minu poolt ja ole ise südamest terwitatud!

Sinu kooliwend

Karl Feder.

Adress:

Kooliõpilase Jüri Wahtrale.

Eht:

Kooliõpilasele Jüri Waher.

Raasiku talu.

II.

Kõrgesti austatud õpetaja herra Karlson!

Tänavu jürijel tahavad wanemad mind linnakooli jaata. Seal nõutakse aga juba sisseastumisel täielist ristimisetunnistust. Sellepärast julgen Teid, kõrgeaulik õpetaja herra, paluda, mulle ristimise-tunnistust kõige hiljemalt 20-aks juuliks süa jaata! Hea meelega oleks isa ehk ema ise oma kihelkonda tulnud tarwilist tun-

nistust Teie käsi tooma, aga tee on väga pikk ja aega selleks vähe. Sündinud olen ma Bahula wallas 8-al mail 1892, kus mu vanemad sel ajal elasivad. Meie praegune elukoht on Tallinnas, Kangru nultsfas № 208, korter 5. Ühes saadan tarvilise margi tunnistuse jaoks.

Tallinnas, 1-sel juulil 1907.

Kõige suurema austusega

Madis Tõnise poeg Tihane.

A d r e s s :

Cesti keeles:

	Margi koht.
Kõrge auliku	
Kuusiku tihelkonna kiriku-õpetajale herra Th. Karlsonile.	
Üle Bahula jaama.	
	K u u s i k u. (Siwimaal.)

Wenckeeles:

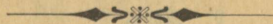
	Margi koht.
Его Преподобію	
Пастору Кузикакаго прихода Господину О. Карлсону.	
Черезъ Ваггула	
	въ Кузикъ. (Лифляндская губ.)

195. Ülesanne:

1) Kirjuta kiri oma kooli-wennuale (õele), millega tema käest mõnda juturaamatut palud!

- 2) Kooliõpetajale, millega temalt õppimise ja elukombete tunnistust palud, et teenistusesse astuda!
- 3) Walla-wanemale, millega omale uut passi palud saata!
- 4) Wanematele, millega neid koolitamise eest tänad!
- 5) Sõbrale, millega oma elust linnas, maal, uue koha peal ehk külas sõbra, onu jne. juures kõneled!

Täheendus: Adresside peale kirjutatakse tuttawatele harilikult „austatud (aulik) herra, neiud, proua, preili, isand, emand N. N-le,“ posti jaam ja elukoht. Rõrgemate aunimedega isikutele aga „wäga austatud, kõrgesti austatud (kõrgeaulikule) herra jne. . . . N. N-le“ ja posti jaam ja elukoht. Wene keeles on harilik nimetus „Господину ehk Госпожѣ N. N.“ Rõrgema aunimedega isikutele kirjutades peab nende aunimi teadma, kas tuleb „Его (Ея) Высокоблагородію“ ehk „Его (Ея) Высокородію“ jne. ja waimulikule, kas „Его Преподобію“ ehk „Его Высокопреподобію“ kirjutada. Laiemat seletust selle kohta annawad asjatundjad isikud ehk selle tarwis seatud „kirjade kirjutamise õpetamise raamatud.“

Lisa II.

1. Gõnad, kus pikk „ää“ ette tuleb.

1. Äädikas.	14. Nääbus, (tõhn	26. Nääts (täpifari).
2. Äär.	laps).	27. Säär.
3. Ääs (lõõtsa juu).	15. Näägutama.	28. Säärane.
4. Ää.	16. Nää, (naije-	29. Sääst.
5. Ääma.	wend).	30. Trääs (põtal ka-
6. Äään.	17. Näär.	he esimehe sõr-
7. Ääämer (suur	18. Nääsufene.	me wahel).
oherdi).	19. Nääbafas.	31. Wääne.
8. Lääge.	20. Nääf.	32. Wääst.
9. Lään, lääs.	21. Nääbis.	33. Wäärama.
10. Määgima.	22. Nääf.	34. Wäär.
11. Määrima.	23. Nääkima.	35. Wäärt.
12. Määndama.	24. Nääm (fliid).	36. Wääruma.
13. Määrama.	25. Näästas.	37. Wääs.

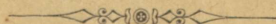
2. Gõnad, kus pikk „õõ“ ette tuleb.

1. Rõõlus.	9. Mõõn.	17. Rõõm.
2. Rõõm.	10. Mõõst.	18. Rõõst.
3. Rõõr.	11. Hõõgama.	19. Sõõn.
4. Rrõõt.	12. Dõnes.	20. Sõõr.
5. Lõõpima.	13. Hõõruma.	21. Sõõre.
6. Lõõrima.	14. Sõõstutama.	22. Sõõrutama.
7. Lõõts.	15. Põõn.	23. Wõõras.
8. Mõõf.	16. Põõšas.	

3. Gõnad, kus „h“ ette kirjutatakse.

1. Habe.	11. Hail.	22. Halg.
2. Haewastama.	12. Hailtma.	23. Halgas.
3. Hagu.	13. Hais.	24. Hall.
4. Hagan.	14. Hailtama.	25. Haljas.
5. Hagerif.	15. Hailf.	26. Hallias.
6. Hagijas.	16. Hailtima.	27. Hallif.
7. Hagur (бароръ).	17. Halastama.	28. Hallitus.
8. Hahjas	18. Halatu (waewane)	29. Halwama.
(graulich)	19. Halb.	30. Hammas.
9. Haige.	20. Halp.	31. (Hani) = Ani.
10. Haigutama.	21. Hale.	32. Hans.

33. Sannus.	79. Hästi.	123. Hommit.
34. Sang.	80. Hävitama.	124. Hoobama.
35. Sanguma.	81. Hea.	125. Hoowama.
36. Sapu.	82. Heal.	126. Hoog.
37. Saraf.	83. Hei!	127. Hool.
38. Saraline.	84. Heie.	128. Hoone.
39. Sarangas.	85. Hein.	129. Hoop.
40. Sart.	86. Heitma.	130. Hoow.
41. Sari.	87. Heitlema.	131. Hööwel.
42. Saridus.	88. Heitama.	132. Hõbe.
43. Sarima.	89. Helle (sõbralit).	133. Hõel.
44. Sarilik.	90. Helde.	134. Hõifama.
45. Sarjas.	91. Hele.	135. Hõim.
46. Sarjuma.	92. Heli.	136. Hõistama.
47. Sarjuma.	93. Heljuma.	137. Hõlm.
48. Harm (Narbe).	94. Helf.	138. Hõlp.
49. Harmonif.	95. Hell (õrn, mahe).	139. Hõlbus.
50. Haru.	96. Helmes.	140. Hõõgama.
51. Harus.	97. Helpima.	141. Hõõruma.
52. Harn.	98. Helwima (mõist-	142. Huitama.
53. Hasjetama.	ma, harjuma,	143. Huiif.
54. Hasweldama.	ostama).	144. Huitma.
55. Haud.	99. Heeringas.	145. Hufatus.
56. Haue.	100. Heegeldama.	146. Hulf.
57. Haug.	101a. Hernes.	147. Hulguma.
58. Haugus (tollus).	101b. Herra.	148. Hull.
59. Haufama.	102. Higi.	149. Humal.
60. Haukuma.	103. Hilp.	150. Hunnik.
61. Haab.	104. Hilja.	151. Hunsak.
62. Haabjas.	105. Himu.	152. Hunt.
63. Haaf.	106. Hind.	153. Hunts, huntju.
64. Haampalk.	107. Hindref.	154. Hurt.
65. Haamer.	108. Hing.	155. Hurtsif.
66. Haarama.	109. Hirm.	156. Huwitama.
67. Haaw.	110. Hirnuma.	157. Huuk (walge
68. Häbi.	111. Hirw.	jäneie kull).
69. Häda.	112. Hiidlane.	158. Huul.
70. Hädal.	113. Hiiglane.	159. Huup.
71. Hägu (sumbunud	114. Hiigama.	160. Hülge.
õht).	115. Hiilima.	161. Hüppama.
72. Häll.	116. Hiinlane.	162. Hüübe (hangu-
73. Hämariif.	117. Hiir.	nud süldi we-
74. Hämblif.	118. Hiis.	del).
75. Händ (jaba).	119. Hobune.	163. Hüüdma.
76. Häniline.	120. Hoidma.	164. Hüüd.
77. Härg.	121. Hoiatama.	
78. Härm.	122. Homme.	

25

Tähelepanemiseks
Kooliõpetajatele!

Eestimaa kooliõp. wastasi. abiandmise seltsi
õpeabinõude- ja
raamatutelaadus

— Tallinnas, Nõmme uul. nr. 3, —
on saada kõikingu

Õpeabinõusid: Globused. Seinakaardid ja pildid
näitlikk. õppimise jaoks. Füüsilised
õpeabinõud. Kõrskabinõud keemiaalguõpetuseks. Maa-
mõetmiseriistad jne. jne.

Kooliraamatud ja muud **koolitarbeasjad.**
Hestid. Pliiatsid. Sulwarred. Suled jne. jne

Kantseleitarwitused. Mitmet sorti paberit, kirja-
ümbriskuid, kirjalakki, mitme-
suguseid blankettisid, arveraamatuid, postpaberit jne. jne.

Koolimööblid. Koolipingid kabe inimese jaoks, hind
6 rublast peale. Koolitahvlid 4 rub-
last peale. Pildid 12 rublast peale jne. jne.

Tarwitage kodus ja koolis **G. Petersoni**

Gesti laste raahits
ja esimese aasta lugemise raamat. Teine trükk.
Hind 20 kop.

Ennemistised jutud lastele
ilusate wärwipiltidega. Hind 15 kop.

Tallinnas, Nõmme uul., № 3.